

Samfundet for Dansk Genealogi og Personalhistorie

Dette værk er downloadet fra

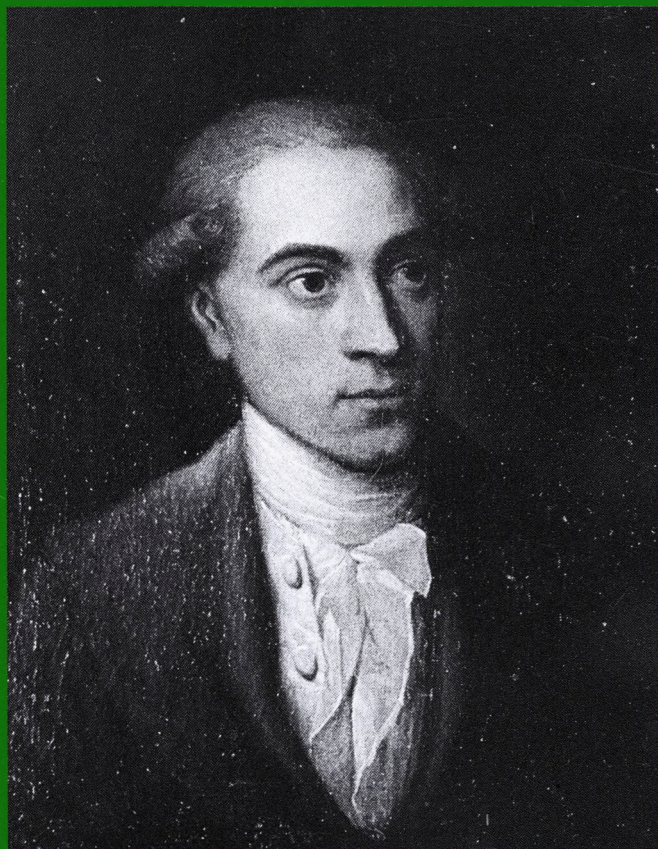
Samfundet for Dansk Genealogi og Personalhistorie

www.genealogi.dk

Bemærk, at hjemmesiden indeholder værker, som er omfattet af ophavsret. For ældre værker, hvor ophavsretten er udløbet, kan PDF-filen frit downloades og anvendes.

For værker, som er omfattet af ophavsret, er det vigtigt at være opmærksom på, at PDF-filen kun må benyttes til rent personligt brug. Distribution og publicering af PDF-filen er ulovlig.

Personalhistorisk Tidsskrift 1991:1

Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie

Indhold

<i>Ejnar C. Larsen: Nogle familier med rod i 1500-tallets Ribe.</i>	
II. Slægten Krabbe	1
<i>Gregers Hansen: Skoleholder Niels Jacob Slettings og møller Peder Slettings 32 aner</i>	15
<i>H. F. Garde: "Vor flittige Modellerer" - F. L. Zuschlag (1759-1808)</i>	25
<i>Villads Villadsen og Helle Villesen: Hr. Jacob Bunisøns syv børn fra Skivholme præstegård og deres forslægt</i>	49
<i>Bodil Clausen: Frigårdene Hundevad, Gymoos og Kragelund i Haderslev herred, 1507-1710 - ejerforholdene set i ny belysning</i>	73
<i>P. Hampton Frosell: Slægten Ronander</i>	87
<i>Småstykker:</i>	
<i>Søren Bølle. Af Gregers Hansen</i>	105
<i>Gert Madsen Brøndsted - en oplysning og en berigtigelse. Af Gert Hviid</i>	107
<i>En tilføjelse til Peter Fabers anetavle. Af Anna Marie Lebech Sørensen</i>	109
<i>Om familien Johansen (Klabowsky, Clabasch). Af Vello Helk</i>	110
<i>Forespørgsler fra udlandet</i>	111
<i>Orientering:</i>	
<i>Fortegnelse over publicerede folketællinger</i>	48
<i>Komiteen til uddeling af Christian Paulsen-prisen</i>	86
<i>Ny arkivlov - men med hvilket indhold?</i>	112
<i>Sammenslutningen af Slægtshistoriske Foreninger (SSF)</i>	118
<i>The 20th International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences</i>	119
<i>Resultatopgørelse og balance 1990</i>	120
<i>Love for Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie</i>	122
<i>Medlemstilbuddet på vej - Register til Kraks Blå Bog</i>	124
<i>Bognyt:</i>	
<i>Sveriges Släktforskarförbunds Årsbok 1990</i>	125

Indholdet fortsætter på omslagets side 3.

Billedet på omslaget:

Erik Paulsens portræt af Fredrich Ludvig Zuschlag, (1759-1808) fra omkr. 1780 (privateje). I forbindelse med H. F. Gardes artikel om Zuschlag bringes den første samlede fortegnelse over hans miniatureportrætter i elfenben, voks og gips. (Se side 38).

Nogle familier med rod i 1500-tallets Ribe

II. Slægten Krabbe

Af Ejnar C. Larsen

Blandt de bemærkelsesværdige familier i 1500-tallets Ribe bør nævnes den, der sandsynligvis nedstammer gennem kvinder fra den adelige Damsgård-linie af Krabberne.

I Ribe byting vidnes i 1587,¹ at Mette Thameskone »hagde en Daatter, som heede Margrett Krabbedaatter. Och for^m Margrett Krabbedaatter hagde Tuinde børn, then ene heede Niels Krabbe och Thend anden Sidsel Krabbedaatter, som hagde salig Frands Klyne«. Dette viser os, at Mettes mand må have heddet Thomas Krabbe. Hvem han var, ved vi ikke med fuldkommen sikkerhed, men alt taler for, at det var den Thomas Christensen Krabbe af Damsgård-linien, som i 1536 var svend hos bispen i Ribe² og i 1539 nævnes sammen med andre adelsmænd.³ Damsgård-Krabberne regnes for at høre til Danmarks ur-adel.⁴

Vi vil betragte datteren Margrete Krabbedatter og hendes to mænd som første generation i denne familiebeskrivelse.

Første generation: *Margrete Krabbedatter*.

Hun må antages at være død 1549 eller kort før, idet hendes arvinger dette år strides om hendes testamente.⁵ Hendes efterladenskab har været betydeligt, idet Bagge Jensen, som var enkemand efter Margretes datter Karen, jfr. 2. generation I, nr. 1, alene ville have 300 daler plus 4 småhuse til sine børn, som arv efter deres mormoder.

Hendes første ægteskab var med en os ukendt mand, som må være død sejest omkring 1530. Han har muligvis heddet Jannik, da hans barnebarn fik dette navn, jfr. 3. generation I, 2, og navnet ikke synes at forekomme imellem Bagge Jensens nærmeste forfædre. I Margretes første ægteskab var i alt fald en datter Karen, se 2. generation I.

Margretes andet ægteskab var med *Niels* (?Nielsen), født i Mulvad i Hunderup sogn,⁶ som brugte sin kones navn: *Krabbe*. Han døde 1554⁷ og var lige til sin død en stor okseeksportør med en årlig udførsel af 2-300 stk. kvæg.⁸ Fra 10. marts 1543 var han desuden borgmester i Ribe.⁹ Han boede på matr. nr. 449, hvor det nuværende Storegade 5 ligger og var skatteansat til 24-32 skilling.¹⁰

I dette ægteskab var der 3 børn, se 2. generation II.

Bindet på Ribes skattebog 1545-1569 med navnene på byens øverste myndighed: Øverst GEORGIVS IVLIVS PCONSVL og nederst NIELS KRAB BORGMESTER, d.v.s. Jørgen Juel, første borgmester og Niels Krabbe, borgmester.

Nielses andet ægteskab var med *Karine*, hvis oprindelse vi ikke kender. Hun døde 1591 og blev i december begravet inde i domkirken.¹¹ Her var børnene Jørgen og Margrete, se 2. generation III. I 1557 giftede Karine sig med borger i Ribe Jesper Bertelsen, død 1564.⁷ Hans oprindelse er ikke kendt. Deres børn, Krabbe og Søren Jespersen, vil ikke blive omtalt nærmere her, da de ikke anses for at høre hjemme i denne familierække.

Anden generation:

I. Barn af Margrete Krabbedatter og ukendt mand.

1. *Karen*, død før 1545. Gift med *Bagge Jensen*, født 1511, død 24. okt. 1578, rådmann 1557-1578.¹² De boede på et af Ribes hovedstrøg, Nederdammen, og han var en af byens magnater og i lang tid dens største skatteyder. Hans forældre kendes ikke, men Kinch¹³ har beskrevet hans levned og fremdraget nogle personer, som muligvis kan være hans forfædre.

Deres børn, se 3. generation I.

Niels Nielsen Krabbes segl
under brevet af 16. sept. 1572.

II. Børn af Margrete Krabbedatter og Niels Krabbe.

1. *Niels Nielsen Krabbe*, død i oktober 1581 i Norge.¹⁴ Han var vistnok ugift indtil han omkring 1570 blev gift med *Magnhild Dyresdatter*, død 1600, datter af lagmand på Oplandene Dyre Sevaldsen, 1485-1549¹⁵ og enke efter Mogens Haakonsen, der vist var faldet i syv-års krigen mod svenskerne. Magnhild var gennem sin fader ud af en af Norges fornemste slægter, idet hans segl antyder, at han var af den berømte Kane-slægt.¹⁶ Hvis man ser på, hvem deltagerne i en bryllupsfest i familien var, får man et indtryk af, at det virkelig var nogle af Norges fornemste familier der her var samlet.¹⁷

Niels fik i det hele et omtumlet og bemærkelsesværdigt livsløb. Han begyndte tidligt på handel sammen med faderen. I sommeren 1549 havde hans fader overladt Niels nogle varer at sælge. Det gav imidlertid tab, som indgik i striden med faderen om moderens testamente.³ Hvornår Niels er rejst til Norge ved vi ikke, men 1557-1561 finder vi ham som svend hos lensmanden på Akershus i Norge.¹⁸ Da syv-års krigen begyndte i 1563 er han nok umiddelbart blevet inddraget. Vi ved, at han deltog i det store slag d. 20. oktober 1565 på Åbrecke mark ved Svarteå nær Axtorna i Halland under Frans Banners jydsk fane, hvor han blev såret. I en note til Peder Billes og Daniel Rantzous beretning om slaget¹⁹ siges ganske vist, at det drejede sig om Niels Krabbe af Vegholm i Skåne, men det må være forkert, da den sårede Niels Krabbe var under den jydsk fane og ikke under den skånske.

Rit. Nr. 475
1884

Jeg Niels Krabbe Befalingsmand paa Aggershus vdy fraerelse
 Erlige oc velbørdige Poull Huitfeldz Kongelige Maiestats forordnede Statholder
 offuer Norge oc Landmand paa Aggershus Landhus med
 Effter mig om Bist^{te} at ~~den~~ Bist^{te} for Landhuset
 oc Befalingsmand for Leaa Statholder oc Helt Fredmarckten oc Siftvold
 oc Stax Effthang. Hver Helt Landt oc Siftvold oc Statholder
 Hver med Vogen Kongelig maestt Bistilling Sandst^{te} maestt
 var den ~~den~~ Bist^{te} oc Bist^{te} Jeg alle sinne forordnede
 Samt Bist^{te} for Komur til i Stax Hver oc Siftvold
 forfatter ~~den~~ god forordnede med Sand oc Siftvold
 Sand Hver Jeg Nat vfford ~~den~~ Stax Effter med Steth
 Kongemantten Bist^{te} Effter vnderbord Steth Jeg mig
 Signetur vnder den Hest med om Bist^{te} for Aggershus den 15
 Septembis 1572

Brev af 16. sept. 1572, hvor Niels Nielsen Krabbe betegner sig som »Befalingsmand paa Aggershus vdy fraerelse Erlige oc velbørdige Poull Huitfeldz Kongelige Maiestats forordnede Statholder offuer Norge«.

I 1567 kom han sammen med 30 andre til Bergen på flugt fra de svenske.²⁰ Han har i alt fald i en del af tiden i krigen betjent en gøttele, d.v.s. en mindre udgave af kartoven, som var ladet med rustne søm og små jernstykker, idet Niels Vegle kalder ham gøtteler.¹¹

Hans indsats i krigen har i den grad vakt kongens, Frederik II, behag, at denne d. 25. marts 1572 for troskab og villig tjeneste giver Niels Krabbe til len i hans livstid en større gård, Giluff (nuværende Gihle), på Toten i Hammershus len, med de underliggende gårde: Maier, Ringen, Skoden, Harberg, Arrestad, Laliun, Sandbo og Kongslid, at nyde uden afgift. Til gengæld skulle Niels Krabbe være til rådighed for lensmanden på Akershus og stille med 2 heste med bevæbnede mænd om behov opstår.²¹ I realiteten var det samme vilkår, som om der havde været tale om tildeling af adelskab. Allerede i august 1572 optræder Niels som stedfortræder for lensmanden på Akershus, – hvil-

Kon 5			ca 1970			1570			1640			1682			1761			1870			1950			
matr. nr.	matr. nr.	hus. nr.	nr.	erhverv	skat. sk.	nr.	erhverv	skat. sk.	nr.	erhverv	skat. sk.	nr.	erhverv	skat. sk.	nr.	erhverv	skat. sk.	nr.	erhverv	skat. sk.	nr.	erhverv	skat. sk.	
Torvet																								
445	445	4	4-55	9900	2	4-54	9900	4	-	-	40/4-18	82400	1,0	341b	0620	800	445	0140	1.092					
446	446a se også 444/445	2	4-56	0610	8	4-55	0620 1227	16	169-2/ 74-27	9900	0,2	41/ 4-19	4340	0,3	342	1.800	446a 7845' 7845' 7840 6557 0370 8070	446a 7330'	892	0				
Storegade																								
447	447	1	4-58	9940*	2	4-56	4227	4	169-3/ 74-28	9900	0,5	42/ 4-19a	ubeboet	343	9940* 0700' 9930' 6415 200 9930' 9930'	1.200	447	0990'	314					
Tingeløpper																								
448	448a se også 444/445	3	4-60	tidl. 1685	4	4-57	0620 1095	88	170-1/ 74-29	0620 1685	2,0	43/ 4-19b	16850 1115	fr1	344a	8010 8290 7300 1735	700	448	0660 7330'	6.102 220				
449	449a se også 450/451 og 444/445	5	4-61	9940*	4	4-58	0620 1685	88	170-2/ 74-30	9940*	4,0	44/ 4-19c	9940*	fr1	344b	0045 1145 7840 7845' 0700' 1280'	4.000	449a	0040 7330' 1999 7330'	2.082 211 168 273				
450	450	7	4-66	5900	4	4-62	1720	2	171-1/ 4-32	0620	3,5	46/ 4-20	4105	2,0	346a	0700' 0620/ 1380	450	0140 4335	378 661					
Fiskergade																								
449	449a	1	4-67/ Jb 122	0610	16	4-63	1720	10	171-2/ 4-33	8195	0,7	343/ 4-20a	7ubeboet	-	-	-	-	449a	se 449					
-	449b se også 448/450	-	4-70	9940*	2	4-63a	stald 4270 1665	18	172-1 172-2 0 172-3	stald	-	342/ 4-21	8010	0,5	346c	tidl ny	449a	449b	-					
451	451 byggeplads	-	7ubebygg0et	-	-	7ubebygg0et	-	-	173-1	stald og Jord	og	7341/ 4-21a	stald	347	bygge- plads	451	bygge- plads	-						
455	455	3	4-41	4272	2	4-67 4-681	4557 0620 0610	8	173-3/ 74-35 174-1/ 74-36	9900	0,2	339/ 4-23	4557	0,8	350b	8020 6275' 6410 6592 5130 7030	455	9215'	4					

Gennem skatteborgerskemaet i Ole Degns »Ribe 1500-1950 (Scandinavian Atlas of Historic Towns, vol. 3)« (1983), der her er vist i et udsnit, kan man finde adresserne på personerne i en række skattelister fra Ribe. De behandlede skæringsår ses øverst, og i artiklen er årene 1570, 1640 og 1682 blevet benyttet. Ved hjælp af skatteborgerskemaet og nummereringen af skatteborgerne i skattelisterne kan man finde den enkelte skatteborgers adresse med husnummer - og matrikelnummer. Ved hjælp af matrikelkortet, der er gengivet et udsnit af på næste oplag kan man via matrikelnumrene finde den enkelte skatteborgers bopæl.

ket vil sige som vikarierende statholder i Norge – blandt andet ved udstedelse af rejsepas og som repræsentant i en retssag.²²

Det ser ud til, at vor Niels ikke har været nogen god økonom, jfr. også ovenfor med varesalget for faderen. I 1582 havde hans svoger Laurits Jørgensen været til skifte efter Niels og var af enken Magnhild blevet fortalt, at boet var så ringe, at der intet kunne blive til Nielses søstre. Niels havde tvært imod ødet 3 af hendes gårde væk. I 1599 rejser den anden svoger, Iver Jensen Ure, til Norge og prøver igen med henvisning til at Niels i 1572 fik 270 daler af sin stedmoder og søskende som arv efter faderen. Iver Jensens resultat var mager, han fik 10 daler.²³

Niels Nielsen Krabbe havde ingen børn.

2. *Sidsel Nielsdatter* døde 1566 imellem Pinse og Jul.²⁴ Hun var gift med borger i Ribe *Frands Sørensen Klyne*, død mellem Jul 1565 og 27. apr. 1566,²⁵ søn af

storkøbmand i Ribe Søren Nielsen Klyne, død før 1545, og hustru Dorette, død 1557.⁷

Frands og Sidsel boede på Nederdammens nordside, hvor nu nr. 37 ligger, matr. nr. 479. Han forekommer første gang i skatlisten i 1547 og da med 40 skilling, hvilket må betyde, at han allerede da havde en stor forretning. Det kan indicere, at han tidligere har drevet forretning andre steder, og han er nok identisk med den Frands Klyne, som i 1544 blev medlem af Guds Legems Lav i Ålborg.²⁵ Det understøttes af, at det må være vor Frands Klynnes broder Jens, der blev medlem af samme lav 1538. Vi har nemlig en Jens Klyne i Ålborg, som i 1543 optræder på sin fader Søren Klynnes vegne.²⁶ De 2 brødre har tilsyneladende drevet forretning i Ålborg inden de samtidig slog sig ned i Ribe. Jens står lige som Frands meget højt i skat, da han første gang ses i Ribes skatliste i 1547. Om Jenses virke i Ålborg ved vi lidt mere end om Frandses. Jens havde opført en bygning der på lejet grund, som blev dømt til at fjernes ved et senere salg af grunden.²⁷ Desuden fandt Jens sin kone i Ålborg.²⁸ Frands Klyne handlede med kvæg og havde i årene 1545-1556 en betragtelig eksport til Tyskland.²⁹ Han må imidlertid enten have været uheldig eller været en dårlig forretningsmand, idet boet efter ham var så magert, at der ikke var til de 2 mindreårige sønners underhold.³⁰

Vi kender Frands Klynnes håndskrift og hans signet fra et brev d. 29. juni 1560, hvor han overdrager sin arveandel efter faderen i en gård, Rodebæk i Fåborg sogn i Skadst herred, til sin søsters mand, Søren Jacobsen Stage.³¹ Han deltog aktivt i byens liv og var medlem af de 24 mænd 1551, 1556, 1558-61, skatmester 1550, og kirkeværge for Sct. Katherine kirke 1557-61.³²

Sidsels og Frandses børn omtales under 3. generation II.

3. *Margrete Krabbedatter* var gift med *Las* (Laurits) *Jørgensen* i Horsens.

Om dette ægtepar ved vi ikke ret meget. Vi møder dem i 1577, hvor de sælger deres fjerdepart i hovedhuset på Storegade til Margretes halvsøster Margrete og dennes mand Iver Jensen Ure³³ og, som ovenfor nævnt, ved vi, at de levede i 1599, da Iver Jensen foruden på egne også på deres vegne krævede arv i Norge efter deres broder Niels Krabbe.³⁴ Det ligger nær at antage, at de var ophav til den borgerlige slægt Krabbe, som i 1600-årene levede i Horsens³⁴ uden, at det dog har været mig muligt at påvise dette.

Udsnit af matrikelkort over Ribe 1866, blandt andet udvisende forløbet af et af Ribes hovedstrøg: Nederdammen – Mellemdammen – Storegade ned til Torvet med Domkirken.

Niels Krabbe, der døde i 1554, boede på matr. nr. 449, hvor Storegade 5 ligger, idag kaldet Overdammen 5.

III. Børn af Niels Krabbe og Karine.

1. *Jørgen Nielsen Krabbe* døde omkring 1570.

At han var af dette ægteskab ved vi bl.a. fra, at hans moder Karine i 1577 udbyder den andel, som hun og hendes sønner Krabbe og Søren Jespersen tilkom efter hendes salig søn Jørgen i det hus hun bor i.³⁵ Der ud over ved vi om ham kun, at han døde uden livsarvinger, idet hans halvbroder Niels også var arveberettiget efter ham.³⁶

2. *Margrete Nielsdatter Krabbe* blev begravet i Ribe domkirkes omgang i september 1591.³⁷ Hun blev d. 30. jan. 1575³⁸ gift med handelsmand (kræmmer) i Ribe *Iver Jensen Ure*, død 1606.³⁹ Han stammede sandsynligvis fra landsbyen Ure i Lejrskov sogn i Åst herred. Han er måske identisk med den Iver Jensen i Ure, som i 1583 solgte sin gård i Ure til kongen.⁴⁰ Han endte i fattigdom. De sidste år af hans liv finder vi ham forskellige steder i Ribe uden skatteevne.

Tredie generation:

I. Børn af Karen og Bagge Jensen, (jfr. 2. gen. I, 1)

1. *Johanne Baggisdatter* døde 1610.⁴¹ Hun blev første gang gift før 1561⁴² med handelsmand i Ribe *Peder Graversen*, død 1. dec. 1578,⁴³ søn af købmand i Ribe Gravers Riber eller Tun⁴⁴ død 1552,⁴⁵ og hustru Maren, død 1568.⁴⁵

Johanne og Peder boede i Sortebrødregade, hvor nu nr. 7 ligger, matr. nr. 18. Hans økonomiske forhold har været middelmådige, idet han trods en betydelig arv efter sin svigermoder⁴² aldrig kom over 16 skilling i skatteansættelse, de fleste år lå han på 6-8 skilling. Han drev tilsyneladende handel på Østersølandene. Vi ser, at han i 1574 tiltaler Søren Pedersen i Kolding for 20 polske gylden,⁴⁶ og i 1578 kommer han syg hjem fra Danzig.⁴⁶ Den store brand i Ribe i 1580 berøvede Johanne huset i Sortebrødregade. Det var endnu i 1590 ikke genopbygget. Hun flyttede efter branden til huset på Bispegårdsgades vestside på hjørnet ved Smedegade. Her boede hun indtil hun i 1592 før 3. juni⁴⁷ blev gift med skriveren hos Josua von Qualen på Qualholm *Laurids Mortensen*, som var Qualens foged i Ribe i 1582 og 1585⁴⁸ og boede i Qualens gård i Ribe også i 1586 og 1588.⁴⁹ I 1598 synes han derimod at bo på Qualholm.⁵⁰ Johanne forsvinder ved sit giftermål fra Ribes skattelister indtil 1598, hvorefter hun indtil sin død bor forskellige steder i byen uden at kunne betale skat. Allerede i 1594 erfarer vi, at hun har pantsat noget af sit sølvtøj.⁵¹

Hendes og Peder Graversens børn: se 4. generation I.

2. *Jannick Baggesen* døde 14. eller 15. maj 1565⁵² efter et sår tilføjet ham af den unge magister Jørgen Tausen, søn af biskop i Ribe Hans Tausen. Jørgen Tausen blev imidlertid kun tiltalt for »såremål« og ikke drab, da Jannick »var kommen til graven vel tillægt og ikke med åbent sår«.⁵³

Jannick var ugift.

II. Børn af Sidsel Nielsdatter og Frands Sørensen Klyne (jfr. 2. gen. II nr. 2)

1. *Krabbe Frandsen* døde efter 1624 i Frederiksstad i Norge. Efter forældrenes tidlige død bliver Krabbe og broderen Anders opdraget først hos deres fæster, borgmester Søren Jacobsen Stages kone Dorete, og derefter sørger deres fætter rådmand Anders Sørensen Klyne (Stage) for deres underhold og for at give dem midler til, at »de i fremtiden kunne komme til nogen handel eller at tjene nogen dannemand udi fremmed sted om det kunde udvikle dem«. ⁵⁴ Det ser ud til, at Krabbe har valgt at tjene et fremmed sted, da han allerede 6. sept. 1600 betegnes som borger i Frederiksstad i Norge. ⁵⁵ Han slog sig her på trælasthandel, og blev lagrettemand og fra 1613 byfoged, hvilket han var endnu 1624. ⁵⁶ Om Krabbe var gift vides ikke.

2. *Anders Frandsen* døde mellem 1582 og 1600. ^{54 55} Han var tilsyneladende ugift.

Han tjente hos sin fætter rådmand Anders Sørensen Klyne (Stage), som i 1580 må tage ham i forsvar, da nogle andre karle har snydt Anders Frandsen i datidens hasardspil, dobbel. ⁵⁷

III. Børn af Margrete Nielsdatter og Iver Jensen Ure (jfr. 2. gen. III nr. 2).

1. *Krabbe Iversen*.

Det må nok være ham, der vidner i Ribe byting d. 8. marts 1598. ⁵⁸ Derudover ved vi intet om ham.

2. *Maren Iversdatter*.

En kvinde af dette navn vidner i 1598 om guldsmed Hans Henriksens hus og hans sønner. ⁵⁹ Om hun hører til her, har det ikke været muligt at skaffe bevis for.

Fjerde generation:

I. Børn af Johanne Baggisdatter og Peder Graversen (jfr. 3. gen. I nr. 1).

1. *Jannik Pedersen*.

Han udbyder i 1584 på egne og medsøskende og deres moder Johanne Baggisdatters vegne deres part i deres øde hus i Sortebrødregade og en kålgård i Saltgade til salg, ⁶⁰ og i 1585 møder vi ham igen i tinget, hvor han på egne og medsøskendes vegne kræver 20 gode daler af en skyldner. ⁶¹ I 1586 tjener han hos guldsmed i Ribe Anders Lydicksen, ⁶² og i 1588 træffer vi ham hos en guldsmed, Peder, i Svendborg. ⁶³ Derefter taber vi hans spor

2. *Anne Pedersdatter*.

Hun forekommer 1607-1609 sammen med sin moder i skattelisten med 4 skilling. Herefter er hun alene frem til 1616, hvorefter hendes hus står øde, og man må derfor formode, at hun er død i løbet af 1617. ⁶⁴

3. *NN Pedersdatter*.

Der må have været mindst en datter mere foruden Anne, idet skattelisten i 1606 nævner: Johanne Baggisdatters piger, og ovennævnte tingbog taler om Jannik Pedersens medsøskende.

Andre Krabbe'r i Ribe

Til slut skal gøres opmærksom på, at der i 1500-tallets Ribe levede en række andre personer med navnet Krabbe, som det ikke har været muligt at sætte i familiemæssig forbindelse med ovennævnte slægt, selvom det er muligt, at de har været beslægtede.

En *Jep Krabbe* boende i 1. fjerding mellem torvet og Rasmus kræmmers hus⁶⁵ er i den første skatteliste, 1545, ansat til 56 skilling, en meget høj ansættelse. Hans navn er imidlertid overstreget, hvilket kan betyde, at han er død efter, at listen er udarbejdet og inden den er taget i brug. Vi finder ham d. 29. apr. 1544 som medlem af de 24 mænd,⁶⁶ og samme år fæster han en eng af byen.⁶⁷ I 1551 betegnes han som salig.⁶⁸ Hans børns værge er Peder Mond, tidligere borger i Thisted, nu i Horsens, som tilsyneladende er medejer af det hus Jep Krabbe boede i, idet Jep Krabbes andel er pantsat til borgmester i Vejle Clemens Sørensen, medens Peder Monds andel er pantsat til velbyrdig Søren Mond på Serreslevgård i Nebel sogn i Voer herred. Der foreligger ikke noget om, hvad disse børn hed, men det er måske ikke urimeligt at antage, at den Ibbe (?Jep) Krabbe, født 1625 og død 3. dec. 1657 i Norge⁶⁹ kan være en efterkommer af denne ovennævnte Jep Krabbe.

Der har også i Ribe været en kræmmer *Mads Nielsen Krabbe*, som døde i 1565⁶¹ og boede i Gravsgade nr. 2, matr. nr. 167, hvis sønner *Mikkel* og *Thomas Krabbe* i 1568 sælger et forfaldent hus i Puggårdsgade.⁷⁰ Her oplyses, at deres moster er gift med Niels Fardrup i Ribe. Det er nok den samme Mikkel Krabbe vi træffer igen i 1587, hvor han strides med sin naboerske om afløbet fra taget,⁷¹ og i 1589 har han såret markvogteren i Høm.⁷² Mikkel Krabbe boede i borgeskriver Mads Ankersens hus i Grønnegade.⁷³ Det lå, hvor det nuværende nr. 9 ligger og havde matr. nr. 406. Måske er det hans barnebarn, som hed Mikkel Krabsen og blev student fra Ribe 1616 og siden præst i Ramme.⁷⁴

En *Maren Krabbe* bliver 11. dec. 1585⁷⁵ gift med guldsmed Henrik Hansen, søn af guldsmed Hans Henriksen. I sine kommentarer til Hegelunds almanak angiver Bue Kaae, at hun var datter af ovennævnte borgmester Niels Krabbe. Det må anses for tvivlsomt, om det var tilfældet, da vi aldrig i tingbøgerne ser hende nævnt i forbindelse med borgmester Niels Krabbes familie. Hun må snarere anses for at høre til nogen af de umiddelbart her ovenfor nævnte Krabber.

Den *Maren Krabbes* vi finder i skattelisten i 1600 i 3. fjerding, ansat til 2 skilling, og i 1605 i 1. fjerding, ansat til 0 skilling, må nok være enke efter Krabbe Jespersen, søn af den ovenfor i første generation nævnte Karen, enke efter borgmester Niels Krabbe, i hendes andet ægteskab, med Jesper Bertelsen, da vi ved, at Krabbe Jespersens kone hed Maren.⁷⁶

Noter

Anvendte særlige forkortelser:

Hegl.alm. = Peder Hegelunds almanakoptegnelser 1565-1613. Udg. ved Bue Kaae, 1976.

Kinch II = J. Kinch: Ribe Bys Historie og Beskrivelse, bd. 2.

LAV = Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg.

Liber cap. Berg. = Liber capituli Bergensis. Absalon Pedersøns Dagbog over Begivenheder, især i Bergen 1552-1572. Udg. ved N. Nicolaysen, Christiania 1860.

RA = Rigsarkivet.

R & F = Ole Degn: Rig og fattig i Ribe. Økonomiske og sociale forhold i Ribe-samfundet 1560-1660. Aarhus 1981.

RRstdb. = Ribe Rådstuedombog 1527-1576 og 1580-1599. Udg. ved E. Kroman, 1974.

Skatlist = Ribe skatlist, kode LAV, D22.

Tbg. = Ribe byfogeds tingbog, kode LAV, B85A.

Toldrgsk. = P. Enemark: Studier i Toldregnskaber i begyndelsen af 16. Århundrede. Aarhus 1976, I og II.

1. Tbg. nr. 19 s. 169 = 20/12 1587.
2. Danmarks Adelsårbog, 1928, s. 41, og Tegnelser over alle Lande 1536, her fra Danske Magazin, 3. rk. 6. bd. s. 61.
3. Tegnelser over alle Lande 1539, her fra Danske Magazin, 3. rk. 6. bd. s. 337.
4. H. Erik Olesen: Den gamle danske uradel, dens oprindelse og nutlevende efterkommere. Personalhist. Tidsskrift 1977, s. 229.
5. R.Rstdb. s. 29-31, = 15/8 1549.
6. Kinch II s. 61.
7. Skatliste.
8. Toldrgsk. I s. 234.
9. R & F II s. 184.
10. Denne og alle følgende stedangivelser er udregnet ved at sammenholde skattelisterne med O. Degn: Ribe 1500-1950. Scandinavian Atlas of Historic Towns, No. 3, 1983.
11. Ribe domkirkes regnskab, LAV, C4-1298.
12. R. & F II s. 184.
13. J. Kinch: Familierne »Trellund« og »Baggesen«. Samlinger til Jydsk Historie og Topografi, I. rk. 8. bd. s. 60 ff.
14. Efter personlig oplysning fra hr. læge A. O. Fosmo i Oslo, som jeg hermed takker for oplysningen, har præsten Niels Vegle i kalendariet i en gammel missale i Vardals kirke under 27. oktober 1581 noteret: »strax dougsett døde veluise Mand Niels Krabbe paa Thoden, gøteler till forn«.
15. C. Langholz: Anetavler for berømte danske. I. Samling: Digttere og forfattere, 1989, s. 83, og S. H. Finne-Grønn i Norsk Slektshistorisk Tidsskrift 5, s. 257, og S. H. Finne-Grønn: Lagmand Dyre Sevaldsens slekt og åtten Gyldenaar i Norsk personalhistorisk Tidsskrift 2. bd. s. 261 ff.
16. C. M. Munthe: Norske Slegtsmerker, i Norsk Slektshistorisk Tidsskrift, bd. 1, 1928, s. 33.
17. S. H. Finne-Grønn i Norsk Slektshistorisk Tidsskrift 5, s. 253.
18. Norske lensrekneskapsbøker 1548-1567, I. Akershus len 1557-1558, s. 176, udgivet af Norges Riksarkiv, Oslo 1937-39.
19. Danske Magazin 3. rk. 2. bd. s. 86-91, og Liber cap. Berg. s. 117.
20. Liber cap. Berg. s. 145.
21. RA. Danske Kancelli 1572-1600. Norske Register s. 3b-5a. Filmrulle M 529.863.
22. Brev i Norske Riksarkiv. Hr. A. O. Fosmo, Oslo takkes for kopien. Se også Niels Stubs Optegnelsesbøger fra Oslo Lagthing 1572-1580, udg. ved H. Huitfeldt-Kaas, Christiania 1895, s. 20.
23. Norske Herredags-Dombok 23/8 1599, udg. ved E. A. Thomle, s. 360-63, og tbg. nr. 6 s. 127 og s. 132.
24. Skatlist 1566, og tbg. nr. 4 s. 330b = 27/4 1566.
25. C. Klitgård: Gildesbrødre i Guds Legems Lav i Aalborg i aarene 1537-1624 i Fra Himmerland og Kjær Herred I. 1912-14 (s. 420-35) s. 430. Må ikke forveksles med den Frands Klyne, som blev medlem af lavet 1561, se samme artikels fortsættelse s.st. II. 1915-17 (s. 339-354) s. 345. Det må være denne sidste, som tog borgerskab 1560, se Ålborg Bysbog 1535-1652, LAV, D1-327, s. 373, og ikke vor Frands Klyne, som på dette tidspunkt var bosat i Ribe, jfr. skatlisten.
26. Tegnelser over alle Lande, her fra Danske Magazin 4. rk. 1. bd. s. 57.
27. Herredagsdombog nr. 6, 1549-1557, s. 110b, 1552. Filmrulle S 12508 i RA.
28. Nemlig Marine, datter af borgmester

- Christen Pedersen og hustru Anne Hansdatter (datter af borgmester og lensmand i Ålborg Hans Bartolomæussen), se tbg. nr. 4, s. 290b = 8/5 1565.
29. Toldrgsk.
 30. Tbg. nr. 31, s. 154 = 13/9 1600.
 31. Enderupholm godsarkiv, LAV, G464-19.
 32. R & F II, s. 182.
 33. Tbg. nr. 9, s. 10b = 14/2 1577.
 34. Poul Hemmings: En »Krabbe« Gaades Løsning. Personalhist. Tidsskrift 8. rk. 6. bd., 1927, s. 161-68.
 35. Tbg. nr. 9, s. 51 = 25/5 1577.
 36. Tbg. nr. 6, s. 132 = 10/5 1572, og tbg. nr. 9, s. 51.
 37. Ribe domkirkeregnskab 1591, LAV, C4-1298.
 38. Hegl. alm.
 39. Skatlist
 40. Kancelliets brevbøger 4/6 1583.
 41. Skatliste.
 42. Tbg. nr. 1, s. 186, og tbg. nr. 4, s. 53.
 43. Hegl. alm.
 44. Ribe Bys Jordebog, udg. ved Ingrid Nielsen, Esbjerg 1979, s. 51, og Ribe Rådstuebog over byens jorder 1544-96, LAV, D22-252, s. 2 og 3.
 45. Skatlist
 46. Tbg. nr. 3, s. 41b = 1574.
 47. Tbg. nr. 23, s. 88b.
 48. Kinch II, s. 582.
 49. Tbg. nr. 18, s. 167b, og tbg. nr. 20, s. 10b.
 50. Tbg. nr. 29, s. 219.
 51. Tbg. nr. 25, s. 49.
 52. Tbg. nr. 4, s. 292b, ligesyn d. 15/5 1565, altså ikke 1566, som ofte angivet.
 53. Kinch II, s. 90, og tbg. nr. 4, s. 310, s. 315, s. 326b, s. 336, s. 340 og s. 344b.
 54. Tbg. nr. 31, s. 154 = 13/9 1600, hvor citeres brev af 21/8 1582.
 55. Tbg. nr. 31, s. 151.
 56. Martin Dehli: Frederiksstad Bys Historie. I. Kjøbstad og Fæstningsby 1567-1767. Frederiksstad 1960, s. 71, og Enevold Kruses lensregnskab 1615-1616, Toldregnskab for Frederiksstad, meddelt af hr. A. O. Fosmo, Oslo.
 57. Tbg. nr. 12, s. 65 og 67 = 14/7 og 18/7 1580.
 58. Tbg. nr. 29, s. 34b.
 59. Tbg. nr. 29, s. 40.
 60. Tbg. nr. 16, s. 62b.
 61. Tbg. nr. 17, s. 129b.
 62. Tbg. nr. 18, s. 95b og 151b.
 63. Mester Jacob Madsens Visitatsbog, ved A. R. Idum, 1929, s. 187.
 64. Skatlist
 65. R.Rstdb. 26/1 1551, s. 34.
 66. Som note 65, men s. 15.
 67. Ribe Rådstuebog over byens jorder 1544-96, LAV, D22-252, s. 3.
 68. Som note 65, men s. 34.
 69. Sigurd Meidell, i Norsk Slektshistorisk Tidsskrift I, s. 383-388.
 70. Tbg. nr. 2, s. 4.
 71. Tbg. nr. 19, s. 34 og 43b.
 72. Tbg. nr. 21, s. 99 og s. 122b = 7/8 og 23/9 1589.
 73. Som note 67, men s. 54b.
 74. S. V. Wiberg: Personalhistoriske, statistiske og genealogiske Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie.
 75. Hegl. alm.
 76. Tbg. nr. 22, s. 13 = 1591.

Ejnar C. Larsen, magister, fhv. forsøgsleder, Hvalpsundvej 19, Hornum, 9600 Aars. Tidligere artikel i denne serie i dette tidsskrift 1990:1, s. 1-20.

Skoleholder Niels Jacob Slettings og møller Peder Slettings 32 aner

Af Gregers Hansen

I tidsskriftets årgang 1982, s. 81-101 har jeg gjort rede for de fem ældste led af slægten Sletting. I indledningen til artiklen er påvist, at disse fem led har en væsentlig højere social placering end 6., 7. og 8. slægtled.

Probanderne i nedenstående tavle hører til slægtens 6. led. I modsætning til deres og deres efterslægts relativt lave sociale placering står ikke blot deres aner i Sletting-linien. Så at sige hele deres ascendens er væsentlig højere socialt placeret. Den sociale nedstigning er dog begyndt hos morforældrene og forældrene.

Ascendensen er ren dansk.

Probandernes efterkommere i mandslinien har følgende professioner:

1. slægtled:

Sønner (f. 1804-15): snedkersvend, drejer, lærer, traktør, snedkermester. Svi-gersønner: urtekræmmer, husmand, snedkermester, cigarfabrikant.

2. slægtled:

Sønnesønner (f. 1837-52): barbermester, kunstdrejermester, købmand, gods-expeditør.

Sønnedøtres mænd: snedkersvend, sadelmagersvend, snedkermester, fabri-kant, grosserer.

Probander¹

- 1a *Niels Jacob Sletting* dbt. 28. nov. 1777 i Ejby, Ramsø herred, d. 9. aug. 1846 i Syv, g. 24. okt. 1800 i Roskilde domkirke m. senere jordemoder i Viby, Syv sogn Sophia Elisabeth Richter (d. af kromand i Ågerup kro, også kaldet Malthes kro Johan Andreas R. og Helvig Jensdatter), dbt. 25. sept. 1776 i Ågerup, Merløse herred, d. 10. aug. 1859 i Syv. Møl-lersvend i Roskilde, senere skoleholder i Viby².
- 1b *Peder Sletting*, dbt. 30. juni 1782 i Ejby, d. 15. maj 1853 i Holtug, g. 1° 9. okt. 1805 i Magleby, Stevns herred m. Johanne Madsdatter (d. af gårdmand Mads Ottosen og Kirsten Andersdatter), dbt. 4. aug. 1782 i Magleby³, d. 14. maj 1830 i Holtug, 2° 6. aug. 1831 i Kbh., Helligånds m. Johanne Sophie Laer (d. af fielskærer Hinrich Laard og Boedel

Christensdatter), f. 2. feb. 1783 i Mariager, d. 1. sept. 1865 på Vartov, Kbh., ægteskabet opløst, 3° 10. aug. 1840 i Holtug m. Anne Maria Fogt (d. af indsidder, væver Joseph Anton F. og Ane Dorthe Strangesdatter,¹ f. 26. feb. 1816⁵ i Alstrup, Brarup sogn,⁶ d. 1894). Hun g. 2° m. gårdejer i Brøndbyvester, senere i Ledøje, marskandiser Jens Larsen⁷ (s. af væver i Hovby, Fakse sogn Lars L. og Inger Hermansdatter), f. 16. aug. 1823 i Fakse, d. 1. okt. 1887 i Ledøje. – Uden for ægteskab fik Peder Sletting 1832 en datter med Maren Jensdatter. Gårdbruger og møller i Holtug (fæster under Gjorslev gods), fra 1840 befalingsmand ved Magleby kystmilitære afd. 9 under Præstø amt.⁸

Forældre

2-3 *Ole Sletting*, f. 7. jan. 1747 i Ejby, begr. 5. marts 1785 smst., g. 25. aug. 1775 i Syv m. *Dideriche Sophie Achton*, dbt. 26. juni 1756 i Ottestrup, d. 18. aug. 1833 i Gadstrup, g. 2° 5. aug. 1785 i Ejby m. sognedegn i Ejby, senere i Gadstrup og Syv Svend Petersen Bagge, d. 26. nov. 1838 i Gadstrup, 91 år gl. Student 1766, privat, sognedegn i Ejby 1770, tillige i Dalby 1774.⁹

Bedsteforældre

4-5 *Niels Sletting*, dbt. 28. april 1716 i Ejby, begr. 3. marts 1778 smst., g. 1° 29. okt. 1745 i Køge m. *Lene-Catrine Weibel*, dbt. 30. dec. 1721 smst., begr. 19. april 1774 i Ejby, 2° 5. maj 1775 i Rorup m. Ulrica Eleonora Holbeck (d. af sognepræst i Haraldsted og Almindemagle Frands Christian H. og Cathrine Overberg Heerfordt), dbt. 10. aug. 1738 i Jystrup, d. 1. april 1801 i Valsøllille, g. 1° 17. juni 1768 i Haraldsted m. sognepræst i Rorup og Glim Jeremias Wulf Monrad (s. af sognepræst på Avernakø Peder M. og Gunder Sophie Wulf), begr. 29. maj 1772 i Rorup. Student 1735, privat, cand. teol. 1741, personel kapellan i Ejby og Dalby 1742, sognepræst smst. 1745.¹⁰

6-7 *Jacob Achton*, dbt. 3. maj 1719 i Vigersted, begr. 9. sept. 1764 i Ottestrup, g. 4. juli 1755 i Tjæreby, Vester Flakkebjerg herred m. *Ida Sophie Quistgaard*, dbt. 5. aug. 1725 i Tyregod, hvor faderen var forpagter af hovedgården Hastrup, begr. 2. jan. 1786 i Syv. – Ved vielsen boede hun på Basnæs hos sin fætter Peder Mikkelsen Q., ved sin død på Vibygård hos fætterens søn Jørgen Q. Student 1739, privat, sognedegn i Sorterup og Ottestrup 1755.¹¹

Oldeforældre

8-9 *Oluf Nielsen Sletting*, dbt. 1. dec. 1679 i Kbh., Vor Frue, d. 16. dec. 1745 i Ejby, g. 1° 25. feb. 1711 i Kbh., Vor Frue m. Johanne Marie Kaasbøll

- (d. af stiftamtsskriver og magistratspræsident i Trondhjem Peder Nielsen K. og Milde Eilersdatter Schøller), d. i sit 27. år, begr. 3. dec. 1711 i Ejby, 2° 1712¹² m. *Elisabeth Kirstine Weile*, dbt. 13. april 1686 i Hammer, Hammer herred, begr. 19. jan. 1756 i Ejby. Student, 1697, Kbh., cand. teol. 1700, magister 1706, sognepræst i Ejby og Dalby 1710, provst i Ramsø herred 1722.¹³
- 10-11 *Lars Weibel*, dbt. 10. dec. 1682 i Ystad,¹⁴ begr. 22. dec. 1727 i Køge kirke, 45 år gl., g. 29. dec. 1717 smst. m. *Anna Pedersdatter Roed*, dbt. 8. nov. 1698 smst., begr. 23. juni 1762 smst. i kirken, g. 2° 29. aug. 1729 smst. m. borgmester og byfoged smst. Ebbe Jacobsen (s. af bager Jacob Nielsen), dbt. 27. juni 1686 smst., begr. 2. april 1743 smst. i kirken, g. 1° m. Marie Cathrine Bruun (d. af byfoged Jesper Knudsen B. og Ingeborg Hansdatter), dbt. 27. aug. 1680 smst., begr. 17. dec. 1728 smst. i kirken. Student 1700, privat, baccalaureus 1701, købmand i Køge, prokurator smst. 1716.¹⁵
- 12-13 *Didrik Jacobsen Achton*,¹⁶ dbt. 30. dec. 1692 i Faaborg, d. 22. feb. 1731¹⁷ i Vigersted, g. 6. juli 1718 i Dalum m. *Armogott Sophie Monrad*, f. 1700 i Herringe.¹⁷ Som enke var hun inspektrice på Herluftsholm.¹⁷ Hun blev g. 2° 15. aug. 1747 i Alsted, Alsted herred m. overstyrmand i Asiatick kompagnis tjeneste Flemming Ulrich Wortmann, som antagelig omkom ved skibsforlis i dec. 1749 ved Færøerne.¹⁸
Student 1713, Sorø, cand. teol. 1715, sognepræst i Vigersted og Kværkeby 1717.
- 14-15 *Niels Qvistgaard*, f. ca. 1677, begr. 19. maj 1765 i Rom¹⁹ ved Lemvig, g. m. *Kirsten Madsdatter*, begr. 6. jan. 1767 i Rom i sit 74. år.²⁰
Fæster og forpagter forskellige steder i Jylland.²¹

Tipoldeforældre

- 16-17 *Niels Jacobsen*, dbt. 6. aug. 1637 i Kbh., Vor Frue, begr. 26. marts 1706 smst. i kirken, g. 1° 21. sept. 1675 smst. m. *Bodelene Olsdatter*, dbt. 7. feb. 1658 smst., begr. 8. juni 1701 smst. i kirken, 2° 5. juni 1703 smst. m. Dorothea Schowert (d. af brygger på Nørregade, Kbh. Joest S. og Signild Hermansdatter), dbt. 27. juni 1678 smst., begr. 30. maj 1708 smst. i kirken.
Brygger på Nørregade, Kbh., vicerådmand og formand for stadens 32 mænd, kirkevæрге ved Vor Frue kirke.²²
- 18-19 *Laurits Gregersen Weile*, f. 2. juni 1641,²³ begr. 26. maj 1699 i Hammer, g. (bev. af 2. maj 1674) m. *Anne Clemensdatter*, d. 29. maj 1727 i Ejby i sit 82. år.
Student, Ribe, magister 1684, sognepræst i Hammer og Lundby 1676, provst for Hammer herred 1684.

20-21 *Peder Lauritsen Weibel*, begr. 11. jan. 1709 i Køge kirke, g. 1° 19. okt. 1680 i Ystad m. *Karina Jønsdatter* (g. 1° m. Jøns Hågensen, s. af Hågen Persen), begr. 27. okt. 1692 i Præstø, 43 år gl., 2° 12. sept. 1693 i Præstø m. *Elisabeth Sørensdatter Rechende*, begr. 13. sept. 1719 i Køge kirke, 66 år gl. (g. 1° m. sognepræst i Præstø, magister Christen Povelsen Hersløv, d. 23. feb. 1691 i Præstø).

Handelsmand i Ystad, anklaget for drab på en svensk rytter 1683 og derefter flygtet til Danmark.¹⁴ 30. jan. 1686 fik han tilladelse til at nedsætte sig i hvilkensomhelst købstad i Danmark (og Norge) og i 20 år fra 27. aug. 1679 (tidspunktet for afslutningen af den skånske krig) at nyde de privilegier, som var tilstået undersåtterne i Skåne, d.v.s. frihed for alle skatter og kontributioner samt borgerlig og bys pålæg, bestillinger og forretninger dog at han skulle erlægge told, accise og consumption af hvad han handlede med.²⁴ Han nedsatte sig som købmand i Præstø, hvor i al fald et af hans børn er født.²⁵ Senere var han købmand i Køge, hvor han løste borgerskab 3. marts 1696.²⁶

22-23 *Peder Christensen Roed* begr. 18. feb. 1718 i Køge kirke, 62 år gl., g. 11. jan. 1682 i Køge m. *Helle Christophersdatter Bagger*, begr. 21. marts 1724 i Køge kirke, 70 år gl.²⁷ By- og rådstueskriver i Køge 1682.²⁴

24-25 *Jacob Jørgensen*, d. 9. marts 1713 i Faaborg, 67 år gl.,¹⁹ g. 1° 30. aug. 1676 smst.,¹⁹ m. *Karen Jørgensdatter* (d. af købmand i Faaborg *Jørgen Thomsen*, enke efter borgmester smst. *Jørgen Pedersen*, begr. 8. feb. 1675 i Faaborg kirke¹⁹), begr. 18. okt. 1678 i Faaborg kirke,²⁹ 2° 10. sept. 1679³⁰ m. *Karen Henningsdatter Achton*, d. 4. sept. 1746 i Faaborg.¹⁹

Ridefoged, bl.a. på Damsbo, Jorløse sogn, Sallinge herred, borgmester og købmand i Faaborg 1675. Enken fortsatte købmandshandelen.

26-27 *Marcus Jørgensen Monrad*, dbt. 12. sept. 1669 i Assens, d. 12. okt. 1716 i Dalum,¹⁹ g.m. *Malene Pedersdatter Skytte*, f. 1664 i Ølgod, begr. 27. nov. 1737 i Dalum.^{19,31}

Student 1689, Nyborg, hører i Faaborg, sognepræst i Herringe 1693, i Dalum og Sanderum 1711.³²

28-29 *Peder Qvistgaard*, f. 15. juli 1648 i Veirum, Hjerm herred,³¹ d. 20. juni 1699 smst., g.m. *Maren Nielsdatter*.

Rytterbonde på Sønder Kvistgaard i Veirum sogn.

30-31 *Mads Madsen Smed*, d. 16. marts 1734,³¹ g.m. *Anna Pedersdatter*, d. 20. maj 1747.³⁵

Gårdmand på Øster Ausum i Hjerm sogn.

Tiptipoldeforældre

- 32-33 *Jacob Poulsen*, begr. 19. nov. 1669 i Kbh., Vor Frue, g. senest 1633 m. *Sophie Nielsdatter*, begr. 18. maj 1675 smst.
Brygger på Nørregade i Kbh.²²
- 34-35 *Oluf Lauritsen*, d. ca. 1668 i Kbh., Vor Frue. Hans første hustru, hvis navn ikke kendes, døde 1651. Han blev derefter g. m. *Lene Andersdatter*, begr. 10. juni 1672 i Kbh., Vor Frue, g. 2° 18. maj 1670 smst. m. tidligere foged i Norge, brygger i Kbh. Peder Munch (s. af kgl. fiskemester Niels Olufsen og Margrethe Iversdatter), dbt. 29. marts 1640 i Helsingør, Sct. Olai, begr. 1. april 1682 i Kbh., Vor Frue.
Brygger på Nørregade i Kbh.²²
- 36-37 *Gregers Lauritsen Weile* (s. af rigsråd Iver Vinds ridefoged, rådmand i Vejle Laurits Lauritsen og Karen Gregersdatter³⁶), f. 1. jan. 1609 i Vejle, d. 5. okt. 1644 i Varde, g. 12. april 1640 i Ringkøbing²¹ m. *Maren Jensdatter Bandsbøl* (d. af ejeren af gården Bandsbøl i Hemmet sogn Jens Iversen og Anne Iversdatter³⁷), f. ca. 1610, g. 2° 2. aug. 1646 m. sognepræst ved Sct. Nicolai kirke i Varde Hans Hansen Bagger, d. 20. marts 1653.³⁴
Iver Vinds ridefoged i Lundenæs len.
- 38 *Clemens Pedersen*.
Amtsskriver i Antvorskov birk, senere rådmand i Slagelse, borgerlig rigsdagsmand 1660.³⁹
- 39 kendes ikke.
- 40-41 *Lauritz Pedersen Weibøll*, d. 30. nov. 1680, begr. i Ystad Sct. Mariæ kirke, g. 1° m. *Marne Jensdatter Graae* (d. af rådmand i Ystad Jens G.). Hun g. 1° m. Hans Kofod (s. af borgmester i Ystad Oluf K. og Gertrud Lauritzdatter) d. 1652, 2° m. Margareta Jacobsdatter (d. af rådmand i Ystad Jacob Ebbesen og Eline Jørens datter) d. 10. april 1709 i Ystad 58 år gl. (Hun g. 2° 6. dec. 1681 i Ystad m. befalingsmand, senere rådmand i Ystad, rigsdagsmand Sven Bellin, begr. 7. feb. 1705 i Ystad, 59 år gl.).
Skibskaptajn i Ystad, senere handelsmand, rådmand og kirkeværge smst.¹¹
- 42-43 *Jens Thorsen* g. m. *Anne Jacobsdatter*.
Handelsmand i Ystad.¹¹
- 44-45 kendes ikke.
- 46-47 *Christopher Bagger Pedersen*, d. 1663 i Holbæk, g. 8. sept. (?) 1652 smst. m. *Lene Pedersdatter* (d. af borgmester smst. Peder Jensen, d. 1673), begr. 5. marts 1717 i Køge kirke, 80 år gl.
Borger i Holbæk.¹⁰
- 48-49 *Jørgen Lauritsen* (s. af sognepræst i Espe og Vantinge Laurits Jespersen

og Sara Christensdatter) f. 4. april 1567 i Espe, d. 18. dec. 1648 i Søllinge, g. 1° 14. okt. 1594 på Nakkebølle, Aastrup sogn, Sallinge herred m. Maren Andersdatter Gjed (d. af sognepræst i Søllinge og Hellerup Anders Jørgensen G.) d. 24. dec. 1639 i Søllinge, 2° 16. okt. 1642 m. *Maren Rasmusdatter Herrested* (d. af sognepræst i Herrested Rasmus Lauritsen og Johanne Rasmusdatter) d. 1655 i Søllinge.

Student 1588, Odense, personel kapellan i Espe og Vantinge 1592, personel kapellan i Søllinge og Hellerup s.å., adjunctus cum spe sucessionis smst. 1600, sognepræst smst. 1605.⁴¹

- 50-51 *Henning Christensen Achton* (s. af sognepræst i Jorløse og Haastrup, Christen Lauritsen – en broder til ovenfor anførte Jørgen L. (nr. 48) – og Anna Andersdatter) f. 1613 i Jorløse, d. 7. dec. 1677 i Nørre Broby, g. 1° m. Karen Jørgensdatter Mule (d. af borgmester i Odense Jørgen Hansen M. og Barbara Rosenvinge) d. 11. dec. 1651 i Odense, 2° m. Dorothea Nielsdatter Foss (d. af livmedicus magister Niels F. og Karen Madsdatter Jacobæus) d. 11. dec. 1656 i Nørre Broby, 3° 3. sept. 1657 m.

Mette Eriksdatter (d. af rådmand i Odense Erik Jørgensen⁴² og Anna Bertelsdatter Wichmand) f. 9. april 1639 i Odense, d. 15. jan. 1729 i Nørre Broby,⁴³ hun g. 2° 21. sept. 1680 m. sognepræst i Nørre Broby, provst i Sallinge herred magister Claus Michelsen Mule (s. af sognepræst smst. provst Michel Hansen og Karen Clausdatter Mule) f. 27. marts 1649 i Nørre Broby, d. 9. dec. 1712 smst.⁴⁴

Student 1636, Odense, magister 1641, konrektor i Odense s. å., rektor smst. 1642, sognepræst i Nørre Broby 1653, provst i Sallinge herred 1654.⁴⁵

- 52-53 *Jørgen Marcussen* (s. af en hjulmand) f. 1617 i Fraugde, d. 12. dec. 1682 i Assens, g. 1° m. Apollonia (Anna) Christensdatter Braad (d. af sognepræst i Fraugde Christen Olufsen B.), 2° m. *Anna Elisabeth Monrad* (d. af sognepræst i Ketting, Als David Johansen M.⁴⁶ og Catharine Poulsdatter Petræi⁴⁷) f. ca. 1634 i Ketting, begr. 18. april 1720.

Student, metropolitanskolen 1640, residerende kapellan i Assens og Kærsum 1645.⁴⁸

- 54-55 *Peder Hansen Ølgod* (s. af sognepræst i Ølgod og Strellev magister Hans Sørensen og Kirsten Poulsdatter) d. 4. april 1683 i Ølgod, g. 1° m. *Anna Jensdatter Skytte* (d. af sognepræst i Lønborg og Egvad Jens Knudsen S. og Christine Lauritsdatter Borch) d. 1680 i Ølgod, 2° m. *Magdalene Olufsdatter* (d. af sognepræst i Alslev og Hostrup Oluf Jørgensen Riber og Abel Johansdatter Harder) d. 1681 i Ølgod, 3° m. Lucie Sørensdatter, begr. 28. jan. 1711 i Ølgod.

Adjunctus cum spe sucessionis i Ølgod og Strellev 1641, sogne

præst smst. 1659, provst i Øster Horne herred 1670.¹⁹

56-57 kendes ikke.

58-59 kendes ikke.

60-61 kendes ikke.

62-63 kendes ikke.

Noter

1. Probanderne havde to søstre: Lene Sophie, dbt. 15. april 1776 i Ejby, begr. 10. sept. 1796 i Gadstrup, ugift og Elisabeth Cathrine, dbt. 24. feb. 1780 i Ejby, begr. 27. marts s.å. smst.
2. Hans enke efterlod sig praktisk taget intet (Ramsø-Tune herreders skifteprot. 1856-68, pag. 314, 321 og 323).
3. Moderens navn er ikke anført ved dåben, men fremgår af Magleby kbg., viede 10. dec. 1780 og 23. sept. 1795 samt begr. 26. april 1795.
4. Stevns og Fakse herreders politiprot. 1850-53, fol. 858, jvfr. Brarup kbg., døbte piger 2. aug. 1818.
5. Holtug kbg., konfirm. piger 1830.
6. Folketæll. 1860, Brøndbyvester. Fødselen er ikke fundet i Brarup kbg.
7. Dansk biografisk Leksikon, 3. udg., bd. 12, E. H. Ryssel.
8. Hans dødsbo opgjordes således: aktiver 1701 rdl., passiver 1091 rdl., overskud 610 rdl. (Stevns-Fakse herreders skifteprot. 1852-60, fol. 203).
9. I skiftet efter Ole Sletting var aktiverne 474 rdl., passiverne 291 rdl., overskud 183 rdl. (Ramsø herreders provstis skifteprot. 1737-1801, fol. 411).
10. Ved Lene-Cathrine Weibels død var boets aktiver 1991 rdl., passiver 906 rdl., overskud 1085 rdl. (Ramsø herreders provstis skifteprot. 1737-1801, fol. 334). Ved Niels Slettings død aktiver 3672 rdl., passiver 2048 rdl., overskud 1624 rdl. (smst. fol. 362).
11. I skiftet efter Jacob Achton var aktiver = passiver 231 rdl. (Slagelse herreders provstis skifteprot. 1762-1805, fol. 21b).
12. Ved dåb i Ejby 21. aug. 1712 anføres hun som præstens hustru.
13. I skiftet efter Elisabeth Kirstine Weile var aktiverne 1627 rdl., passiverne 359 rdl., overskud 1268 rdl. (Ramsø herreders provstis skifteprot. 1737-1801, fol. 210).
14. Carl Gustaf Weibull: Slægten Weibull, Lund 1911, s. 86. Oplysningerne om hans fader før han flyttede til Danmark samt om hans moder og om deres forældre findes smst. s. 83-85. Slægtskab med slægten Weibull er ikke påvist.
15. I skiftet efter Lars Weibel var aktiverne 2025 rdl., passiver 697 rdl., overskud 1328 rdl. (Køge skifteprot. 1721-29, fol. 320 og 338). – Anna Roed skænkede 1761 500 rdl. til Køge kirke (Anders Petersen: Kjøge Byes Historie, Kbh. 1888, s. 229).
16. I Wibergs præstehistorie benævnes han Achton, men i sin udnævnelse (Sjæll. Reg. 1717, nr. 81 og 186), i kbg. ved vielsen og ved sønnens (nr. 6) dåb samt i skifteprot. (Ringsted herreders provsti, prot. 1719-49, fol. 89, boet insolvent) blot Didrik Jacobsen. – Wiberg anfører, at han forud for ægteskabet med Arm-gott Sophie Monrad har været gift med Anna Cathrine Morville. Dette er imidlertid urigtigt. Af Vigersted kbg. fremgår, at hans ovennævnte søn blev båret til dåben af Anna Catharina Morvil, salig hr. Henrich Nielsens. Henrich Nielsen Skrøbebjerg var Didrik Jacobsens forgænger som sognepræst.
17. R. A. Håndskriftsamlingen XIV, Aage Dahls præstehist. samlinger, bd. 20, s. 150.
18. R. A., Kay Larsen: Dansk-ostindiske personalia og data (kartotek).
19. Kirkebog.
20. I kbg. er navn ikke anført. Hun betegnes som den gamle Niels Qvistgaards enke.
21. Kilden til oplysningerne om ham, hans hustru og deres forældre er, hvor andet ikke er anført, Erhard Qvistgaard: Stam-tavle over slægten Qvistgaard fra Veirum, Kbh. 1923, som indeholder udførlige biografier af ham og hans fader med kildehenvisninger. I øvrigt er Niels Qvistgaard broder til kontreadmiral T. V. Gardes tiptipoldefar Ivar Pedersen Qvistgaard, se: Pers.h. T. 1987, s. 33 (nr. 40).
22. Om de her anførte personer, deres slægt

- og økonomiske forhold, se: En bryggerfamilie på Nørregade, Persh. T. 1974, s. 75.
23. Samlinger til Jydsk Historie og Topografi. 1. bd., Aalborg 1866-67, s. 318.
- 23a. Se note 14.
24. Sjæll. Reg., 1686, nr. 22, jvfr. de i Persh. T. 1986, s. 86 omtalte privilegier af 1685 for reformerte.
25. Bilag til erklæring om privat skifte e. l. hustru i Køge skiftedokumenter 1703-11.
26. Peder Lauritsen Weibels enke fortsatte hans virksomhed, men opgav i dec. 1711 at drive næring p. gr. af dårlige tider (Køge rådstueprot. 1702-16, fol. 216). – Hun var velsitueret. Hendes efterladenskaber blev fordelt efter et testamente, som hun havde oprettet d. 3. sept. 1719, altså få dage før sin død (Sjæll. reg., 1719, nr. 281). Hun havde ingen livsarvinger. Hendes ældste stiftsøn, Jens Weibel var indsat som eksekutor, men ingen af hendes stiftbørn var arvinger. Præstø kirke fik 700 rdl. og Køge fattiges klosterkirkegård 400 rdl. Den gård i Køge, som hun beboede, tilfaldt en datter af Jens Weibel og en gård i Kirkestræde var testamenteret Lars Weibels hustru Anna Pedersdatter Roed »til egen ejendom«. Derudover var der forskellige mindre testationer, bl.a. et beløb til en brodersøn, Povel Povelsen Rechende. Hun var datter af Søren Terkilsen, som var sognepræst i Allerslev ved Præstø fra 1643 til sin død 1691. Han efterfulgtes i embedet af sin søn Jens Sørensen Rechen. (Wibergs Præstehistorie). Præstegården i Allerslev sogn lå i landsbyen Rekkende.
27. Arvingerne skiftede privat (Køge skifteprot. 1721-29, fol. 200). – Se iøvrigt note 40.
28. Sjæll. reg. 1682, nr. 215.
29. Kbg. udviser: »1678, 18. okt. begravede jeg, Just Ludvigsen den ærbare og gudelskende matrone Karen borgmesters, salig B. Jørgen Pedersens hustru i kirken i hendes salig mands begravelse.« Dette kunne tyde på, at hun ikke har været gift med Jacob Jørgensen, ved hvis første vielse kbg. udviser: »1676, 30. august viede jeg ... borgmester Jacob Jørgensen og den ærlige dydige matrone Karen Jørgensdatter.« Da der ikke i Faaborg i tiden mellem Jacob Jørgensens toielser er begravet nogen anden Karen Jørgensdatter end Karen borgmesters, må denne antages at have været Jacob Jørgensens hustru. At hun anføres som Jørgen Pedersens hustru må skyldes den omstændighed, at hun begraves i hans begravelse. At hun har været Jacob Jørgensens hustru stemmer med opfattelsen hos Aage Fasmer Blomberg, hvis værk Faaborg Bys Historie, Faaborg, 1955 (I, s. 156-61) er kilden til det her under nr. 24-25 anførte, hvor anden kilde ikke er opgivet.
30. Jørgen K. Bloch: Den fynske Geistlighedens Historie, I, 1787, s. 394-99.
31. Hun efterlod sig intet af betydning (Odense herreds provstis skifteprot. 1683-1744).
32. Kilde, hvor andet ikke er anført: Aage Dahl, bd. 30, s. 31.
33. Kbg. ved bgr.
34. Ausumgaard gods' skifteprot. 1734-85, pag. 1. Hans bos overskud var 2622 rdl.
35. Smst. pag. 119.
36. Den i note 23 anførte artikel fører begges slægt længere tilbage.
37. Carl Langholz: Præsteslægten Hemmet i fem led. Persh. T. 1985, s. 199 fører hendes slægt længere tilbage.
38. Den i note 37 anførte artikel.
39. Erh. Qvistgaard: Præstehustruer, Kbh., 1934, s. 32 og Fr.Barfod: De borgerlige rigsdagsmænd 1660, Kbh. 1925, s. 98.
40. Der råder nogen mystik om Christopher Bagger Pedersen. Ved enkens begr. kaldes hun Lene Pedersdatter, »som var seigr. Christophers Bagger, rådmænd udi Holbæk, hans efterleverske«, men intetsteds i Holbæk-arkiverne er han – trods energisk søgen – fundet anført som rådmænd. Ved rådmænd Christopher Pedersens skifte 20. okt. 1656 (Holbæk skifteprot. 1651-57, fol. 302) var overformynder Christopher Bagger tilstede, men der er ikke ved stikprøvegangen af denne skifteprot. fundet nogen rådmænd af dette navn. (Rådmænd deltog i skifteforvaltningen). Intetsteds er Christopher Bagger erhverv fundet anført. Hans navn varierer. Hvor han i kirkebogen er fundet som fadder er han oftest kaldt Christopher Bager, men i flæng hermed Christopher Bager Pedersen og Christopher Pedersen Bager. Måske var han bager. Her i tavlen er han benævnt i overensstemmelse med betegnelsen ved hans død (Christopher Bagger Pedersen, forrige borger her udi Holbæk). Begravelser findes ikke i kirkebogen for denne tid, men blandt Holbæk skiftedokumenter 1662-67 findes registrering af 2. jan. 1664 med påfølgende vurderings-

forretning i hans bo. Heri er enken, Lene Pedersdatter nævnt. Hendes fader er antruffet i Holbæk skiftedokumenter 1668-78, skifte efter ham påbegyndt 14. juli 1673.

27. dec. 1654 døbtes i Holbæk Christopher Baggers datter Leene Christophersdatter (bl. fadderne Erik Bager Pedersen, rådmand – antagelig hendes farbroder). Hun må være den som nr. 23 her i tavlen anførte Helle Christophersdatter Bagger, hvis alder ved begr. 21. marts 1724 angives at være 70 år 2 mdr. 2 uger, altså et år for højt. At hun nu kaldes Helle og ikke (He)lene er vel for at undgå forveksling med moderen, Lene. Jeg vil antage, at denne har lidt af honnet ambition. Hendes fader var borgmester og hun har antagelig haft en svoger, der var rådmand. Det skulle hendes mand så også være. Der var ikke større risiko ved i Køge at betegne ham som sådan. Holbæk lå langt borte og datteren kunne ikke vide besked. Hun var kun 9 år, da faderen døde.

41. Kilde: Aage Dahl, bd. 35, s. 112.
42. Om Erik Jørgensens slægt henvises til Svend Larsen: Studier over det fynske rådsaristokrati i det 17de århundrede II, s. 136 flg. Samme værk indeholder oplysninger om slægterne Mule, Rosenvinge og Wichmand.
43. Ikke fundet i Nr. Broby kbg., som begynder 1678. Skifte efter hende i Sallinge herreds provstis skifteprotokol 1690-1745, fol. 248, hvoraf fremgår, at hun er moder til Karen Henningsdatter Achton (nr. 25).
44. Ikke fundet i Nr. Broby kbg.
45. Kilde: Aage Dahl, bd. 34, s. 225.
46. Broder til D. G. Monrads tip-tip-tip-oldefader biskop i Ribe dr. teol. Erik Monrad.
47. David Monrad: Slægten Monrad gennem 500 år, fjerde linie, Kbh. 1929 fører hans slægt, Otto Fr. Arends: Geistlighed i Slesvig og Holsten II, s. 81 hendes slægt længere tilbage.
48. Kilde: Aage Dahl, bd. 32, s. 22.
49. Kilde: Aage Dahl, bd. 65, s. 26.

Gregers Hansen, fhv. kommunaldir. Adresse: Ryesgade 20, 3. 2200 København N.

“Vor flittige Modellerer”

F.L. Zuschlag (1759-1808)

Af H.F. Garde

Blandt den unge Knud Lyne Rahbeks mange teaterinteresserede venner var maleren Erik Pauelsen, der bl.a. malede portrætter af ham selv, hans fader og stedmoder,¹ og som iøvrigt er velkendt i den danske kunsthistorie for sine mange portrætter samt norske og danske landskaber. Her skal fortælles om en anden ungdomsven, der har fået en mere beskedne plads i kunsthistorien, Rahbeks studenterkammerat og kontubernal i mesterlektion på Herlufsholm, der i 1780'erne udførte en del små reliefportrætter af tidens kendte personer² og som havde betydeligt større held som (amatør)skuespiller end Pauelsen, som han iøvrigt må have kendt godt.

Friderich Ludvig Zuschlag blev født 7/2 1759 i Jystrup på Midsjælland, hvor faderen Johannes Mortensen Zuschlag (1724-92) var præst. Moderen hed Dorothea Martens. Han blev opkaldt efter herren til Skjoldenæsholm, Ulrik Frederik Gyldenløves sønnesøn, grev Friderich Ludvig Dannekiold-Laurvig (1717-62), over hvem Johannes Zuschlag skrev en ligtale.³ Farfaderen Martinus Zuschlag, født 1681 i Hannover, var indvandret fra Tyskland; ved vielsen til Maren Christensdatter Møller 18/11 1721 i Vor Frelzers tyske menighed kaldes han ølskænker, men døde 21/6 1758 som værtshusholder i Køge.⁴ Han må have været ganske velbeslået og ærgerrig, siden 2 sønner blev studenter, nemlig foruden Johannes broderen Johan Christian (1723-88), der blev lærer ved Vajsenhuset.⁵

Den utvivlsomt livlige dreng, der synes at have været enebarn,⁶ voksede op i den dejlige egn omkring Skjoldenæsholm, indtil han - måske i forbindelse med faderens forflyttelse til Haraldsted 1772 - kom til Herlufsholm. I det sidste skoleår delte han som nævnt værelse med den 1 1/2 år yngre Rahbek, der i sine erindringer karakteriserer ham som “ - - et ypperligt Hoved og iøvrigt en flink Dreng, men til sin Ulykke en Tusindkunstner, ret god Tegner, særdeles mekanisk nævenem, der i følge heraf altid havde meget andet at bestille end at læse sine Lectier, som han da næsten aldrig kunde - - ”.⁷

Student blev han dog ligesom Rahbek 1775, og 9/7 1776 bestod de begge den filosofiske prøve ved universitetet.⁸ Herefter skiltes deres veje, idet Zuschlag ret hurtigt synes at have kastet sig over det medicinske studium. I hvert fald figurerer han 21/2 1778 som medlem af det i 1774 af Johan Clemens To-

de sammen med Mathias Saxtorph og Heinrich Callisen oprettede medicinske øvelsesselskab (Societas exercitatoria medica). Det var en betingelse for at blive optaget som ordinært medlem, at man i mindst et år havde hørt "Collegia" over en eller nogle af den egentlige medicins dele. Selskabet eksisterede kun i få år, og Zuschlag synes at være optaget som det sidste af de ialt 31 medlemmer. Der holdtes regelmæssige møder og disputationer, hvortil medlemmerne på skift skulle levere en lille afhandling, gerne på 1/2 ark, trykt på egen bekostning." Zuschlag leverede 1779 en 16 siders afhandling om luftens indflydelse på det menneskelige legeme ("Disquisitio physica medica de influxu aeris in corpore humano"), som han forsvarede på selskabets møde 8/1 1780, hvor studenterne Anchersen, Bræstrup, Kall og Seidelin var opponenter.¹⁰ Det sidste i protokollen indførte møde fandt sted 8/4 1780, hvor bl.a. Zuschlag var opponenter ved P.S. Seidelins forsvar af en afhandling om dysenterier.

Det kan ikke ses, hvornår Zuschlag opgav det medicinske studium, men i foråret 1780 var han travlt optaget som skuespiller i det private teaterselskab "Det Skønnes muntre Dyrkere" – også kaldet Skindergadeselskabet – som stiftedes 1772 og bestod til ind i det 19. århundrede.¹¹

Ifølge selskabets love af 30/1 1775¹² var dets hensigt "Øvelse i de skønne og nyttige Videnskaber, saavel ved egne Udarbejdelser eller Oversættelser, som ved at opføre Skuespil" (§1). Ethvert medlem skulle tage del enten i begge slags øvelser eller i det sidste alene (§2). De medlemmer, som tog del i begge slags øvelser, kaldtes *ordentlige* medlemmer, medens de som alene optoges til den sidste slags øvelser, kaldtes *teatraliske* medlemmer (§3).

Rahbek synes at være optaget som *ordentligt* medlem kort efter studentereksamen, d.v.s. allerede som 15-16 årig.¹³ Han havde medlemsnummer 31. Optagelse af nye medlemmer skete efter votering, og i møde 21/10 1778 blev det vedtaget at underrette "Maler Poulsen" om selskabet for at blive medlem, og 25/11 blev "Hr. Erich Pauelsen" valgt til *teatralisk* medlem efter hans begæring herom af 16/11. Den formelle optagelse skete i møde 7/12 1778, hvor han fik medlemsnr. 37.¹⁴ Den 17/2 1779 optrådte Pauelsen så i sin første – og eneste – rolle, idet han spillede "en bonde" i Holbergs "Don Ranudo", men fik en så sønderlemmende kritik af "journalisten",¹⁵ at det var for meget for hans nærtagende sind. Han anmodede om at måtte træde ud af selskabet, hvilket blev bevilget i møde 12/4 1779, efter at direktøren samme dag havde sendt ham et længere, beklagende brev.¹⁶

I møde d. 6/9 1779 foreslog Rahbek student Zuschlag til medlem, og 18/10 blev han valgt til *ordentligt* medlem. Den endelige optagelse skete i møde 1/11, hvor han fik nr. 39.

Sin første optræden i selskabet fik Zuschlag 22/11 1779 som Clitorius i "Det gavmilde Testamente" af den franske lystspildigter Jean Francois Regnard

DISQUISITIO
PHYSICO MEDICA
DE
INFLUXU AËRIS

IN
CORPORE HUMANO
QVOD SVB MODERAMINE

Viri Ampliffimi et Experientiffimi

MATTHIAE SAXTORPH,

*Med. Doct. & in alma Vniuers, Havn. Medic. atque Art.
Obstetric. Professore Nosocom. Reg. Puerper. vt & Metropol.
obstetr. ord. Nosocom. civic. adque instr. sublevand. pauper.*

*Havn. Medico Reg. Colleg. Med. Membro, Reg. So-
cietat. Scient. Norveg. Sodali, nec non Socier.*

Med. Havn. ab Epistolis,

in

*SOCIETATE EXERCITATO-
RIA MEDICA*

SODALIVM EXAMINI

DIE 8 JANUARII MDCCCLXXIX.

H. L. Q. S.

Modeste subijcit

FRIDERIC. LUDOVIC. ZUSCHLAG.

HAFNIAE,

Literis J. R. THIELIANIS.

(1655-1709), en rolle han gentog 23/4 1781, og indtil 1782 spillede han en lang række roller, ofte med stort held.

Der var dog undtagelser. Ved opførelsen 14/2 1780 af en bearbejdet udgave af Holbergs "Den honette Ambition" skrev journalisten om hans udførelse af en person Vater: "Hans Declamation var kold og monotonisk, selv var han stiv og forlegen", hvortil Zuschlag i en randbemærkning svarede: "Journalisten har ganske ret, jeg frygter bestandig for i Cavaller-Roller at blive udsat for samme Skiebne". Dette bekræftedes 31/3 1780, da journalisten om Z's Leander i "Jean de France" skrev: "Leander blev spilt af Hr. Zuschlag, meget koldt og tvunget, saa enhver som ikke kjendte Stykket, skulle troe, at hr. Z. saa en passant var kommet ind for i sit eget Ærinde at snakke lidt med nogle af Acteurerne, saa liig sig selv, og saa ulig den Caracteer han forestilte, tilmed var hans Stilling meget stiv, hans Mæle for rungende og hans Bevægelser med Armene for tvungne, men med alt dette undskylder man dog lettelig en Acteur, der er saa fortræffelig i andre Roller".

Megen ros fik han af Rahbek for sin Jacob i "Erasmus Montanus" 5/2 1781: "Atter een blandt vore unge Medlemmer, som gjør Kæmpeskridt i Kunsten og lover med Tiden at blive en Prydelse for vort Selskab; hvad kan man ikke vente af en Mand med hans Genie og Talens, naar han uophørlig har saa store Mynstre for øjnene? Imidlertid maae jeg tilstaae det, i faae Roller har han fyldestgjort mig saa ganske som i denne, ikke eet øjeblik tabte vi den vittige Bondedreng af Syne; endog ved de Spørgsmaal til Broderen, hvor andre pleie at vise os den dumme; man kan være uvidende om en enkelt Ting, og videlysten uden at være dum og spørgesyg –".

Særligt held havde Zuschlag med et par jøderoller hos Holberg: Ephraim i "Abracadabra" og Benjamin i "Det arabiske Pulver". Om den sidste, d. 7/11 1781, skriver journalisten: "– hans meget naturlige Jøde-Sprog og Gestus gjør det vanskelig for enhver anden at komme til Fuldkommenhed i disse Slags Roller. Disse Egenskaber tilligemed hans naturlige sortladne Udseende brugte Hr. Zuschlag saaledes til sin Fordeel, at enhver som ikke kiendte ham skulde aldrig have faldet paa at tvivle om, at det var en virkelig Jøde –".

Zuschlags sidste optræden i "Det Skiønnes muntre Dyrkere" fandt sted 20/2 1782 i rollen som Eisenhard i lystspillet "Deserteuren af sønlig Kierlighed" af Stephani den Yngre, oversat til selskabets brug af Rahbek, en rolle han også havde spillet 8/1 81, hvor Rahbek udtalte, at man kunne vente sig "noget stort af denne allerede i saa mange Fag brugbare og ved saa stort Talent til det comiske begavede Medlem". I slutningen af sin journal over denne forestilling 20/2 82 tog Rahbek med nogle vemodige bemærkninger en foreløbig afsked med det kære selskab i anledning af sin længe planlagte udenlandsrejse, der dog først kom i stand efteråret 1782.

Også Zuschlag holdt op som skuespiller i selskabet,¹⁷ men af tilskuerbogen

387

Saa for sig selv. —
 3/3

Iu hvor af mine Herrer
 vil letteligen kunde indsee
 endja, hvor vandskeligt
 det er, at være Skuespiller
 og Journalist i en
 Person, baade gaer
 de Scener gandske bort, for
 man selv har noget at
 bestille, og tillige er
 den fornødne Agtsomhed
 paa de medspillende borte
 naar man har nok at
 bestille med at tænke
 paa selv at komme
 lykkelig til Land. De
 fleste Efterretninger
 til denne Journal for sig
 Directeuren naar det
 er muligt mig.

min Herrer
 hengivneste Tiener
 Fl. Zuschlag.

Slutningen af Zuschlags journal i Det Skønnes muntre Dyrkere 6/3 1780 (formindsket):
 Enhver af mine Herrer vil letteligen kunde indsee, hvor vandskeligt det er, at være skuespiller
 og Journalist i en Person, baade gaer de Scener gandske bort, hvor man selv har noget at be-
 stille, og tillige er den fornødne Agtsomhed paa de medspillende borte naar man har nok at be-
 stille med at tænke paa selv at komme lykkelig til Land. De fleste Efterretninger til denne Journal
 har hr. Directeuren været saa artig at meddele mig.

mine Herres
 hengivneste Tiener
 Fl. Zuschlag.

ses, at han helt op i 1790'erne ofte overværede forestillinger.¹⁸

Zuschlag vedblev dog at spille komedie, idet han blev optaget i "Det dramatiske literaire Selskab", det bekendte "Borups Selskab", som var oprettet november 1781 og eksisterede i ca. 60 år.¹⁹ Rahbek var indtrådt i dette selskab som nr. 6, og allerede som nr. 11 finder vi F.L. Zuschlag, der måske er optaget sammen med nr. 10, hans jævnaldrende og senere svoger, præsten P.A. Knudsen.²⁰

I Borups Selskab møder vi Zuschlag i efteråret 1782 ved prøverne på 2 stykker, han også havde været med til i Skindergadeselskabet, nemlig J. J. Engels "Den taknemmelige Søn" og Molières "Den indbildte Syge", der opførtes henholdsvis 27/11 og 11/12 82, og i de følgende 4 år optrådte han i talrige forestillinger, ofte sammen med P.A. Knudsen og – fra marts 1785 – Rahbek, der i okt. 1784 var vendt hjem fra sin udenlandsrejse. Et par gange var han med i Johannes Ewalds "De brutale Klappere", og 2 gange spillede han Oldfux (ikke hans tidligere mesterrolle jøden Benjamin) i "Det arabiske Pulver". 4/10 85 spillede han Jeppe Berg i "Erasmus Montanus", hvor han jo tidligere med stort held havde spillet Jacob; Rahbek spillede Erasmus. 1/11 85 spillede Zuschlag Mester Gert i "Gert Westphaler", og endelig bør nævnes, at han 6/12 85 spillede eventyreren Oldfux i "Den Stundesløse", hvor han i Skindergadeselskabet med held havde spillet den lille komiske rolle som barberen; P. A. Knudsen spillede Pernille (man brugte ikke kvindelige skuespillere).

29/1 1783 indleverede Zuschlag en oversættelse af "Elfride, et Søragespil i 3 Optog af det Tydske af Bertauch"²¹ og 19/2 83 en oversættelse af "De noble Passioner, et Lystspil i 2 Acter", men 4/3 bad han om at få oversættelserne tilbage. "De noble Passioner" blev dog opført 19/4 85 sammen med en 1 akts komedie "Den Fortrolige" af Rahbek. Tragedien har nok ikke egnet sig.

Zuschlag optrådte sidste gang efteråret 1786, og ifølge "Stamliste" over medlemmerne²² blev både han og P.A. Knudsen udmeldt samme efterår. Knudsen har vel måttet koncentrere sig om sit teologiske studium og tog eksamen 3/10 1786, og også Zuschlag har vel efterhånden ønsket at få en fast indtægt, så at de to venner kunne blive gift med de smukke søstre Oppenheim, som de havde kendt nogen tid. Endnu ved folketællingen 1/7 1787 betegnes Zuschlag dog som "Student".

Det var i disse skuespillerår Zuschlag begyndte at udføre sine små reliefportrætter, og måske begyndte det ved en tilfældighed. Rahbek nærede et sandt werthersk sværmeri for vennen Michael Rosings kone, skuespillerinden Johanne Rosing, født Olsen,²³ og 15/4 1782 skriver han i sin dagbog, henvendt til "Olsen": "– jeg har grædt over dine Smerter i Tirsdags, deelt dit gode og onde Lune, O! Du har følt det, naar de har talt derom, og derfor gav Du mig din Silhouette i Aftes – det er et gammelt og slet, men det er mig dyrebart, jeg fik det af din Haand, og jeg kunde ikke længere bide efter dit Løftes Opfyldelse,

dog følte jeg det, at Du bad Zuschlag om et andet Aftryk, paa det, jeg kunde faa et bedre --".²⁴ Det blev ikke en silhouet, men et lille voksrelief. 28/5 1782 noterer Rahbek: "Olsen! jeg faar dit Billede i Vox, og det ligner dig!" og 12/6 82: "jeg har da faaet dit Billede i Vox af Din egen Haand, Ramme og Glas har du selv besørget, Engel! du forsømmer ingen Lejlighed til at lade mig see, jeg er dig kiær -- -- alt er helligt; men fremfor alting denne din Afbildning i Vox. O! aldrig kan jeg betale Zuschlag nok for at have skaffet mig denne Glæde. -- --".²⁵ Rahbek havde portrætteret med på sin udenlandsrejse 1782-84, hvor det var ham til stor glæde og trøst.²⁶

Succes'en med Johanne Rosings portræt har vel givet Zuschlag den idé – måske tilskyndet af Rahbek – at skaffe sig en levevej som portrættør, i begyndelsen dog næppe med større held. Ægteparret Rosing tilbragte hvert år – indtil systemskiftet 1784 – et par sommermåneder ved enkedronning Juliane Maries hof på Fredensborg,²⁷ og her havde Rosing fået Zuschlag op i eftersommeren 1782. 9/9 82 skrev Rosing til Rahbek: "Zuschlag lader dig hilse fra Fredensborg, hvor han kun har tynd Lycke, den arme Fyr; han har giort Kongen færdig, saaledes at enhver kan kiende ham imellem en Snees andre Stykker, og dog siger Schack,²⁸ som skal recommendere ham, at det icke ligner, og det aleeneste, fordi han ikke selv er bleven flatteret nok; men Z. er rigtig en brav Fyr mod Schack, han lader ham ofte føle, at han er Konstner - jeg vilde ønske du saae, hvor han har forbedret sig, det er næsten ubegribeligt".²⁹

Det kan ikke ses, hvornår Zuschlag begyndte at tage kopier af sine voksportrætter i gips, som han solgte for 1 rdl., men den tidligste omtale synes at være den i Fr. Schwarz' "Lommebog for Skuespilyndere", 1784, der udkom ved juletid 1783. Heri nævnes blandt "Konstværker af danske Konstnere" (s. 240): "Peter Cramer i Gips en Medaillon, af Zuschlag, koster 1 Rdl." og "Prof. Tode, af samme". Han har nok nærret optimistiske tanker om at kunne leve af denne virksomhed, for allerede i foråret 1783 synes han at have haft planer om at gifte sig med sin 17-årige Lovise, hvilket både Rosing og Rahbek var chokerede over.³⁰

Der blev dog ikke noget bryllup, og Zuschlag fortsatte sin virksomhed som portrætmager. I "Lommebog for Skuespilyndere for 1785" nævnes (s. 299): "Caroline Friderikke Møller, svensk Skuespillerinde i Stockholm,³¹ i Gips, en Medaillon, Preisler, Skuespillerinde, ligeledes, Rose, alle tre af Hr. Zuschlag, boende i Silkegaden No. 66, og ere hos ham at bekomme for 1 Rdl. Stykket."

Det var ellers Rahbek, som slog til lyd for Zuschlags portrætter. I Minerva 1785 (andet hæfte, august, s. 97) meddeler han: "-- -- vor flittige Modellerer Herr Zuschlag har i forrige Maaned forfærdiget Prinds Carl af Hessens Portrait i Vox og Gips, ligeledes har han leveret vor uforglemmelige Roses Portrait i samme Størrelse som de af ham tilforn udgivne Portraiter af Skuespillerinderne Mesd. Walter og Preisler". I Minerva 1786 anbefaler Rahbek på til-

svarende lidt svulstige måde Z's portrætmedaljoner af historikeren P.F. Suhm og komponisten J.G. Naumann.³² Også i 1786 udførte han et portræt af første-deputeret i danske kancelli B.W. Luxdorph;³³ men ellers synes der ikke at være trykt belæg for Zuschlag-portrætter af "offentlige" personligheder. Han ses ikke selv at have reklameret for sin virksomhed, men i et par subscriberslister fra 1785³⁴ kaldes han (eller kalder han sig) ligefrem "Modellerer". Han må dog også have udført – i dag ukendte – portrætter af almindelige borgere. Således er det mærkeligt, hvis han ikke skulle have portrætteret sin husvært Søren Gyldendal og hans hustru, hvis portrætter blev malet af Erik Pauelsen 1780,³⁵ måske omkring samme tid, hvor Pauelsen også malede det nedenfor nævnte portræt af Zuschlag.

Men han kunne ikke leve af denne virksomhed, og han måtte vente helt til 1789 med at få sin Lovise eller i hvert fald give sit forhold til hende det officielle stempel. Det år fik han en stilling som kancellist i søetatens revisionskontor, og 14/4 1789 indgik han ægteskab med Lovise Augusta Oppenheim "hos moderen på Gl. Torv".³⁶ Hun var født 4/5 1767³⁷ og blev sammen med moderen og 2 søstre døbt 12/5 1779 i Christiansborg slotskirke af hofpræsten, dr. Bastholm; hendes tidligere navn var Channe.³⁸ Moderen, der fik navnet Juliane Marie (forhen Quelette) var iflg. skiftet efter hende³⁹ enke efter en købmand eller grosserer Philip Oppenheim.

14/3 1791 fødte Lovise Zuschlag et par pigetvillinger, som døbt 4/5 og fik navnene Henriette og Julie.⁴⁰ Blandt andet på grund af familieførøgelsen var økonomien stadig stram, og Zuschlag så sig derfor 19/8 1795 med beklagelse nødsaget til at søge en stilling uden for Admiralitetet, nemlig under Generaltoldkammeret, hvor en post som kontrollør og overvisitør ved "Kornmalervæsenet" var ledig. Han kaldte sig på ansøgningen "Esquadre Secretaire" på flagskibet "Cronprinsesse Maria" og anførte, at han "aldrig skulle vovet at søge udenfor det høje Collegium, hvorunder jeg hidtil har tient, dersom ikke mine trange Kaar gjør det umuligt for mig med Kone og Børn at kunne leve, og Udsigterne til Befordring her ved Etaten ikke vare saa indskrænkede."⁴¹ Trods en meget fin anbefaling fra Admiralitetet⁴² lykkedes det ham ikke at opnå nogen befordring før efter hustruens død 3 år senere.

16/7 1798 bekendtgjorde Zuschlag i Adresseavisen, at hans hustru var død 12/7 "efter 5 Aars vedvarende Lidelser og 12 Ugers Sygeleie", iflg. Holmens kirkes begravelsesprotokol var dødsårsagen tæring. Allerede 12/7 havde han anmeldt dødsfaldet til admiralitetet og ansøgt om – og dagen efter fået – tilladelse til at sidde i uskiftet bo med sine 2 børn "paa det at hans desuden trange Kaar, der noksom er det høie Collegium bekiendte, ej endmere skulde forværres".⁴³

Forbedring af hans trange kår lod ikke vente længe på sig. Under 25/10 1798 beskikkede Admiralitetet "den i 1. Departements Contoir hidtil værende

Erik Paulsen: Portræt af Louise Augusta Zuschlag, f. Oppenheim, h. 75,5, br. 68,5. 1780'ernes slutning, privateje.

Fuldmægtig Friderich Ludvig Zuschlag til Controlleur ved Assistencehuset med de til dette Embede bestemte Indtægter".⁴⁴⁻⁴⁵ Knap 2 måneder senere indgik han nyt ægteskab "i Huuset" med jomfru Marie Frederikke Stoundre,⁴⁶ som var født 10/2 1765 i København (fransk reformert) og døde 6/5 1829 (fr. reform.). Hun var datter af juvellerer Jacques Stoundre og Anne Marie Fistine (selv guldsmededatter) og var således søster til den kendte guldsmed og juvellerer Jean Pierre Stoundre (ca. 1763-1826) og den lidet kendte maler Jean Jacques Stoundre (Johan Jacob Stunder, 1759-1811), som Zuschlag havde spillet komedie med i Borups Selskab.⁴⁷ Zuschlag og Marie Frederikke har derfor sikkert kendt hinanden gennem længere tid, og hun synes at have været ham en god kone; måske har hun også haft en økonomisk solid baggrund.⁴⁸ Der kom ingen børn i dette ægteskab.

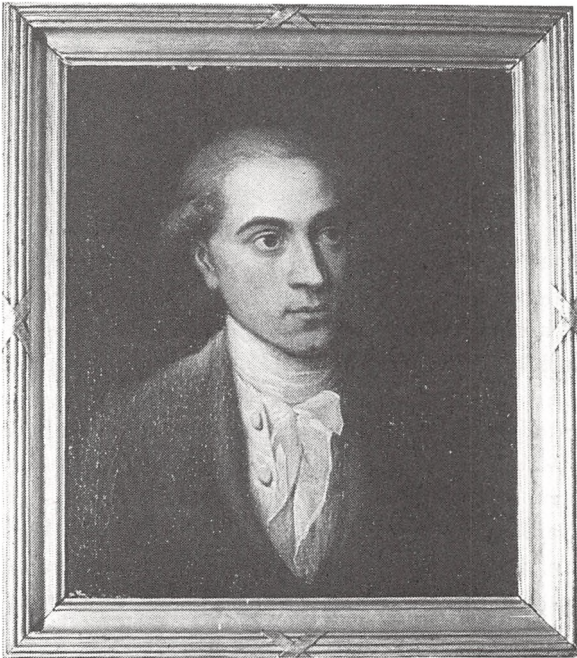
Ved folketællingen 1801 var familiens adresse Snarens kvarter nr. 166 i Vimmelskafet; men ved skøde af 24/6 1805 købte Zuschlag den efter branden 1795 nyopførte, smukke ejendom Snarens kvarter nr. 52 (ny matr. 1806 nr. 55) i Kompagnistræde,⁴⁹ nu gadenr. 11, nabo til den, hans svoger P.A. Knudsen var vokset op i.⁵⁰ Han fik ikke langvarig glæde af denne statusforbedring. Her

har han oplevet englændernes bombardement 1807, og her døde han allerede 17/1 1808 af "Vattersot",⁵¹ knap 49 år gammel.

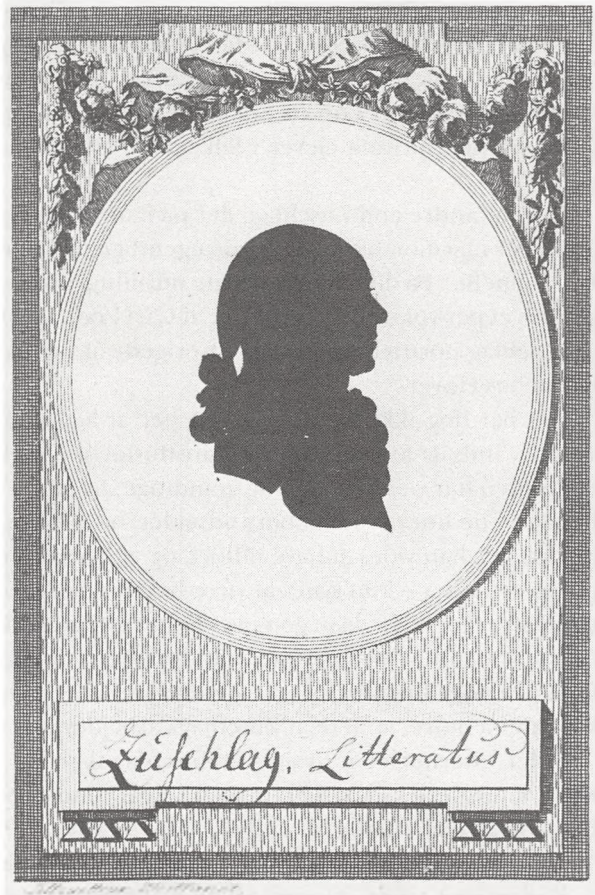
Hustruen blev boende i huset til sin død 1829, og her boede også Zuschlags ugifte datter Henriette til sin død 5/10 1842 (Helligånds); i 1830'erne kaldes hun i vejviseren institutbestyrerinde. Den anden datter Julie, død 1860, var – efter et mislykket ægteskab med toldinspektør i Næstved Gregers Fanøe⁵² – 1822 blevet gift med sin fætter Philip Julius Knudsen (1792-1850), næstældste søn af P.A. Knudsen.⁵³

Bortset fra nogle familieportrætter, jfr. nedenfor, synes Zuschlag ikke at have udført portrætrelieffer efter at være blevet embedsmand, og i skiftet efter ham er der ingen hentydning til denne hans virksomhed, der har bevaret hans navn til nutiden.⁵⁴

Selv er han portrætteret et par gange. Her gengives Erik Pauelsens hidtil upublicerede portræt, malet ca. 1780 i stil med hans samtidige, berømte portræt af Johannes Ewald (Frederiksborgmuseet). Formodentlig i slutningen af 1780'erne har Pauelsen malet det fine, ligeledes gengivne portræt af Zuschlags kone Lovise Oppenheim; begge portrætter har indtil vore dage været i familieje. Iflg. brev af 20/12 1782 fra Rosing til Rahbek har også den tidligere nævnte Jean Jacques Stouandre, Zuschlags senere svoger, malet et portræt

Erik Pauelsen: Portræt af F. L. Zuschlag, 51 x 43 cr., ca. 1780, privateje.

Weitlandt: Silhouet af Zuschlag. Det kgl. Biblioteks billedsamling, jfr. note 55.

af ham,⁵⁵ og i Det kgl. Biblioteks samling i 3 bind af silhouetter af medlemmer af Drejers Klub findes også en silhouet af Weitlandt, betegnet: "Zuschlag, Litteratus".⁵⁶ Den har meget lidt lighed med Pauelsens portræt af ham og med Zuschlags nedenfor nævnte selvportræt.

Der synes blandt vennerne at have hersket nogen tvivl om, hvorvidt Zuschlag med rette kunne kaldes kunstner. Han har ikke gået på kunstakademiet, og i virkeligheden var han indtil sit 30. år en kunstnerisk begavet, vittig og charmerende evighedsstudent med mange interesser og færdigheder. Iflg. Rahbek besad han en høj grad af teknisk snilde og et vist tegnetalent, og han må ydermere have haft sans for fysiognomier, måske næret af skuespillervirkosomheden og det medicinske studium. Desuden har han vel kunnet lære af sine malende skuespillerkammerater som den førnævnte Johan Jacob Stunder, hans senere svoger, og J.H. Cabott, der begge havde gennemgået akade-

miets gipsskole.⁵⁷ Hos sin anden svoger, juvelleren Jean Pierre Stoundre (Stunder) kan han måske have fået hjælp og råd m.h.t. skæring i elfenben, og udelukket er det ikke, at han har besøgt den kendte hofkunstdrejer, kunst-kammerforvalteren Lorenz Spengler, der i en lang årrække havde bolig og værksted med private elever i Silkegade, kun et par huse fra Zuschlags bo-pæl.⁵⁸

Der var andre end Zuschlag, der på hans tid lavede reliefportrætter i voks, gips eller marmor, også udover de egentlige medaljørere som Daniel Adzer og P.L. Gianelli.⁵⁹ På den nedennævnte udstilling i Kunstforeningen 1919 var der således et par voksreliefportrætter af Carl Lode, ca. 1790.⁶⁰ Iøvrigt blev 3 af de af Zuschlag portrætterede også forevigede af tidens førende miniaturemaler Cornelius Høyer.⁶¹

Det har dog ikke været opgaven her at bedømme Zuschlags, vistnok beskedne, indsats kunstnerisk og kunsthistorisk i forhold til samtidens kunst. Hensigten har været at søge at fremdrage, hvad der kan findes om hans ungdomsliv i de litterære klubbers tidsalder, og at bringe en fortegnelse over de portrætter, han vides at have udført, og af hvilke der – bortset fra nogle få familieportrætter – kun synes at være bevaret hans portrætter af Erik Pauelsen og hustru. Foruden disse gengives her et fotografi af det henrivende voksportræt af Johanne Rosing samt – mindre gode – fotografier af et ubekendt ægtepar fra udstillingen 1919, jfr. nedenfor. Det er at håbe, at nærværende artikel kan medføre, at flere af Zuschlags arbejder kan dukke op fra privateje.

M.h.t. eftermælet er at sige, at Zuschlag ikke blev nævnt i N.H. Weinwachs første kunstnerleksikon 1811,⁶² men i hans "Dansk, Norsk og Svensk Kunstner-Lexikon", 1829, findes på s. 196:

"Zuschlag (Friderich Ludvig). Han var Controlleur ved Assistentshuset i Kjøbenhavn, men anvendte sine Fritimer til at poussere i Vox, og gjorde smaae Portraiter, der vare meget lignende".

På baggrund heraf ønskede Philip Weilbach vel at have Zuschlag med i "Dansk Konstnerlexikon", der udkom 1877-78, og fandt ad omveje frem til den tidligere nævnte præst P.A. Knudsens yngste søn, fysikus, dr. med. P. Knudsen i Næstved, som var gift med Zuschlags datterdatter Louise, født Knudsen.⁶³ Han gav Weilbach nogle data og føjede til: "Efter at have skrevet omstaaende falder det mig ind, at jeg maaske dog bør fremhæve, hvad De sandsynligvis iøvrigt meget godt ved, at det vistnok især er hans udmærket smukke i Elfenben udskaarne Portrætter, der give ham fortjent Plads blandt Datidens Kunstnere. Vi eje blandt andet 3 Portrætter af hans første Hustru og hendes 2 Søstre, som vi betragte som smaa Kunstværker".⁶⁴ Zuschlag blev så optaget i Weilbachs kunstnerleksikon og har figureret der siden, i 1897 og 1952 under den lidet rammende betegnelse "billedhugger".⁶⁵

På den af Victor P. Christensen arrangerede udstilling "Skulptur fra 18.

Aarhundrede" i Kunstforeningen marts-april 1919 kunne man se 7 små portrætrelieffer af Zuschlag, men de omtales hverken i indledningen til kataloget, i Th. Oppermanns anmeldelse i Berlingske Aftenavis 2/4 1919, i Victor P. Christensens egen anmeldelse i Politiken 5/4 19 eller i Th. Faaborgs anmeldelse i Dagens Nyheder 24/4 19.

Zuschlag omtales ikke i den smukke bog "Den lille Portrætkunst" under redaktion af Louis Grandjean og Albert Fabritius, 1949.⁶⁶

Fortegnelse over F.L. Zuschlags portrætrelieffer⁶⁷

Zuschlag: Johanne Rosing,
se fortegnelse nr. 1.

1. *Johanne Cathrine Rosing*, f. Olsen (1756-1853), skuespiller, profil mod højre, med fjerprydet hat, 1782, voks, diameter 10 cm. Udst. Bakkehusudstillingen 1903 (tilh. frk. Marie Pingel) og Kunstforen. 1919 (tilh. dr. phil. V. Pingel), nuv. ejer ukendt.⁶⁸
2. *Johanne Ophelia Rosing* (1778-1824), 1798 gift med industrimanden J.C. Drewsen (1777-1851), 1782, voks.⁶⁹ Kendes ikke.
3. *Engel Schack* (1750-1811), overhofmarskalk, 1782, voks.⁷⁰ Kendes ikke.
4. *Kong Christian VII*, 1782, voks.⁷¹ Kendes ikke
5. *Peter Cramer* (1726-82), teatermaler, 1783, gips.⁷² Kendes ikke.
6. *Johann Clemens Tode* (1736-1806), læge og forfatter, 1783, gips.⁷³ Kendes ikke.
7. *Caroline Walter*, f. Halle, 2. gang gift Müller (1756-1826), skuespiller, operasanger, 1784, gips.⁷⁴ Kendes ikke.⁷⁵
8. *Marie Cathrine Preisler*, f. Devegge (1761-97), skuespiller, gips, 1784.⁷⁶ Nuværende ejer ukendt.⁷⁷
9. *Christopher Pauli Rose* (1723-84), skuespiller, 1784, gips.⁷⁸ Kendes ikke.
- 10-11. *Erik Pauelsen* (1749-90), maler, og hustru *Anna Elisabeth*, f. Lobeck (1759-1840), begge profil mod venstre, gips, diam. 8,7 cm, fmtl. 1784, Statens Museum for Kunst.⁷⁹
12. *Carl* (1744-1836), landgreve af Hessen-Kassel, svigersøn af kong Frede-

Zuschlag: Erik Pauelsen, fortegnelse nr. 10; foto ved Statens Museum for Kunst.

Zuschlag: Anna Elisabeth Pauelsen, f. Lobeck, fortegnelse nr. 11; foto ved Statens Museum for Kunst.

Zuschlag: Mandsportræt, ukendt, og dameportræt, ukendt, fortegnelse nr. 16-17; foto fra udst. 1919, Kunstakademiets fotografisamling.

- rik V, senere Frederik VI's svigerfader, 1785, gips.¹⁰⁰ Kendes ikke.
13. *Peter Frederik Suhm* (1728-99), historiker, forfatter, 1786, gips.¹⁰¹ Kendes ikke.
 14. *Johann Gottlieb Naumann* (1741-1801), komponist, kapelmester, 1786, gips.¹⁰² Kendes ikke.
 15. *Bolle Willum Luxdorph* (1716-88), kancellideputeret, 1786, voks.¹⁰³ Kendes ikke.
 - 16-17. *Mandsportræt*, ubekendt, profil mod venstre, og *dameportræt*, ubekendt, profil mod højre, gips, diam. 7 cm.¹⁰⁴ (Udst. Kunstforen. 1919, 2. op-hængning – ikke i kataloget – tilhørende kgl. fuldmægtig C. Müller).
 18. *Sophie Frederikke Oppenheim* (1766-98), 1787 g.m. præsten P.A. Knudsen (1759-1820), profil mod højre, elfenben ca. 6 1/2 x 5 1/2 cm, ca. 1788, privateje (udst. Kunstforen. 1919 som "Oppenheim, Frøken").
 19. *Charlotte Amalie Oppenheim* (1770-1853), 1789 g.m. dr. med. Lars Monrad (1762-1836), profil mod venstre, elfenben, ca. 6 1/2 x 5 1/2 cm, ca. 1788, privateje (udst. Kunstforen. 1919 som "Oppenheim, Frøken").
 20. Dobbeltportræt af præsten *P.A. Knudsen* og hans l. hustru *Sophie Frederikke Oppenheim*, gips, ca. 1788, nuv. ejer ukendt, her gengivet efter gammelt fotografi.
 21. *F.L. Zuschlag*, selvpportræt, profil mod venstre, ca. 14 1/2 x 12 cm, gips, privateje (udst. Kunstforen. 1919).
 22. *Lovise Augusta Zuschlag* f. Oppenheim, profil mod højre, ca. 14 1/2 x 12 cm, privateje (udst. Kunstforen. 1919, her dateret 1798).
 23. *Samme*, ca. 7x5 cm, elfenben, fæstnet på træplade, ca. 20x20 cm, fntl. skåret efter nr. 22 (næsen lettere beskadiget), privateje.

Zuschlag: Sophie Frederikke Oppenheim, fortegnelse nr. 18.

Zuschlag: Charlotte Amalie Oppenheim, fortegnelse nr. 19.

Zuschlag: Selvportræt, fortegnelse nr. 21.

Zuschlag: Portræt af hans 1. hustru, f. Oppenheim, fortegnelse nr. 22.

Zuschlag: Dobbeltportræt af P. A. Knudsen og hans 1. hustru, f. Oppenheim, fortegning nr. 20.

Noter

M. og B. XV = Knud Lyne Rahbeks Ungdomskærlighed, "Fra de skønne Følelsers Tid", Memoirer og Breve XV, Kbh. 1911. Bogen, hvori Zuschlag nævnes en enkelt gang, indeholder uddrag af breve, vekslet mellem Rahbek og skuespilleren Michael Rosing; men man kan komme nærmere ind på livet af Zuschlag ved at ty til originalbrevene i Det kgl. Bibliotek, breve fra Rahbek til Rosing, Ny kgl. Saml. 1455 fol. (heri også dagbogsoptegnelser), og fra Rosing til Rahbek, Ny kgl. Saml. 2494 4". I artiklen bringes en del citater herfra.

Kunstforen. 1919 = Udstilling af Skulptur fra 18. Aarhundrede, Kunstforeningen, marts-april 1919. Katalog ved Victor P. Christensen.

1. Se bl.a. Jens Frederik Nørbæk: Erik Paulsens Rahbekske portrætter (i Frederiksberg gennem tiderne, XVI, 1985, s. 73-89).
2. Se Weilbachs Kunstnerleksikon III, 1952, s. 593, og Dansk Biografisk Leksikon (DBL.), 1. og 2. udgave (strøget i 3. udgave).
3. "Blomster paa Graven udstrøede blant Dødens Betragtninger over Den i Live Høi-Velbaarne, men nu hos Gud Salige Herre, Hans Høi-Grevelige Excellence Herr Friderich Ludvig, Greve af Daneskiold-Laurvig, Hvis jordiske Deel geleitet af saa Høiadelig og Høianseelig et Følge til sit Hvile-Sted i Vor Frue Kirke i Kiøbenhavn den 13. September 1762" (M. Lorenzens Samling af danske Lig-
4. Slægtstavlesamlingen, 1931, s. 188-89.
5. Chr. Ottesen: Det kgl. Vaisenhus gennem to Hundrede Aar, Kbh. 1927. – Om disse 2 studenter fra Frederiksborg stats-skole 1742 findes der nogle ganske morsomme bemærkninger af degnen Herlev Dalhoff (1725-92), student 1745, som kommentarer til skolevidnesbyrd af daværende rektor Johs. Schrøder:
Zuschlag, Hans Christian, "En god Musicant og næsten intet andet - - -".
Zuschlag, Johannes: "Denne lille arri-ge Knægt, den forrignes Broder, og af et hurtigere Næmme, blev Præst i Sæl-land. Hos disses Forældre,

som boede i Døden og Dævelen paa Vandkunsten, har jeg logeret i 13 Maaneder. Deres Moder havde Skiæg og lod sig rage."

(Smaa Karakteristiker fra det 18. Aarhundrede, ved Bjørn Kornerup, Kirkehistoriske Samlinger, 6. række, bind 2, s. 100-159).

6. En søster Ane Joachimine, døbt 7/12 1763, blev begravet 30/1 1765.
7. Rahbeks Erindringer I, s. 119. – Rahbek nævner Zuschlag flere gange i erindringerne, således (I, s. 164-65): "Jeg har allerede givet et Vink om, at min Contubernal havde sine egne, just ikke altfor lovlige, Veje at vandre. Han havde sig nemlig en Rachel, hvad jeg ansaae for en meget reen og romantisk Inclination, men hvad jeg senere har begrebet, at have været en Liaison af heel forskjellig Natur. Der var en virkelig smuk Pige, der tjente hos Professorens (Rektor Bernth) omtrent som en Art Selskabsjomfru; hende besøgte han hver Aften, naar de øvrige vare gaaed til Sengs –". Disse steder er Zuschlag ikke nævnt ved navn; men i bind II (s. 335) nævner Rahbek, at en ven har ærgret sig over, at en historie "som i Zuschlags Mund kan more", bruger J.H. Wessel slette rim til at fortælle. Som fodnote til "Zuschlag" anfører Rahbek: "En Skolekammerat og Ven af mig, der var almeen i Orde blandt vor Kreds som en mangeløs Fortæller, saa at det endog var bleven Skik mellem os, saa snart en traf paa en morsom Anecdote, flux at ile med det til Zuschlag, at den kunne faae det vedbørlige Salt paa hans Læber."
8. Kbh. universitet, det filosofiske fakultet, den filosofiske prøve 1776 9/7 – 1791 15/10 (Rigsarkivet).
9. Se nærmere J.W.S. Johnson: Københavnske medicinske Selskaber, 1922.
10. "Protocollum Societatis Exercitatoriae Medicæ Hauniensis" (1922 overgivet fra Fødselsstiftelsen til Landsarkivet for Sjælland m.v., mrk. A 255). – Dr. med. et phil. Egill Snorrason har i brev af 25/5 1988 betegnet afhandlingen som en mædelig studentøvelse med megen lidt litterær ballast.
11. Se Kaj Nielsen: Den store Teatergalskab, Kbh. 1953, s. 38-51.
12. Et meget smukt indbundet eksemplar af lovene findes i Teatermuseet, der også har andet vigtigt materiale vedr. selskabet.

13. Jfr. den i note 1 nævnte artikel.
14. Protokol 1778-80 for "Det Skiønnes muntre Dyrkere" (Teatermuseet).
15. Dramatisk Journal for "Det Skiønnes muntre Dyrkere" 1772-83 (Det kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. 1218°, 4°). Det er et samlebind indeholdende udførlig gennemgang af en lang række forestillinger, beskrevet af skiftende medlemmer som "Journalist". Rahbek har skrevet en stor del af dem og begyndte gerne med en vurdering af det pgl. skuespil. Zuschlag var journalist ved en enkelt lejlighed, 6/3 1780, hvor han selv spillede med – som den bonde i Don Ranudo, Erik Pauelsen var kommet så uheldigt fra.
16. Når Jens Fr. Nørbæk i den i note 1 nævnte artikel hævder, at Pauelsen dog foråret 1780 spillede med igen i Molières "Den indbildte Syge" og i 1784 i "Den politiske Kandestøber", er det en misforståelse; han var kun med som tilskuer (Tilskuerbog, beg. 23/11 1772, Teatermuseet). – Måske har han ønsket at se Zuschlag i dennes af Rahbek roste, rolle som Purgon i Den indbildte Syge 17/5 1780.
17. 24/9 1782 skrev Rosing til Rahbek: "– – Zuschlag er eller gaar med det allerførste ud af Skindergade-Selskabet, formodentlig fordi han ikke kan være den første –". Rahbek svarede 2/10 82: "– – at Z. gaar ud af Skg.Selsk., fordi han ikke kan være den første dér, er en meget rimelig Formodning; thi han er saa langt fra at være den første, at der ville blive mange Meninger om, enten han eller jeg var best – – endog i den mest naragtige Rolle skal være en bestemt Character, der skal souteneres gennem alle Scener, og til at saadan høre originale Genier – – Z. er en overordentlig brugelig Acteur til smaa episodiske Roller paa en Scene, men innet mere –". Dette stemmer ikke helt med de fine anmeldelser, Z. havde fået, også af Rahbek, og der har åbenbart været en del jalousi fra Rahbeks side, som med al sin teaterbegejstring og dramaturgiske forståelse selv kun var en middelmådig skuespiller.

Noget kunne tyde på, at Zuschlag en overgang har ønsket at blive professionel skuespiller. 10/3 1781 skrev Rosing til Rahbek: "– Jeg ville saa gjerne have Deel – – i den Roes, du og dine Venner indlægger sig! – hils vores Ven Zuslack! munter ham brav ifald du kand – o min Broer! var der ikke andet Menisket tragtede efter i Verden end den smule Brød, vi putte

- i Munden, saa skulde dog vel hverken Rahbek eller jeg taale, at Zulack leed Nød, men Æren – Æren kan vi ikke skaffe ham, synker Moedet engang hos ham saa er han tabt – havde jeg ladet mig skræmme, da jeg vilde være Acteur, jeg var i samme Forfatning som han nu – hvad var jeg bleven? Du tog mig just under Armen da jeg behøvede Understøttelse, og siden er det gaaet ret brav –”.
18. Det er ganske interessant at gennemgå denne tilskuerbog. I april 1778 var der undtagelsesvis nogle damer tilstede, bl.a. Zuschlags senere svigermoder “Madam Oppenheim”; foråret 1785 var Jens Baggesen et par gange tilskuer, og 1795/96 overværede den senere generalguvernør i Dansk Vestindien A.B. Bentzon en række forestillinger.
 19. I Det kgl. Bibl. (Ny kgl. Saml. 769r) findes en del materiale om Borups Selskab, således meget udførlige love, underskrevet af bl.a. Rahbek og Zuschlag, og en “Literair- og Spille Protocol”, startet 16/10 1782, hvor man kan følge antagelsen af skuespil, rollefordeling samt prøver, generalprøver og spilleaftener. Der er ingen oplysninger om, hvordan forestillingerne forløb. – Se iøvrigt også om dette selskab, der kom til at tælle mange berømtedeheder, det i note 11 nævnte arbejde.
 20. Se om ham bl.a. min artikel “Gamle Knudsens andet ægteskab - 4 francesser og deres slægt” (Persh. T. 1983, s. 1-13).
 21. Fmtl. Friedrich Justin Bertuch (1742-1822), forfatter, boghandler m.m. i Weimar (Meyers Konversationsleksikon, 2, 1905).
 22. Også NKS 769r, vol. 18.
 23. M. og B. XV.
 24. Anf. værk s. 63-64.
 25. Ikke medtaget i M. og B. XV.
 26. Således juni-juli 1783 i brev til Rosing: “– hendes Voxbillede, som hænger for mig, som jeg saa ofte udgyder mit Hierte for – O! men hvad er dog dette døde Billede? Meget er det! det er mit, det er hendes Billede, givet mig af hende som Venskabsstegn; det er det helligste blandt mine Helligdomme –” (M. og B. XV, s. 197).
 27. M. og B. XV, s. II-III og Jan Steenberg, Fredensborg Slot, Monumenter og Mindre, 1720-96, Kbh. 1969, s. 197 og 218 f.
 28. Engel Schack (1750-1811) overhofmarskal hos Chr. VII til 1784 (DBL).
 29. Det bedrøvede Rahbek, at Z. kun havde “tynd Lykke; overalt angrer jeg af meer end een Aarsag. Jeg har tilraadet ham det Changement. At han forresten skulde lade Schack føle han var Kunstner, forlad mig, det troer jeg ikke. Z. siger, det kan han nok, men jeg troer jeg kiender ham bedre –” (brev af 13/9 1782).
 30. Rosing skrev 25/4 1783 til Rahbek: “Zuschlag skal giftes med det første, og jeg har isinde at leje ham Værelser i Posthuset. Han haver jo intet at leve af, i 1 Maaned kan han fortjene 20”, og derpaa gaar der vel 3 bort, hvori han fortjener icke en Skilling, og derpaa vil de gifte sig! det er nok noget af det, man kalder den rasende Kierlighed, for ellers plejer man dog at ville gøre sin Kone saa lykkelig som muelig, men det er uden Tvivl icke hans Hensigt, for jeg seer icke anden Udsigt for hende end at sulte ihjel – har du nogen Herredømme over ham endnu, saa raad ham for Guds Skyld derfra – og hvorledes hendes Moder, som er bekendt for saa fornuftig og eftertænsksom god Kone, kan billige denne dumme Streg, det begriber vi icke –”. Rahbek mente dog ikke at kunne gribe ind, og iøvrigt kunne det jo være, det kun var et rygte; han svarede 2/6 1783 bl.a.: “– Jeg sætter mig i hans Sted, havde jeg foresat mig det, jeg lod mig det vist ikke afskræmme, om der saa kom 1000 ubedte Raadgivere. Skriver Zuschlag mig til og forlanger mit Raad, nu vel, saa skal han faa det, men ellers gjør jeg bedre i at tie og see til. – Zuschlag lod selv til efter det han skrev mig sidste Gang, at kiende det svælgende Dyb, den menneskelige Lyksalighed havt befæstet mellem hende og ham –”. Breve fra og til Zuschlag synes desværre ikke bevaret.
 31. Den forguede Caroline Walter, der p. gr. af intriger måtte forlade København 1780 (DBL) og Klaus Neiiendam: Caroline Walter, Kbh. 1983).
 32. “Til denne Maanedes Kunstværker hører i øvrigt de danske Musers første Dyrkers og Velynders, vor uødelige *Suhms* overmaade lignende Medaillon i Gibs fra vor sluttige Modellerers Hr. Zuschlags Haand – Vore Lærde, den hele oplyste Deel af Nationen ere enige om, hvad vi skyldte ham; man bør altsaa ikke tvivle paa, at det vil være alle en velkommen Efterretning, at dette Portrait er at faae hos Hr. Agent Gyldendal.
Sammesteds faaes og Orphei, Amphions og Coras tilbedede Composi-

teurs, Hr. Capelmester *Naumanns* Gibs Medaillon, forfærdiget af samme Kunstner. Prisen for ethvert af disse Gibs Portraits er en Rigsdaler."

Endnu ved folketællingen 1787 boede Zuschlag "Student" som logerende hos Søren Gyldendal Købmager kvarter nr. 66, Silkegade, nuværende nr. 5.

33. Luxdorps Dagbøger, 1925-30, ved Eiler Nystrøm, II 373-74: "(1786) Okt. 25, Pousseret i Vox af Friderich Ludvig Zuschlag", "Nov, 10, Zuschlag gjorde min Medaillon færdig". – Som note hertil har udgiveren anført: "Z. havde bragt disse vokspousserede Portræt medailloner på Mode, og mange fremtrædende Personligheder blev forevige på den Vis".
34. Jens Baggesen "Comiske Fortællinger" og Edvard Storms "Samlede Digte".
35. Jens Frederik Nørbæk: "Søren Gyldendal og hustru, en studie i portrætkunst" i *Erindringer* bind I, bilag, 1974.
36. Vor Frue kirkes vielse protokol. – Madam Oppenheim holdt skole Vester kvarter nr. 142, hjørnet af Frederiksberggade og Gammeltorv (1787).
37. Egen erklæring i Enkekassen, nr. 2888 (RA).
38. Denne dåb af "en Jødinde med 3de Døttre" var en celeberr begivenhed. Alle 4 fik dronninge- eller prinsessenavne, og "De høje Faddere" var kong Christian den Syvende, enkedronning Juliane Marie, kronprins Frederik, arveprins Frederik, dennes gemalinde prinsesse Sophie Frideriche og Frederik IV's datter prinsesse Charlotte Amalie (1706-82). – Ved kgl. resolution af 10/5 1779 blev der bevilget "Jødinden Oppenheim, som for at gaae over til den sande Religion har forladt alt det Haab og gode Ophold, hun havde", 150 rdl. årlig af Partikulærkammeret (resolutionsprotokol 1779, nr. 16, RA). Dåben bekendtgjordes i Adresseavisen 14/5 1779, der også bragte et anonymt, 24 liniers digt "Til Madame J.M.O. i anledning af den 14. maj." – Den ældste af døtrene, Sophie Frederikke (1766-98) blev 1787 gift med Zuschlags skuespilleren, præsten P.A. Knudsen (1759-1820), medens den yngste, Charlotte Amalie (1770-1853), 1789 blev gift i Bergen med dr. med. Lars Monrad (1762-1836), senere stadsfysikus i Bergen (Carøe: *Den danske Lægestand, Doktorer og Licentiater*, 1909), broder til den kendte generalpostdirektør David Monrad (DBL). Den tidligste jødedåb i København me-

nes at have fundet sted 1620, jfr. H. Weitemeyer: *Lidt om Jødeomvendelser i København*, navnlig i det 18. Aarhundrede (*Tidsskrift for jødisk Historie og Litteratur*, Første Bind, 1919, s. 337-64).

39. Hof- og Stadsrettens Skiftekommissionsprotokol 5, skifte nr. 55, 1826 (LA), hun var død 6/9 1826.
40. Holmens kirke; blandt fadderne var "Sekretær Monrad", den senere generalpostdirektør jfr. note 38, der også blev pigernes værgе ved faderens død 1808 (Hof og Stadsrettens Skiftekommission, protokol 2, skifte nr. 2, 1808, LA).
41. Generaltoldkammeret, pakker med embedsansøgninger (RA).
42. Admiralitets og Commissariats kollegiet skrev 20/8 1795: "Collegium kan icke med fuldkommnere Bevidsthed anbefale nogen Mand til Kongelig Tieneste end Cancellist Zuschlag -- Hans Kundskaber og Flid gjør ham fortient til et betydeligt Embede -- til hans Conduite kan med Tryghed overlades vigtige Forretninger - og hans moralske Karacteer tillader ham icke i hvad Embede han betroes i Staten, at see paa andet end Statens Fordeel".
43. Admiralitetskontoret eller 1. dept.kontor, referatprotokol maj-dec. 1798, nr. 1095 (RA).
44. Samme nr. 1743.
45. Assistenthuset, oprettet 1688, var blevet reorganiseret ved en forordning af 8/5 1753. Det hørte herefter under Søkvæsthuset og havde fælles direktion med dette. Desuden var der 2 – senere 3 – embedsstillinger, en forvalter, en fuldmægtig og en kontrollør. For den første kontrollør, der iflg. kgl. resolution af 7/6 1753 var aflønnet med 200 rdl. årlig samt fri bolig, var der 9/6 1753 udfærdiget en instruks på 9 poster (Søetaten I, alfabetisk register over resolutioner Kvæsthuset og Assistenthuset vedkommende; fra kgl. bibl. Ny kgl. Saml. 463k (RA); aktskykket går kun til 1770).
46. Holmens kirkes vielseprotokol; Monrad fungerede som brudgommens forlover.
47. Iflg. den i note 19 nævnte spilleprotokol.
48. Morfaderen Jean Francois Fistaine (1719-92) var en af byens førende juvelerere, se om ham Gudmund Boesen: "Et juvelerarbejde à la grecque og dets mester" i "På klassisk Grund", 1989, s. 11-18.
49. Realregister over ejendomme (film i LA).
50. Jfr. den i note 20 nævnte artikel.
51. Holmens kirkes begravelsesprotokol.

52. H. Hjorth-Nielsen: Danske Prokuratorer med kongelig Bevilling 1660-1869, 1935, s. 189.
53. Se min artikel: "Prokurator, Skønånd og Patriot": Persh. T. 1963, s. 161-69. - Julie havde arvet et lille tegnetalent og har efterladt sig en del små blyanttegninger, mest familieportrætter i profil; det litograferede portræt af prokurator Ph. Julius Knudsen (P.B.C. Westergaards portræftortegnelse nr. 6436) har som forlæg en tegning udført af hustruen, dateret "25. Dec. 1849".
54. Skifte nr. 2, 1808, forseglingsprotokol 2, pag. 5 (LA). I dagligstuen befandt sig bl.a. "31 diverse Malerier og Kobbere" og i salen 11 malerier.
55. Johanne Rosing skulle foreviges i et vist teaterkostume, hvori hun lignede "en forklaret Engel"; "hun skal sidde første Gang for Stunder i næste Uge; hun har været hos ham med mig een Gang og seet Zuschlag og Thaarup og fundet, at Juul var Smaating imod ham, hun ønsker kun at blive truffet saa got som en af dem, især som Zuschlag". - Ingen af disse portrætter synes at være kendt nu; men i Weilbachs Kunstnerleksikon III, 1952, s. 303, anføres, at Stunder før sin udenlandsrejse (1784; han blev i udlandet) udførte en del portrætter, hvoraf nu kendes et selvpортræt (1779), et dameportræt (1782) og viceadmiral C.F. Le Sage de Fontenay (1784), som iøvrigt var Zuschlags chef i admiralitetet.
56. Bjørn Ochsner: Om nogle tidlige danske silhouetter, i "Fund og Forskning", I 1954, s. 87-110. Heri bl.a. også P.A. Knudsen (se den i note 20 nævnte artikel), Lars Monrad, Rahbek og Michael Rosing.
57. Weilbachs Kunstnerleksikon.
58. DBL og folketælling 1787.
59. Se om disse og andre G. Galster: og norske medailler og jetons, 1936.
60. Weilbach II, 1949, s. 273-74.
61. Peter Cramer, Caroline Walter og landgreve Carl af Hessen-Kassel, se Torben Holck Colding: Cornelius Høyer, 1961.
62. Maler-, Billedhuger-, Kobberstik-, Bygnings- og Stempelskærer-Kunstens Historie under Kongerne af det oldenborgske Huus, Kbh. 1811.
63. Se bl.a. min artikel: Universitetets ridefoged i Roskilde Christen Knudsen og hans nærmeste efterkommere, Persh. T. 1967-68, s. 139-53.
64. Udateret brev ca. 1/4 1878, kgl. bibl., p.t. deponeret i institutionen Weilbachs Kunstnerleksikon, der arbejder på en ny, 4., udgave.
65. Om hans arbejder siges: "Selvportræt (Gips), Portrætter af hans 1. Hustru (Gips), hendes 2 Søstre (Elfenben) og Skuespillerinden Johanne Rosing (Voks, 1782) (alle Privateje). Endvidere omtales Portrætmedailloner af Landgrev Carl af Hessen, Historikeren P.F. Suhm, Komponisten J.G. Naumann, Skuespilleren C.P. Rose og Skuespillerinderne Md. Preisler og Md. Walter". - Det er åbenbart, at redaktionen ikke har kendt nogen af hans arbejder.
66. I indledningen til bogen findes nogle bemærkninger om vokspusseringens kunst, og gengivet er (tavle 1) en vokspussering af G. Lode; men de 4 hovedafsnit behandler Miniaturen, Medaillonportrætstikket, Silhouetten og Portrætfotograferne.
67. Bortset fra familiemedlemmerne - og de ubekendte - findes alle i DBL..
68. Johanne Rosing er portrætteret flere gange. Fra de unge år findes foruden Zuschlags relief et lille maleri af Erik Pauelsen, ca. 1780 (Teatermuseet, gengivet i den i note 1 nævnte artikel), og madame Clemens' lille kobberstik i Lømmebog for Skuespilyndere 1785 (gengivet i M. og B. XV). Det lette underbid anes også i md. Clemens' stik.
69. Rahbek til Rosing 3/9 1782: "- - Er Zuschlag i Byen, og har han pousseret Phil-la færdig, det faar jeg vel, naar det er færdigt?". Rosing til Rahbek 9/9 82: "- Philla er icke færdig endnu, naar hun bliver det skal du vist faae et Stykke. - -"
70. Se note 28. Brev fra Rosing til Rahbek 9/9 1782. Det fremgår ikke klart, at Zuschlag har portrætteret Schack.
71. Det i note 70 nævnte brev.
72. Lømmebog for Skuespilyndere 1784. Er måske udført før Cramers død 17/7 1782.
73. Lømmebog for Skuespilyndere 1784. Zuschlag har kendt Tode godt fra det medicinske øvelsesselskab. Måske har relieffet været et slags forlæg for Lahde's profilportræt af Tode med en art nathue (titelkobber til Todes "Samlede Danske Skrifter, Første Deel", 1792).
74. Lømmebog for Skuespilyndere 1785. Fmtl. udført i tilslutning til den fejrede skuespillerindes korte besøg på Skydebanen uden for Københavns vold 1783 (M. og B. XV, s. 161).

75. Omtales ikke i Klaus Neiiendams disputats om Caroline Walter (1983), men nævnes i DBL 3, bind 15, 1984.
76. Lommebog for Skuespilyndere 1785.
77. Portrættet skulle iflg. Robert Neiiendams artikel om M.C. Preisler i DBL 2 og 3 findes på Bakkehuset, men har iflg. brev af 7/5 1989 ikke været der i den nuværende leders tid; nærmere har desværre ikke kunnet oplyses.
78. Lommebog for Skuespilyndere 1785.
79. Inventarnr. 6078 og 6079. I museets katalog over ældre dansk skulptur, 1977, er portrættene "tilskrevet" Zuschlag, men efter det foran oplyste om Pauelsens forbindelse med Z. kan der næppe være tvivl om, at disse smukke og levende portrætter er af ham. Jeg har dateret dem til 1784, da Pauelsen var vendt hjem fra 3-årige udenlandsrejse og 1/3 påny viste sig – som tilskuer – i Skindergadeselskabet. Men udelukket er det ikke, at de kan være fra før Pauelsens rejse og samtidige med hans portræt af Zuschlag; i så fald må de anses som dennes tidligste forsøg i genren.
80. Minerva 1785, 2. hefte (august) s. 97.
81. Minerva 1786, bind I (sept.) s. 362.
82. Jeg har forgæves forsøgt at identificere dette ægtepar; der kan muligvis være tale om naturforskeren Otto Friderich Müller (1730-84) eller hans broder kobberstikkeren Christian Friderich Müller (1744-1814). I kunstakademiets fotografisamling findes – noget afblegede – fotografier af parret fra udst. 1919, som gives her efter ny affotografering.

H. F. Garde, fhv. ankechef, har tidligere publiceret i *Personalhistorisk Tidsskrift*.
Adresse: Strandgade 26, 2. 1401 København K.

Fortegnelse over publicerede folketællinger

Som bebudet i nærværende tidsskrift (1989:2) er en landsdækkende fortegnelse over de hidtil udkomne afskrifter af ældre folketællinger under udarbejdelse. I samarbejde med DIS-Danmark vil en sådan fortegnelse, der omfatter både publicerede og edb-registrerede folketællinger for årene 1769-1911 for kongeriget Danmark, søges offentliggjort i indeværende år. Alle, der sidder inde med oplysninger om sådanne afskrifter og edb-registre opfordres hermed til at give disse videre til.

Redaktør Hanne Marie Rud,
Egebjergtoften 122,
2750 Ballerup.
Tlf. 44 66 17 04.

Hr. Jacob Bunisøns syv børn fra Skivholme præstegård og deres forslægt

Af Villads Villadsen og Helle Villesen

For 111 år siden, i dette tidsskrifts første årgang,¹ stillede en slægtsforsker et spørgsmål, der hidtil er forblevet ubesvaret. Han henviste til, at der forhen havde været et epitafium i kirken i Skivholme (Framlev hrd., Århus amt) med følgende indskrift:

»Gud til Ære, Kircken til Zirat og Forældrene til hæderlig Admindelse er Stafferingen bekostet af Dem, som i inderste Siel giemmer Jesu Villie.

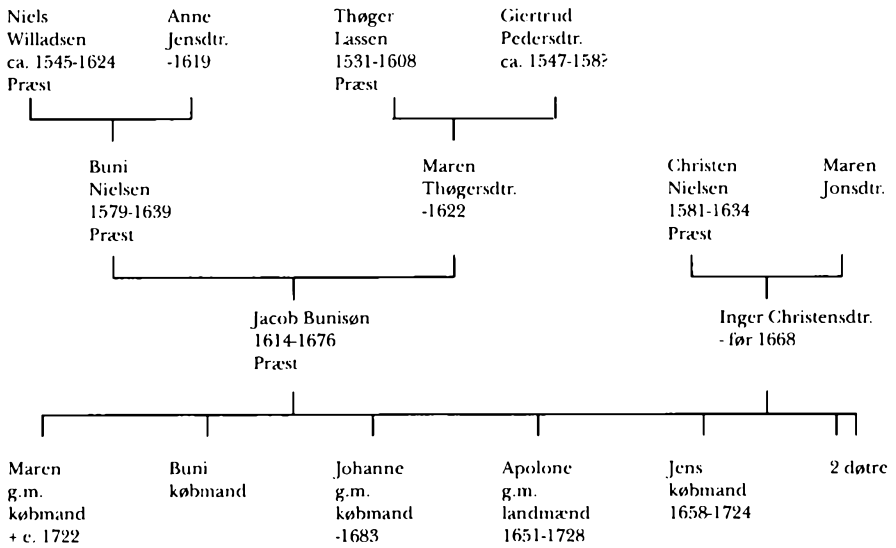
Herunder hviler hæderlig, Vellærd og nu Sl: Mand Hr. Jacob Bundisøn Randers, forrige SognePræst til Schibholm og Schouby Sogne 32¹/₂ Aar, Proust ofver Framlev Herrit 17¹/₂ Aar, død i sit Alders 62¹/₂ Aar. Med sin Sl: Hustrue Inger ChristensDatter, forhen begravvit. Og var de af Gud Velsignede i et ærligt og Kierligt Egteskab med 2 Sønner og 5 Døtre.

Gud lade os findes igien i en glædelig Opstandelse.«²

Han spurgte, om der kunne skaffes oplysninger om disse 7 børn.

Det er måske på tide at søge spørgsmålet besvaret, selv om spørgeren ikke får glæde deraf. De oplysninger, vi har samlet, er ganske vist ikke helt udtømmende, men da mange kan tælle den i 1676 afdøde Skivholmepræst blandt deres aner, kan resultatet af vore undersøgelser måske alligevel påregne interesse. Også fordi det har vist sig, at børnene brød med en lang gejstlig tradition i forslægten. Deres far, farfar, farfars far og morfar var alle præster, ligesom deres morbror, farfars søsters mand, farmors bror og morfars bror. Men hr. Jacobs 2 sønner gik ikke præstevejen, og ingen af de døtre, vi kender, giftede sig med gejstlige.

For at gøre den ændrede sociale status anskuelig må vi først redegøre for børnenes forslægt og beder derfor læserne have tålmodighed så længe. En skematisk oversigt over slægten ser således ud:

Den ældst kendte forfader i den rent agnatiske linie er præsten ved St. Olai kirke i Århus

Niels Willadsen

Det mest håndgribelige minde om ham er hans gravsten i Århus Domkirke.³ Den er af blåsort Namurkalksten og ligger nu i midterste gravkælder under højkorets nordside, hvor den er dækket af en stumtjener og en støvsuger. Oprindeligt var den mere fornemt placeret over en muret begravelse i tværskibet »straks midt uden for ChorsDøren«. En senere ejer af stenen udsleb det meste af indskriften og tilføjede sin egen i 1758. Desuden er stenen så slidt af århundreders fodtrin, at dens oprindelige udseende kun kan skelnes ved hjælp af en stærk fotolampe. Nationalmuseet har på denne måde kunnet lave nedenstående tegning i 1964.¹

I det nederste ovale felt er der endnu svage spor af den originale indskrift, der lød nogenlunde således:

»Herunder ligger begraffuen H: og H: Mand M: Bunde Jensøn, som døde Aar 1576 dend 22. Nov. Aar 1624 dend 26. Decembr. døde M: Niels Willadtsen, som var SognePræst och Canick her til DomKierken. Anno 1619 dend 31. Maii døde deris Kjere Hustrue Anne Jensdater och Velsignede Gud dennem med 12 børn, 2 Sønner och

10 Døttre. Gud giffue dennem med alle Guds Børn en glædelig Opstandelse.«

Denne tekst er fra håndskriftet Rhumann I. I »Danmarks Kirker« 16.2, side 784, angives det ganske vist, at den første del af indskriften var på latin, men vi drister os til at være uenige i denne fortolkning af de foreliggende kilder. Vi mener, at der har været 2 gravsten. Den første blev lagt over Bunde Jensen i 1576 med følgende latinske tekst, der er gengivet i håndskriftet *Epitaphia* fra ca. 1620: »Mag. Budæus Ioannis scholæ paternæ Randrusiensis olim rector fidelissimus, ecclesię præsentis cantor, canonicus et pastor eximiusk, obiit 1576.« (»Magister Bunde Jensen tidligere en yderst kompetent rektor ved skolen i hans fødeby Randers, kantor ved den herværende kirke, kannik og en

fortrinlig præst, døde 1576«). Den anden sten med ovennævnte danske tekst blev lagt over de tre ægtefæller efter Niels Willadsens død i 1624. Senere blev den første sten, som angivet i Schive II,⁷ genbrugt af andre. Denne udlægning af de skriftlige vidnesbyrd kan iøvrigt bekræftes på stedet, idet vi ved selvsyn har observeret et HER i øverste venstre hjørne af skriftefeltet.

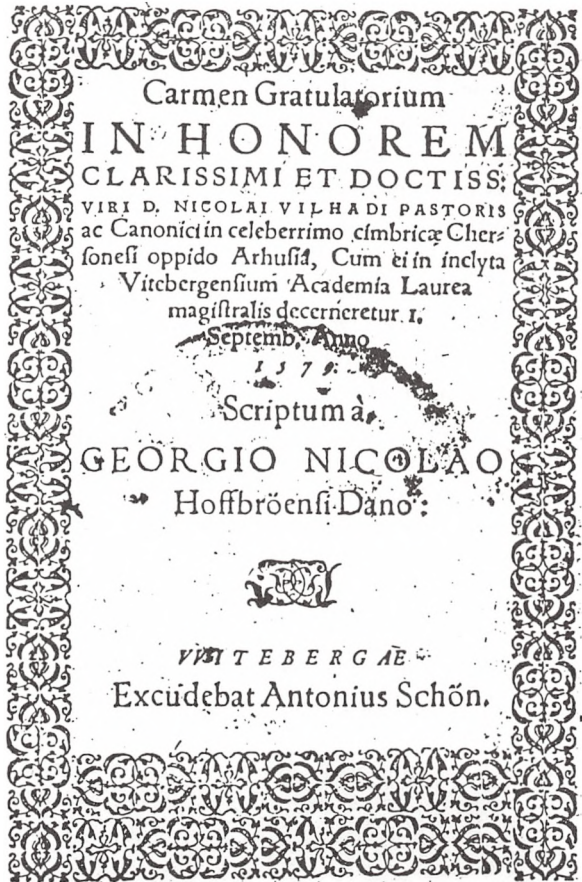
Niels Willadsens stilling og dødsdata er efter gravstenen uomtvistelige. Det kan desuden dokumenteres, at han i 1573 som skolemester for den senere rigsråd Henrik Lykke rejste til universiteterne i Wittenberg og Leipzig, hvorfra de vendte hjem i 1577.⁸ Endvidere står det fast, at han den 1. september 1579 blev magister i Wittenberg.⁹ En landsmand, den senere præst i Nordby på Samsø Jørgen Nielsen Hobro, forfattede nemlig i den anledning et langt latinsk lykønskingsdigt,¹⁰ hvoraf Det kgl. Bibliotek har et eksemplar i sin boks. Det hylder i svulstige vendinger Niels Willadsen som et mønster på visdom og dyd. Blandt de højstemte superlativer og søgte metaforer glimter dog enkelte personalhistoriske guldkorn, jfr. nærmere nedenfor. Endelig fortæller gravskriften klart, at den salig mand var gift med *Anne Jensdatter*, at hun døde i 1619 og først havde været gift med magister Bunde Jensen.

Hvis man herefter går til præstehistorikerne for at få mere at vide om Niels Willadsens levned, må man være meget varsom. Deres oplysninger viser sig nemlig i vidt omfang at være forkerte og modstridende.

Når Hertel¹¹ fortæller, at hr. Niels døde den 26. november (og ikke december) 1624, er det formentlig blot en sjuskefejl, men når Poulson¹² siger, at han døde den 12. maj 1605, er det jo et helt vildskud. Når H. Friis¹³ mener, at den Nicolaus Vuilhadi Danus, der blev magister i 1579, var den senere præst i Bredsten Niels Willumsen, er det en fejl, der senere er blevet rettet,¹⁴ og når Dahl¹⁵ hævder, at Niels Willadsen var kapellan i Grenå Gammelsogn indtil 1605, forveksler han ham med en anden teolog, som i 1596 var indskrevet i Helmstedt¹⁶ under navnet Nicolaus Vilhadus Albinus Danus og i år 1600 aflagde prøve for biskop Giødesen i Århus, der i sin protokol skrev om ham: »Vocatus Grenaam«.¹⁷

Wiberg¹⁸ er også galt afmarcheret, når han lader Niels Willadsen afløse Laurits Nielsen ved St. Olai i 1605. Dahl følger trop, men tilføjer dog 1602 i parentes. De har måske begge kigget hos Hertel, der noget kryptisk skriver, at han var den sidste præst ved St. Olai menighed, efter at den var indlemmet i Domsognets, ved hvilken han tjente i 19 år, d.v.s. siden 1605.

Der er imidlertid ingen tvivl om, at Niels Willadsen allerede kort efter Bunde Jensens død i 1576 overtog både hans embede og hans enke. Det første fremgår af forannævnte gratulationsskrift af 1579, der på titelbladet er dediceret til »Dn. Nicolai Vilhadi, pastoris ac Canonici in celeberrissimo cimbricæ Chersonesi oppido Ahrhusia«, og det andet kan udledes af, at Niels Willadsens søn Buni Nielsen, der tydeligvis er opkaldt efter formanden, blev født i

Forsiden af gratulationsdig-
 tet til Niels Willadsen. (Kgl.
 Bibl.)

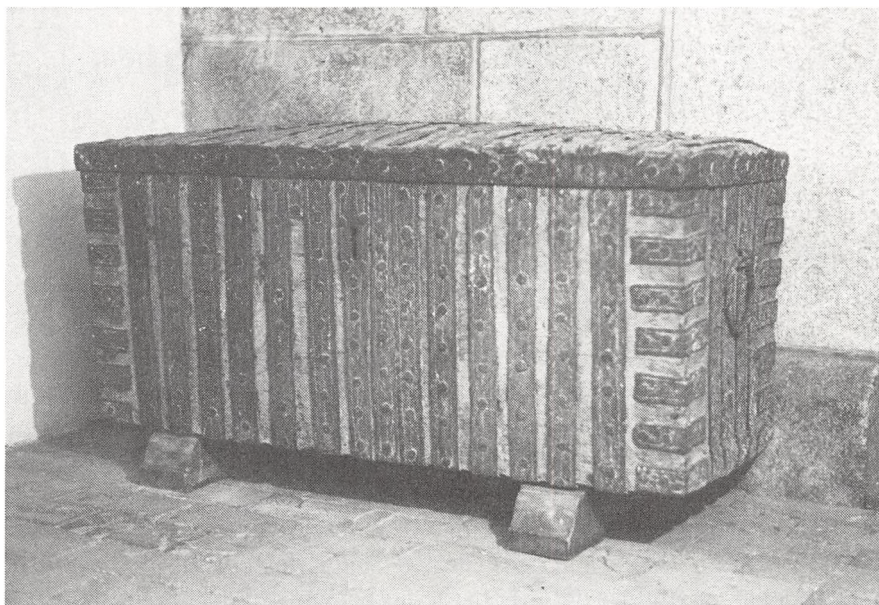
1579. Hr. Niels har sikkert fået kaldet og ægtet Anne Jensdatter kort efter sin hjemkomst fra Tyskland i 1577 og er så ved første givne lejlighed ilet tilbage til Wittenberg for at få den magistergrad, der forventedes af indehaveren af det ærefulde embede.

Det kan således slås fast, at hr. Niels var præst i Århus fra 1577/78 til 1624. Hans Pedersen Horsens¹⁹ nævner ham som præst ved St. Clementis (Domkirken), og sådan betegnes han også i andre sammenhænge. Misforståelsen er undskyldelig. I 1548 blev det uforvarligt at benytte den gamle brøstfældige St. Olai kirke, og der blev derfor truffet den ordning, at dens præster skulle prædike for deres menighed i Domkirken hveranden søndag.²⁰ Indtil Chr. IV ophævede denne ordning fra 1636,²¹ var der derfor 2 »compastorer« ved Domkirken. Dertil kom, at de begge var kanniker ved Domkapitlet. Men det

fremgår tydeligt, blandt andet af det nedenfor refererede om Niels Willadsens efterfølger, at han (og Bunde Jensen) var St. Olai sognefolkernes præst.

Hvornår Niels Willadsen blev født, vides ikke, men man kan vel regne med ca. 1545. Poulson¹² fortæller, at han var født i Vejlbj (Hasle hrd.) - »in pago Weilbye prope Aahrhus natus« - og Giessing²² tilføjer, at han var bondesøn. Det kan nok have sin rigtighed, for navnet Willads var dengang velkendt i Vejlbj. Man kan måske endda gætte på, at den Kirsten Willattsis, der ca. 1580 nævnes som fæster i Vejlbj i et »Register paa Gjæsteri til Aarhusgaard«, var hans mor.²¹

På den tid var en stor del af Hasle herred udlagt som præbender til kanniker og præster ved Domkirken, og Vejlbj kirke hørte til kantoren, som enten selv eller ved en kapellan skulle forrette gudstjenesten derstedes.²¹ Man kan forestille sig, at en af dem derved har fået øjnene op for, at den lille plovkjøring var et lyst hoved, og har sørget for, at han kom på Kathedralskolen, hvor han sikkert som andre fattige og dygtige disciple i de højere klasser virkede som løbedegn og hører for at samle midler til videre studier.²¹ Han nævnes ikke i Universitetsmatriklerne eller i Kommunitetsmatriklen, men det fremgår af gratulationskriftet, at han gik i skole i Århus og senere var i København. Han

Den jernbundne egekiste fra 1500-tallet står i dag atter i kirkens våbenhus efter den i en periode har været udstillet i Den gl. By. Indvendig er den forsynet med en stor gedigen jernlås, der lader formode, at også kirkens kostbarheder har været opbevaret her. Skovby, Framlev herred, Århus amt. (Foto: Carsten Villesen).

var ifølge digtet også velkendt, »hvor Aalborg spejler sig i de muntre og glasklare bølger«. Før han rejste med Henrik Lykke i 1573, må han have fået sin eksamen.

Det første skriftlige spor af ham efter 1579 findes så sent som i 1602, da »Mester Niels Willeesen, Sognepræst udi Aarhus« den 9. november var fadder ved Hans Grønbecks dåb i Århus.²⁵

Det næste vi hører, er først i 1617, da han sammen med sin søn Buni Nielsen og dennes svoger Peder Thøgersen i Randers førte og vandt en sag om landgilde af en gård i Vitten, som Domkapitlet havde adkomst til.²⁶

Han var til stede ved det første landemøde i Århus efter Reformationen den 14. oktober 1618.²⁷ Da var han imidlertid blevet så affældig, at »hr. Jørgen Kaas, befalingsmand paa Aarhusgaard og nogle af borgerskabet har været forarsaget til at kalde hr. Paaske Jensen til hans kapellan, fordi M. Niels Willadsens røst er saa vanskelig at forstaa.«²⁸ Chr. IV godkendte den 10. december 1618, at Paaske Jensen blev kapellan, og at han kunne succedere Niels Willadsen. Da det kunne formodes, at hr. Niels ikke ville bevilge noget »til hans Underholdning og for sin Umage«, skulle Jørgen Kaas og biskop Giødesen beflicte sig på at nå en akkord imellem dem, der kunne være lidelig og ret for begge parter.²⁹ Det gik der nogle måneder med, men så kunne lensmanden og bispen den 18. februar 1619³⁰ berette, at det var kommet til et venligt forlig, hvorefter Paaske Jensen, her kaldet »Hoffuer«, forpligtede sig til at forestå al den tjeneste udi kirken og byen, som Niels Willadsen selv burde forsørge, imod at oppebære al jordskyld og præstepenge, som ganger af byen, og alle ofringer, som kunne falde på alteret. Men det skulle stå Niels Willadsen frit for at besøge de syge og at begrave lig. De underskrev begge brevet herom, der herved kom til at udgøre kontrakten.

Compastoren ved Domkirken Niels Christensen Spentrup benyttede lejligheden til at bringe sig i erindring og nævnte herved i et brev til kansleren »hr. Paaske af Wiborg, som allernaadigst er bevilliget samme Kirketjeneste efter min fattige Svoger M. Niels Willadsens dødelige Afgang at overtage«.³¹ Hvordan Niels Spentrups svogerskab med magister Niels hænger sammen, har ikke kunnet opklares. I hvert fald kan ingen af pastorens 3 koner have været en datter af den gamle præst.

Niels Willadsen virkede altså i sine sidste år som en slags emeritus. Meget er der nok ikke blevet tilovers til den nu bedagede sjælehyrde, og da han døde i december 1624, viste det sig da også, at hans præsteresidens ikke var blevet vedligeholdt og var ganske brøstfældig, jfr. nærmere nedenfor.

Hustruen Anne Jensdatter, hvis herkomst er ukendt, var som tidligere nævnt først gift med magister Bunde Jensen.³² Hun døde den 31. maj 1619, og der blev skiftet efter hende den 5. april 1620.³³ Desværre findes skifteforretningen ikke mere. Den havde ellers kunnet oplyse, hvordan hendes 12

børn var fordelt på ægtefællerne. Når Wiberg tror, at Niels Willadsen havde to hustruer og 12 børn ialt med disse, og når Hertel mener, at han havde 10 sønner og 2 døtre alene med Anne Jensdatter, har de ikke læst gravskriften omhyggeligt nok. Med sikkerhed vides kun, at hr. Niels og Anne havde sønnen Buni og en datter, der blev gift med præsten Knud Jensen i Fruering.³⁴ Det er sandsynligt, at hendes anden søn var med Bunde Jensen og var den Jens Bundesen, der begravedes ved siden af ham i Århus Domkirke.³⁵

Skal man nu efter denne lange udredning kort resumere Jacob Bunisøns børns oldefars data som til den Blå Bog, må det blive således: »Willadsen, Niels, f. ca. 1545 i Vejlbj ved Århus, opholdt sig i udlandet 1573-77, sognepræst for St. Olai menighed og kannik ved Domkirken i Århus 1577/78, magister i Wittenberg 1579, emeritus 1619, død 26/12 1624. 2 kendte børn med Anne Jensdatter, død 31/5 1619.«

Børnenes farfar kaldes ofte, også i samtidige kilder, Bonde eller Bondi Nielsen, men selv skrev han sig³⁶

Buni Nielsen

Han blev født i Århus 1579³⁷ og må formodes at have været discipel på Kathedralskolen.³⁸ Han blev indskrevet ved Københavns Universitet og nævnes i Kommunitetsmatriklen 1602.³⁹ Han studerede i Marburg 1605, tog sin magistergrad i Giessen i 1608 og fortsatte sine studier i Rostock,⁴⁰ indtil han omsider vendte hjem for at blive rektor ved Kathedralskolen i Viborg. I denne egenskab er han dokumenteret 1610.⁴¹ Han fik et slags testimonium i biskop Peder Willadsens optegnelser om Viborg skole,⁴² hvor det i oversættelse til dansk fra latinen hed:

»Med ikke bedre held greb magister Buni Nielsen fra Aarhus vor skoles ror, en mand af god familie, af pletfri vandel, men han var ikke født til skolen, og da han straks blev led ved skolearbejdet, udrettede han intet mindeværdigt. Inden to år tiltrådte han, der var mere egnet til prædikener end for pogeskolen, et kald i Randers, og endelig afløste han sin hos århusianerne meget velanskrevne fader som præst ved Vor Frue Kirke.«⁴³

Det sidste var jo ikke helt rigtigt, men sandt var det, at Buni blev sognepræst ved Dronningborg Slotskirke (Gråbrødrekirken) i Randers. Han begyndte vist som kapellan »cum spe successionis« (med håb om efterfølgelse) hos den aldrende sognepræst Jacob Jensen Aalborg, og da denne kort efter døde, overtog han embedet i 1612⁴⁴ tillige med enken *Maren Thøgersdatter*. Vielsen kan tidsfæstes til før 21/9 1612, thi da skrev rigsråd Eske Brock i sin dagbog: »... lod jeg kiøffe en Td. Øll hos Maren, Mester Bondis, for 6 Rigsdaler.«⁴⁵

Maren var datter af sognepræsten ved Skt. Mortens kirke i Randers Thøger Lassen (1531-1608) og Giertrud Pedersdatter (ca. 1547-85). Da dette værdige par og deres forfædre er udførligt behandlet andetsteds,⁴⁶ ligesom iøvrigt Jacob Jensen,⁴⁷ undlades nærmere omtale af dem her. Maren Thøgersdatter bragte 5 børn med ind i det nye ægteskab,⁴⁸ men med hr. Buni fik hun kun sønnen Jacob, som er udgangspunktet for hele denne undersøgelse.

Da Buni Nielsen havde været pastor i Randers i 10 år, fik han besøg af en tjekkisk rejsende, Andreas Jascky, i hvis stambog han skrev: »3/1 1622 Budæus Nikolaj pastor ad arcem Randrusiæ.«⁴⁹

Den 24. april 1622 var Maren Thøgersdatter død, thi da holdtes der et »endeligt og venlig regnskabs forklaring i Mester Buni hans hus og stue« mellem ham og de fem børn om deres fædrene arv og med de seks børn om den mødrene arv.⁵⁰ De fem børn havde allerede ved Jacob Jensens død fået udlagt dennes gård, hvor hr. Buni siden havde boet til leje og nu fik lov til at blive boende i til påsken 1623. Det kom ham derfor næppe ubejligt, at han dette år fik kaldet ved Århus Vor Frue, der var blevet ledigt ved Laurits Nielsen Bordings død.⁵¹

Det har nok glædet hans gamle far at få sønnen til byen, men glæden blev kun kort, for Niels Willadsen døde jo allerede året efter. Han havde da i over 30 år boet i en gammel gård i en sidegade til Adelgaden. Den var nu meget forfalden, og efterfølgeren, Paaske Jensen, mente, at Buni Nielsen som arving skulle bekoste en istandsættelse. Hr. Buni mente på sin side, at det måtte være sognefolkernes ansvar, men de ville ikke betale. Sagen blev indbragt for Kongen, og i et par år føg det med skrivelser, erklæringer og missiver, indtil Chr. IV i april 1627 befalede, at Niels Willadsens arvinger skulle opbygge residensen, så de fremtidige præster ved Domkirken kunne bo i den.⁵² Buni Nielsen, der næppe har fundet denne afgørelse særlig rimelig, rejste til København for at tale sin sag, hvis endelige udfald ikke kendes. Den synes at vise den uklarhed, der i ældre tid herskede om ejendomsretten til præstegårdene.⁵³

I et af brevene fra 1627 omtaler Buni Nielsen »min fattige Hustrue og Børn«. Han var altså blevet gift igen, og det var også denne gang med kaldets præsteenke, Laurits Bordings efterleverske *Maren Nielsdatter*.⁵⁴ Sad familien i små kår på det tidspunkt, blev det næppe bedre de næste par år, hvor Jylland oversvømmedes af Trediveårskrigen vilde landsknægte, og Århus hærgedes af de kejserlige tyske tropper.⁵⁵ Men da de var vel ude i 1629, og da Maren Nielsdatters far, den rige købmand, overformynder og rådmand Niels Christensen Skriver, døde samme år,⁵⁶ lysnede det for familien. Buni Nielsen kunne overtage sin afdøde svigerfars bindingsværksgård på hjørnet af Adelgaden og Immervad. Det var en i 1597 opført anselig gård i tre stokværk og med tre længer. Den kaldtes senere Borgmestergården og stod helt til 1909, da den blev revet ned og genopført på Landsudstillingen. Herfra flyttedes den til Bo-

tanisk Have, hvor den nu er kernen i »Den gamle By«. Den er selvfølgelig blevet ændret en del i tidens løb, men endnu kan man se storstuen, omtrent som den var i Buni Nielsens tid.⁵⁷

Hr. Buni var tillige kannik ved Domkirken og virkede i denne egenskab som Universitetets prokurator i Domkapitlet. I november 1625 var han som sådan i København til et møde i en vanskelig sag om nådesåret efter en afdød kannik.⁵⁸

I 1634 kom han selv i vanskeligheder. Den 12. august holdt han en prædiken, hvori han udskældte og forbandede nogle unavngivne personer, der havde kritiseret Kapitlets pengeadministration. Biskoppen indberettede sagen til Chr. IV med vidnesbyrd fra flere medlemmer af menigheden. Da Kongen fandt, at hr. Buni havde handlet »af personligt Had og Avind mere end af retsindig, kristelig Ivrigthed«, blev det pålagt ham at tilbagekalde »sin ubesindige Skælden« fra prædikestolen og at lyse Guds velsignelse over dem, han havde sigtet til. Desuden skulle han betale 200 rigsdaler til de fattige.⁵⁹

I tiden 1631-37 var han censor ved biskoppens eksaminationer af vordende præster.⁶⁰

I 1637 solgte han en øde ejendom ved Studsgades port, kaldet »Rolpes Eje«,⁶¹ og samme år afstod han sin kones andpart i en gård på Vestergade »mod en Visse Summa penge« til M. Wulff Baltzersen, som Niels Skriver havde pantsat den til.⁶²

To år senere døde han. Ifølge Hertel⁶³ blev han begravet i Domkirken, men det er ikke rigtigt. Han gravsattes i sin egen kirke. Der er ikke bevaret oplysninger om nogen gravsten over ham,⁶⁴ men ifølge Vor Frue kirkes regnskabsbog blev en sønnetatter i 1683 nedsat i »Sl: M. Bondis begravelse«.⁶⁵

Efterfølgeren, Christen Nielsen Bonde (Bondesen eller Bundtz), havde lovet at gifte sig med hans efterleverske Maren Nielsdatter, men sprang fra mod at love en erstatning på 600 rigsdaler, som han imidlertid ikke betalte.⁶⁶ I Dansk Biografisk Leksikon og andetsteds⁶⁷ hævdes det, at denne Christen Nielsen Bundtz var søn af Niels Christensen Skriver, men det kan umuligt være rigtigt. Vi skal ikke gøre os kloge på hr. Christens herkomst, men blot påpege, at han ikke havde kunnet love Maren Nielsdatter ægteskab og erstatning for brudt ægteskabsløfte, hvis han havde været hendes bror.

Ti år efter Buni Nielsens død solgte hans arvinger, enken Maren Nielsdatter, deres fælles barn Maren Bondesdatter⁶⁸ gift med Jens Jacobsen i Stadgård, og Jacob Bunisøn, 2/3 af den store gård i Immervad. Skødet af 20. oktober 1649, bekræftet på Aarhus byting 2. november s.å., findes endnu i »Den gamle By«s arkiv på Købstadsmuseet.

Maren Nielsdatter, der sikkert med en vis skadefryd fulgte sagen om Christen Bundtz's påståede utugt med sin svigermor, biskop Morten Madsens hustru,⁶⁹ nåede også at opleve hans endelige frikendelse og oprejsning i 1649,

inden hun blev begravet 16. oktober 1651 i Vor Frue kirke, mens alle Domkirkens klokker ringede for hende.⁷⁰

Efter denne redegørelse for Jacob Bunisøns forslægt må vi se lidt på hans svigerfar, sognepræst for Skivholme og Skovby sogne

Christen Nielsen

Han blev født 1581 i Randers og var bror til sognepræsten i Lyngå Thomas Nielsen (1575-1623).⁷¹ Deres forældre kendes ikke, men de var måske i familie med Thomas Clemmensen og hans hustru Inger Lauridsdatter i Randers, thi Christen Nielsen var i 1625 »som frende« til stede ved skiftet efter førstnævnte.⁷²

Christen ses ikke at have studeret i udlandet, men er på den anden side heller ikke at finde i Universitets- eller Kommunitetsmatriklerne. I 1602 aflagde han under navnet Christiernus Nicolai Randrusiensis en skriftlig prøve for biskop Jens Giødesen⁷³ og har vel så fået kaldet i Skivholme snarest derefter. På præstetavlen i Skivholme kirke angives han som tiltrådt i 1606,⁷⁴ og han nævnes i en liste over præsterne i Nørrejylland af 1610.⁷⁵ Han var provst for Framlev herred.⁷⁶ Det er hævdet, at hans navn har stået på en gammel alterkalk i Skovby kirke,⁷⁷ men det bekræftes ikke i »Danmarks Kirker«. Den tids kirkebøger fra Skivholme-Skovby sogne eksisterer ikke mere, men han kan følges i nabosognet Lading, hvor han ofte var fadder hos præstefamilien eller begravede dens døde. Han ses sidste gang som fadder i Lading 3. november 1633.⁷⁸ I begyndelsen af 1634 repræsenteredes han af sin kapellan,⁷⁹ og han døde den 12. november s.å., 53 år gammel.⁸⁰

Blandt præstehistorikerne har der hersket en del uklarhed om hans hustru. Erling Qvistgaard⁸¹ og Dahl kalder hende Anne Jensdatter, mens Rørdam⁸² nævner, at »Karen Jensdatter, hr. Christen Nielsens i Skivholme« den 20. marts 1624 gav en fadde-gave til nabopræsten i Lading. Kirkebogen viser imidlertid, at hr. Christens hustru ved den lejlighed var indskrevet som fadder med navnet *Maren Jonsdatter*, og i originalen af den af Rørdam citerede »Optegnelser af Niels Poulsen Brandt, mest om økonomiske Forhold«⁸³ benævnes hun da også klart og tydeligt med dette navn.^{84,85}

Vi kender kun to af Christen Nielsens børn, datteren Inger, der blev gift med Jacob Bunisøn, og en søn Peder Christensen, f. 12/1 1612, død 1671 som sognepræst i Køge, hvor der i kirken findes et epitafium over ham og hans hustruer.⁸⁶

Den gunstige læser, der har fulgt med så længe, vil nu endelig få noget at vide om

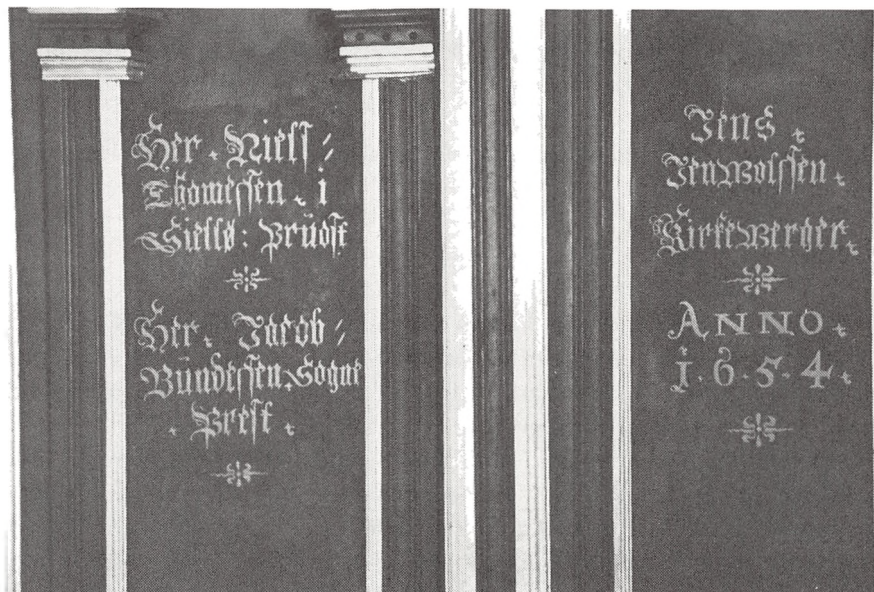
Jacob Bunisøn

Eftertiden har kaldt ham Bondesen, men han underskrev selv med Bunisøn.⁸⁷ Han var eneste søn af Buni Nielsen og Maren Thøgersdatter, og ved at sammenholde epitafiets udsagn om hans præstegerning og alder med datoen på hans kaldsbrev kan man regne ud, at han var født i marts eller april 1614. Han var opkaldt efter moderens første mand, sognepræst Jacob Jensen Aalborg. Efter moderens død forpligtede hans far sig i 1622 til at yde Jacob ærlig og nødtørftig underholdning, kost, klæder, skolegang og al anden hans fornødenhed, indtil han blev 16 år gammel. Til gengæld skulle han ikke svare sønnen renter af mødrearven: 400 rigsdaler og en opgjort seng så god som 50 slettedaler.⁸⁸

Da Buni Nielsen året efter fik kald ved Vor Frue kirke i Århus, holdt han sit løfte og mere til. Jacob kom på Kathedralskolen,⁸⁹ studerede i 1636 i Hamburg⁹⁰ og blev den 25. november s.å. immatrikuleret ved Københavns Universitet.⁹¹ Tre år senere kunne Ole Worm den 1. december 1639 give ham følgende testimonium: »Jacobus Budæi Arhusiensis blev immatrikuleret i November 1636. Han har theologisk Attestats og anbefales til Testimonium publicum.«⁹² Med dette bevis rejste Jacob tilbage til Århus, hvor han blev hører ved sin gamle skole.

I 1643 døde sognepræsten til Skivholme og Skovby sogne Jens Jacobsen Randers. Det var midt under Torstenssonkrigen, og Jylland lå under svenskerens åg. Lensmanden på Skanderborg, der havde kaldsretten, var flygtet, og bispem i Århus var heller ikke på plads. Og da »dee danne Mend Herritz Præsterne haver end Huer noch i sit egitt Att bestille, saa Att dee iche lenge uden stoer besuering och fare kan oss betiene«, så fandt de arme sognefolk ingen anden udvej end at bede superintendenten over Viborg stift om at ordinere dem en retsindig sognepræst og arbejder udi Herrens vingård. De hidkaldte »den Hæderlige och Vellærde Vnge Mand Jacob Bunisøn, locat udi Aarhus Domskoole« til at prædike for sig den 17. marts 1644. Man kan spekulere over, hvordan de havde fået øje på ham som kandidat. Da Skivholme kun ligger 15 km fra Århus, har de måske kendt ham som løbedegn derfra eller som skolekammerat til sønnen i præstegården, ovennævnte Peder Christensen.⁸⁹ Hvorom alting er, så befalte hans gaver og lærdom dem vel, og tre af bønderne underskrev sammen med herredsprovsten Niels Thomsen og Jacob Bunisøn den 19. marts 1644, under et møde i Sjelle kirke, en supplik til superintendenten i Viborg om at få ham til præst. Hr. Jacob afskrev senere ansøgningen, under betegnelsen kaldsbrev, i Framlev herredsbog.⁹³

Som skik var, overtog Jacob Bunisøn præsteenken med embedet. *Inger Chri-*

Indskriften på opgangspanelet til prædikestolen fra 1601, blev udført samtidig med prædikestolens øvrige udsmykning i 1654. Skovby, Framlev herred, Århus amt. (Foto: Carsten Villesen)

stensdatter havde været gift med formanden Jens Jacobsen Randers, som hun havde ægtet efter den 12/8 1638.⁹⁴ Når dette ikke skete straks efter hans overtagelse af hendes fars embede i 1634,⁹⁵ var det måske, fordi hun var for ung. De fik i hvert fald 1 barn sammen, datteren Margrethe Jensdatter.⁹⁶

Det var ufredstider ved hr. Jacobs tiltrædelse, og igen i 1658/59 hærgede svenske og polske tropper voldsomt på egnen; to gange blev præstegården plyndret, og derefter fulgte pest og hungersnød.⁹⁷ Men hr. Jacob holdt ud; den 26. maj 1659 blev han provst for herredet,⁹⁸ og han forblev trofast i sit embede til sin død i september-oktober 1676, 32½ år efter sin tiltrædelse. Man kan vist derfor roligt sige, at sognefolkene »i den bedrøvelig tid« gjorde ret i at vælge den unge skolelærer til deres sjælehyrde. At han havde nogle kontroverser med fæstere, der ikke betalte deres tiende, har de næppe lagt ham til last.⁹⁹

Epitafiet i Skivholme kirke blev i forrige århundrede pietetsløst overmalet og anvendt til præsterækketavle, men Jacob Bunisøns navn er endnu bevaret i Skovby kirke, hvor det står i gylden frakturskrift på opgangspanelet til prædikestolen.¹⁰⁰ En gammel jernbunden egekiste, hvori han havde sine messeklæder, står endnu i samme kirke.¹⁰¹

Hvornår Inger Christensdatter døde, vides ikke, kun siges det på epitafiet,

at hun var forhen begravet. Det må have været før den 18. oktober 1668, thi da var »Margrethe Hansdatter, Hr. Jacob Bunisøns i Skifholme« fadder ved en barnedåb i Lading.¹⁰² Den anden hustru overlevede formentlig hr. Jacob.¹⁰³

Hermed er vi nået frem til det, som spørgsmålet fra 1880 egentlig drejede sig om: oplysninger om

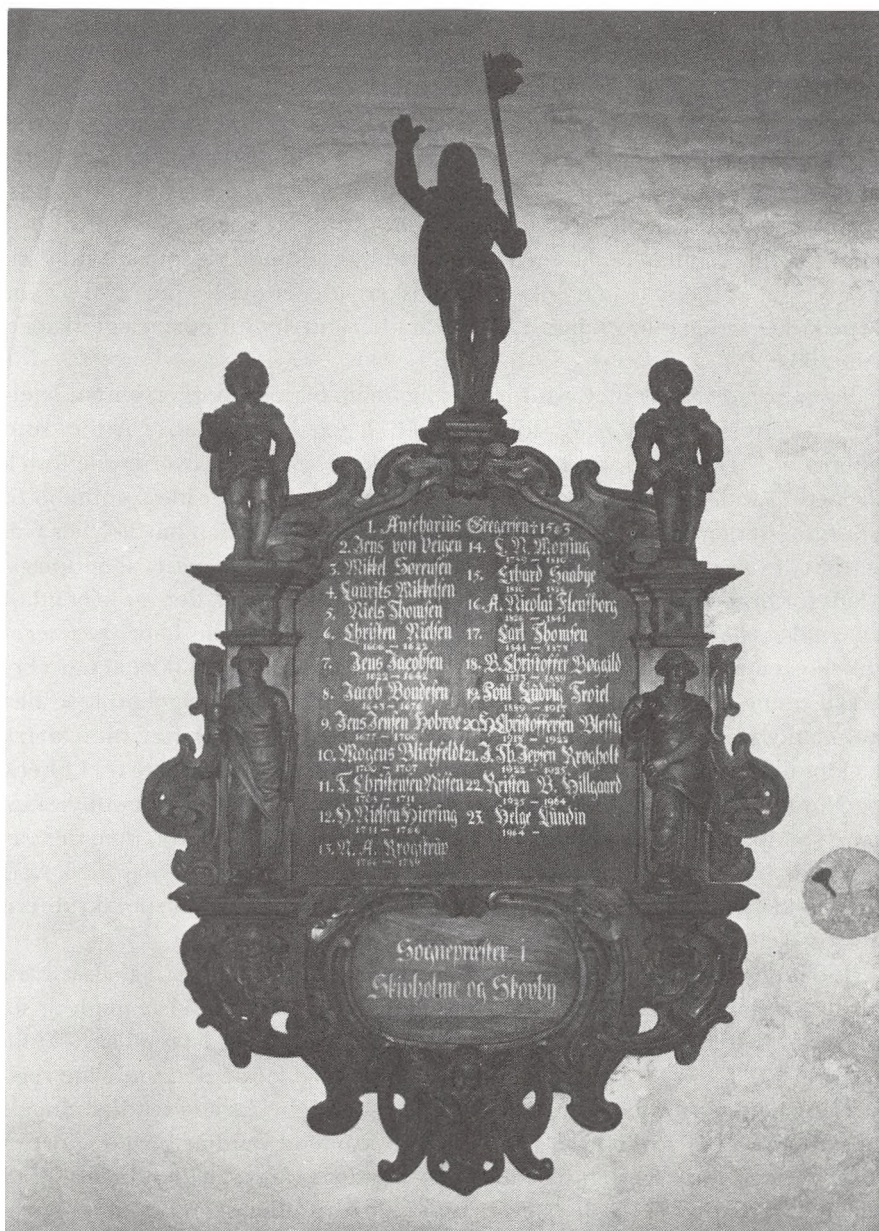
Jacob Bunisøns 7 børn

Først må det dog erkendes, at det kun er lykkedes at identificere 6 af børnene, og at disses aldersorden ikke er sikker, da fødselsåret for de fleste er ukendt. Forskellige ræsonnementer har dog ført til, at nedenstående rækkefølge må anses som den mest sandsynlige.

Maren Jacobsdatter blev opkaldt efter sine bedstemødre. Hun blev gift med købmand Anders Laursen efter hans første kones død i september 1668. Han var født 1625 i Nysted på Lolland og var således ca. 25 år ældre end Maren. Han havde taget borgerskab som købmand i Århus den 2. juni 1653¹⁰⁴ og havde som sådan hørt til byens toneangivende kredse, som fik betroet offentlige hverv; han havde været rådmand før 1670, kæmner 1665 og 1666, takserborger 1667 og blev kirkevæрге for Vor Frue kirke 1669.¹⁰⁵ Han ejede flere større og mindre ejendomme rundt om i byen, bl.a. en gård i Fiskergade, hvor han selv boede med sin familie.¹⁰⁶ Han var endnu en velhavende mand, da han giftede sig med Maren. Men det var vanskelige tider for byens købmænd. Krigerne i århundredets begyndelse og især den brutale besættelse 1657-59 havde efterladt byen og dens borgere i en trøstesløs tilstand, som de ikke nåede at overvinde, før en ny krig 1676-79 medførte en hårdhændet skatteudskrivning hos den plagede befolkning.¹⁰⁷ Som flere andre købmænd gik Anders Laursen fallit i midten af firserne og måtte afhænde alle sine ejendomme.¹⁰⁸ Da han døde den 12. april 1692 i en lejet bolig i Cannickegaden, var hans gæld tre gange så stor som det beløb, hans bo blev vurderet til ved skiftet den 20. juli 1693.¹⁰⁸

Han blev gravsat i Vor Frue kirke,¹⁰⁹ hvor der findes et epitafium over ham og hans første hustru, Karen Lauridsdatter.¹¹⁰ 5 sønner og 1 datter overlevede forældrene. I andet ægteskab var der 4 sønner. Ved faderens død var Clemmen i tjeneste hos justitsråd Kruse, Jacob sejlede på Norge, Christen opholdt sig hos sin halvsøster, og Anders var i tjeneste hos dr. Johan Ebling. Hvor længe Maren overlevede sin mand, vides ikke, men i 1722 betalte hun et beløb til Vor Frue kirke for »naar hun ved Døden afgaar, hendes Liig at nedsetes udi hendes Sal: Mand's begravelse udi Kiercken i dend brede gang nest Østen for Sal: Jens Wegersløfs begravelse«.¹¹¹

Bunde Jacobsen tog borgerskab i Århus som købmand og skipper den 20.

Epitafiet i bruskarok over Jacob Bunisøn og Inger Christensdatter anvendes nu som kirkens præsterækketavle. Den oprindelige tekst blev nedskrevet i 1788 af præsten L. N. Morsing. Skivholme, Framlev herred, Århus amt (Foto: Carsten og Asger Villesen)

marts 1673¹¹² og ejede og beboede en gård på den vestre side af Broberg, som i 1682 blev sat i grundtakst til 88 rdl.¹¹³ Få år senere kom han i økonomiske vanskeligheder og blev i 1689 fradømt gården til broderen Jens.¹¹⁴ Bunde nævnes en sidste gang som boende i Århus i 1691, da han stod fadder til søsteren Apolones yngste datter i Lading, men hans død er det ikke lykkedes at finde optegnet. Da han tog borgerskab, angav han at ville ernære sig af købmandskab og sejlads, og den manglende indførsel af en begravelse kan derfor måske skyldes, at han omkom på havet. Han var gift med Sidsel Sørensdatter, der ved sin død boede i en enkebolig i Fiskergade. Hun blev begravet på Vor Frue kirkegården den 29. juni 1725, 76 år gl.¹¹⁵ Om der var børn i ægteskabet, vides ikke.

Johanne Jacobsdatter blev gift formentlig 1668/69 med borgersønnen Niels Jensen Udsen, der den 7. december 1671 tog borgerskab i Århus som købmand.¹¹⁶ De fik 6 børn, men kun Jacob, Jens og Kirsten overlevede forældrene.¹¹⁷ Familien boede i en gård på Vestergades søndre side som nabo til »Borgmestergården«. I et hus ved siden af købmandsgården havde Niels Udsen sin krambod, og en frugthave i Guldsmedgade blev benyttet som oplagsplads for byggematerialer. I samme gade ejede han en bod, der var lejet ud til en guldsmed.¹¹⁶ Som en af byens førende købmænd skulle han have været selvskreven til en tillidspost i administrationen, men han ses ikke at have beklædt nogle af de offentlige embeder.¹¹⁵ Der var vel også rigeligt at se til i købmandsgården og kramboden, der, som det viste sig ved skiftet, var fyldt fra kælder til loft med alskens varer, mange af dem importeret direkte fra Lübeck og Norge. Hans kundekreds omfattede såvel byens borgere og udenbys skipper som bønder og håndværkere især fra det nordlige opland, men der var knapt med penge mellem folk, og da Niels Udsen døde den 4. maj 1683, stod mere end 400 navngivne personer noteret i krambodens bøger som skyldnere af større eller mindre beløb.

Johanne var død nogle uger før sin mand og den 25. april nedsat i sin farfars begravelse i Vor Frue kirke, hvortil også Niels Udsens kiste nogle år senere blev flyttet.¹¹⁸ Da mange kreditorer og debitorer fra ind- og udland skulle indkaldes, gik der en rum tid, før man kunne tage fat på den endelige registrering og deling af boet, hvilket skifteforvalteren beklagede i indledningen til skiftebrevet af 13. februar 1684.¹¹⁹ Boets samlede værdier blev opgjort til 7621 Sl.dr., hvoraf næsten halvdelen var bundet i varer; gælden beløb sig til 2609 Sl.dr. Tidligere havde Niels Udsen haft pant i flere ejendomme i byen, men de blev ikke registreret ved skiftet og må være afhændet eller indløst før hans død. Kreditorerne blev fyldestgjort i varelageret, mens det blev pålagt børnenes formyndere at bortauktionere og gjøre udi penge såvel ejendomme som indbo og resten af varerne. Heraf skulle rettens salær betales, og resten deles i 2 broderlodder og 1 søsterlod. Niels Udsen havde på sit yderste ønsket,

at hans børn skulle dele lige, men skifteforvalteren ville ikke gå imod loven. De udestående fordringer blev delt i 5 puljer med lige mange visse og uvisse indtægter i hver, hvorefter børnene trak lod om dem, så brødrene fik hver 2 puljer og søsteren 1; det blev så formyndernes opgave at indkræve beløbene. Kirsten voksede op som plejebarn hos sin morbror Jens, som holdt hendes bryllup den 4. oktober 1697.¹²⁰

Apolone Jacobsdatter blev født 1651. I 1673 var hun på barselsvisit i Lading præstegård, hvor »hr. Jacob i Skiufholme ved sin datter Apolone« skænkede 2 Sl.dr. i faddergave.¹²¹ Kort efter giftede hun sig med sønnen af mølleren i Terp mølle Peder Nielsen Møller, der var forpagter på Lyngballegård under Friisenborg. De fik tre døtre, Inger i 1676, Boel i 1678 og Cathrine i 1680.¹²² Den yngste lille pige fik Peder ikke at se, da han blev begravet før hendes fødsel, kun 31 år gl. Men Apolone viste sig at være en pige med krummer i; hun fortsatte forpagtningen af den store gård, til der kom en ny forpagter i 1684. Hun giftede sig igen den 7. august 1687 med Poul Frandsens søn i Lading Niels Poulsen, der nogle år senere fæstede Lading Bundgård.¹²³ De fik sønnen Poul i 1688 og datteren Maren i 1691. Skønt Niels var 12 år yngre end Apolone, måtte hun allerede den 19. november 1699 lægge ham i graven, og året efter giftede hun sig for 3. gang med Rasmus Andersen. Han var værge for sin yngste steddatter, da denne i 1707 som knap 16-årig blev enke efter 1½ års ægteskab med Peder Pallisen Munch,¹²⁴ der havde været blandt fadderne ved hendes dåb. Apolone blev begravet i Lading den 2. maj 1728, 77 år gl.

En datter, hvis navn ikke kendes: den 30. november 1687 lod Jens Jacobsen »sin salig søsters liig« nedsætte på Vor Frue kirkegården.¹²⁵ Hun var sikkert ugift. *Jens Jacobsen Skivholme*, der blev født 1658, fik den 31. august 1682 kgl. bevilling til vielse uden troløvelse og lysning med Giertrud Jensdatter Vinther,¹²⁶ f. 1661, en datter af storkøbmanden Jens Sørensen Vinther og Mette Rasmusdatter Thestrup,¹²⁷ et overordentlig godt parti for en fremadstræbende ung mand. Jens tog borgerskab som købmand i Århus den 22. januar 1685.¹²⁸ Et par år efter blev han fritaget for at betale skat til Kongen og byen i 5 år »formedelst hans til Søes erlidne store Skade«,¹²⁹ men han overvandt sine trængsler; han havde jo en kapitalstærk svigermor i ryggen, og det styrkede sikkert kreditværdigheden. Med årene blev han en velhavende mand, der som andre købmænd satte penge i byens jord og ejendomme.¹⁰⁶ Anparter i skuden »Fortuna« gjorde ham berettiget til medlemsskab af Aarhus Skipperlaug.¹³⁰ I 1692 bestred han hvervet som byens kærner.¹⁰⁵ Familien, der boede i Vestergade, voksede støt med et barn om året, men kun 6 af de 15 blev voksne.¹³¹

Jens red altså stormen af i slutningen af firserne, men i 1706 væltede ulykkerne ned over ham i form af skibsforlis og ildebrand, og han måtte standse sine betalinger.¹⁹² Nørrejyllands landsting og Århus rådstue indkaldte kreditorer og debitorer til at give møde i Århus den 6. juni 1707. Uheldigvis var han

overformynder,¹³³ og det alarmerede selvsagt nogle formyndere, der havde børnepenge i klemme.¹³⁴ I slutningen af 1707 søgte han Frederik IV om moratorium i 3 år og fik det bevilget, dog skulle han betale sine vekslers.¹³⁵ Da det næppe har været behageligt at bo i byen, hvor han ustandseligt kunne løbe på sine kreditorer, opsigde han sit borgerskab den 16. januar 1709,¹³⁸ fordi han »ville fløtte paa Landet«, måske også for at blive forsørget.

Jens og Giertrud flyttede formentlig til datteren Inger på Tarskov mølle i Harlev sogn, idet svigersønnen senere gjorde krav i boet. I så fald blev opholdet ikke af længere varighed, thi Giertrud døde i 1713 og blev den 12. juni gravsat i sine forældres begravelse i Vor Frue kirke.¹³⁶ Jens flyttede tilbage til Århus og blev bedemand,¹³⁷ men han kom aldrig på fode igen. Han fik ophold hos sin anden datter Mette, der var gift med Dynnes Eliassen ved Mindet.¹³⁸ Her døde han den 8. marts 1724, 66 år gl.¹³⁹ og blev en uge senere gravsat i svigerforældrenes begravelse. »Formedelst hans slette tilstand, imod forrige velstand« bestemte Magistraten, at boet kun skulle betale 4 rdl. »for graven at obne.«¹⁴⁰ Den 15. april 1724 udstedte Århus rådstue proclama i boet, på foranledning af svigersønnen Søren Mortensen i Tarskov mølle, hvor kreditorerne blev indkaldt til inden 6 måneder at fremkomme med deres krav, som rådstuen dog kun stillede dem en ringe udsigt til at få opfyldt.

Det syvende barn - den femte datter - har som nævnt ikke kunnet opspores, men det kan vel ikke helt udelukkes, at det er Inger Christendatters datter af første ægteskab, Margrethe Jensdatter, der er nævnt på epitafiet som søster til de 6 andre. Hun var jo ganske lille, da Jacob Bunisøn blev hendes stedfar, og de andre børn har sikkert betragtet hende som deres storesøster.

Det fremgår tydeligt af kirkebøgerne, at omegnens præster kom meget sammen, bl.a. ved deres børns dåb, og der er næppe tvivl om, at hr. Jacobs døtre kunne have fundet ægtemager i præstestanden. Og Bunde og Jens kunne for deres vedkommende utvivlsomt, i det omfang krig og ulykker forhindrede dem i den normale skolegang i Århus Kathedralskole, som ellers ville have været naturlig, være blevet undervist hjemme hos faderen med henblik på senere videre studier.

Men familien valgte helt klart teologien fra og foretrak handel, søfart og landbrug. Vi kan kun gisne om grundene hertil. Der er næppe tvivl om, at den hårde behandling, som de hensynsløse besættelsestropper gav de lutheranske præster, og den undergravning af deres økonomi, der fulgte af forarming af de bønder, som de var afhængige af for deres underhold, har fået mange af dem til i deres lønkammer at tvivle på Herrens nåde og præstegeringen som en attraktiv levevej.

For Skivholmepræsten er sådanne overvejelser kommet naturligt ud fra hans egne erfaringer. Vel havde han oprindeligt et vist rygstød i den mødrene

men det er sikkert gået til under de to plyndringer og den langvarige udsugning af præstegården. Og vel var Skivholme-Skovby et af de federe kald, men hvad hjalp det, hvis gårdene lå øde. Da han i 1661 optegnede kaldets indtægter i herredsbogen,⁹¹ bemærkede han sigende: ». . . naar Tiderne ere fredelige«.

Hertil kom, at hr. Jacob fra sin salig fars tid havde et godt kendskab til den købmandsstand, der efterhånden var blevet den førende i den nærliggende købstad. Han har, vel i kraft af sit provsteembede, haft lejlighed til at omgås byens spidser og haft gode forbindelser til forretningsverdenen, der kunne hjælpe børnene ind i det erhvervsliv, der måtte forekomme at give bedre udsigter end et fattigt landsbykald.

Noget andet er så, at forventningerne ikke blev indfriet til fulde i første generation. Selv om krigerne i sidste halvdel af det elendighedens sekel 1620-1720 førtes på fjendens territorium, medførte de krigsskatter, dyrtid og trængsler for udenrigshandel og søfart. Mange handelshuse bragtes til fald, og vore hovedpersoner undgik ikke deres skæbne. Men de gjorde springet, og ingen af deres nærmeste efterkommere vendte tilbage til præstestanden.

Dette var, hvad vi kunne bidrage med til besvarelse af det spørgsmål, der blev stillet for 111 år siden.

Noter

1. Personalhistorisk Tidsskrift (Persh. T.) 1880, s. 304.
2. Teksten er her citeret fra »Danmarks Kirker« (D.K.), Århus amt 16.4., s. 1963.
3. D.K., Århus amt 16.2., s. 784-85, og note 375, jfr. s. 654-56 og fig. 150. I 1918 åbnedes 5 grave i tværskibet foran koret. I den ene (nr. 5) fandtes skeletdele af mindst to personer, begge vistnok mænd. Det var formentlig de to magistres og deres hustrus jordiske rester.
4. Venligst meddelt af mag. art. Vibeke Michelsen, redaktør af D.K., Nationalmuseet. Tegningen er udført 22/8 1964 af Hugo Johansen.
5. »Ruhmann I«: Inscriptiones Ahrhusiensis, samlede af J. W. Rhumann og nedskrevet med egen hånd 1666, Håndskriftsamlingen, LAN. Med visse små forskelle findes både den latinske og den danske tekst også i »Rhumann II«: Ecclesia Cathedralis Aarhusiana Divi Clementii in Suis Monumentibus, Antiquitatibus, Inscriptionibus et aliis Delineata, ca. 1666, Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. 749 d, 4°.
6. Epitaphia S. Clementis (ca. 1620), Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. 749 e, 4°.
7. Peder Pedersøn Schive: Aarhus Domkirkes Antiquiteter og Inskriptioner 1729-30, Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. 414 fol.
8. C. P. Rothe: Brave danske Mænds og Quinders berømmelige Eftermæle, II, Kbh. 1753, s. 285 (Ligprædiken over Henrik Lykke til Overgaard).
9. Vello Helk: Dansk-norske Studierejser 1536-1660, Odense 1987 (Helk).
10. Carmen gratulatorium in honorem Nic. Vilhadi, Pastoris Arhus, cum ei in Witeberg Academia laurea magistri decerneretur I. Sept. 1579. Scriptum a Georgio Nicolao Hoffbrønsi Dano, Witeb. 4, 4 bl. (Kgl. Bibl.).
11. Chr. West Hertel: Forsøg til en antiquarisk=historisk Beskrivelse over Aarhus Dom= og Cathedral Kirke, 1809-10 (Hertel).
12. P. Poulson: Catalogus s. Recensio Pastorum Nomarchiarum Diæceseos Aar-

- husiensis a tempore Reformationis ad finem anni 1723, Hafniæ 1727 (Poulsen).
13. Persh. T. 14 rk. 3, 1961, s. 144.
 14. Helk s. 322.
 15. Aage Dahl: Præstehistoriske Samlinger; jfr. Persh. T. 1979, s. 105 ff. (Dahl).
 16. Persh. T. 10 rk. 3, 1936, s. 218.
 17. Kirkehistoriske Samlinger (K.S.) 3 rk. 2, s. 738.
 18. S. V. Wiberg: Personalhistoriske, statistiske og genealogiske Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie, 1870-79 (Wiberg).
 19. Hans Pedersen Horsens: Antiquitatis rerum Danicorum colligento, gengivet af biskop Jens Bircherod i K.S. 3 rk. 3, s. 382.
 20. Rhumann I, sidste kapitel.
 21. Kancelliets Brevbøger, 30/4 1625: Forordning om sognepræsternes forhold i Århus.
 22. Christopher Giessing: Nye Samling af Danske, Norske og Islandske Jubellære, 1779-86, III, 1, s. 336, noten.
 23. Henrik Larsen: Vejlbys sogns landbohistorie, Aarhus Stifts årbog 1927, s. 94-203, og Aarhus Domkapitels Jordebøger ved Poul Rasmussen, 1972-75, hvoraf fremgår, at der i 1600-05 var fæstere ved navn Laurits Willadsen og Mette Willadsdatter i Vejlbj, og at der i Aarhusgaards lens jordebog ca. 1580 optræder en Simon Willadsen i landsbyen. Øm Klosters jordebog 1550-60 viser en Per Welatzen i nabosognet Egå. Willadsen-slægten, hvortil den ene af artiklens forfattere hører, har blomstret i Vejlbj og Egå op til den nyere tid.
 24. Tauber: Hist. Scholæ cathedr. Aarhus, 1817, s. 83. — H. F. Rørdam: Kjøbenhavns Universitets Historie 1537-1621, II, s. 609.
 25. Hans Jensen Grønbecks slægtetog, som meddelt ved E. A. Thomle, Persh. T. 3 rk. 2, 1893, s. 150.
 26. Viborg Landstings Dombøger 1616-18 ved Poul Rasmussen, Viborg 1980, s. 41a-42a og 99b-101a.
 27. Optegnelser af Jacob Terkilsen Abildgaard, Kgl. Bibl. Gl. kgl. Saml. 3666 8°.
 28. Kanc. Brevbøger 1618, åbent brev af 10/2 1618.
 29. Kanc. Brevbøger 1618, missive af 10/12 1618.
 30. Danske Kancelli: Indkomne breve af 18/2 1619.
 31. Danske Kancelli: Indkomne breve af 3/3 1619.
 32. Ifølge gravskriften døde Bunde Jensen den 22. november 1576. Den slår også fast, at han var magister og tidligere havde været rektor i Randers. Wiberg og Dahl sætter dødsåret til 1596. De hævder også, at han var sognepræst i Spentrup-Gassum, if. Dahl 1560-62, efter Wiberg 1560-64. Hertel hævder, at Bunde Jensen var født i Århus, »hvor familien Bonde forud var en af de anseeligste.« Dahl mener, at han var rektor i Randers ca. 1540, mens Albert Thura i Valvæ Scholarum apertæ, s. 588, sætter hans rektortid til 1540-42. Hertel fortæller, at han ved sin død i 1576 havde været præst ved St. Olai kirke i 34 år. Skal man skille klinten fra hveden i denne høst af modstridende oplysninger, må man gå til de primære kilder, der findes. Blandt disse er gravskriften den fornemste, hvis ord må tages efter pålydende. I Rhumann II og Schive II står der: »M. Budæus Ioannis Ecclesie et scholæ inseruivit 34 annis«, hvilket jo betyder, at han var i kirkens og skolens tjeneste i tilsammen 34 år, og ikke blot i kirkens som Hertel har læst det. Da præsten ved St. Olai Peder Vitesen døde i 1562, er det mest sandsynligt, at Bunde Jensen på det tidspunkt blev hans efterfølger, efter i mange år at have været rektor i Randers. Om han også var sognepræst i Spentrup, kan vi hverken be- eller afkræfte. Hr. Søren (Mortensen) i Spentrup levede 10/12 1558 (Kanc. Brevb. 1558), og i 1565 forlændes hospitalet i Randers med 6 gårde og et kirkestuf, »som afdøde hr. Søren skal have haft i forlening«. (Kanc. Brevb. 22/8 1565). Dette sidste tyder vel nærmest på, at hr. Søren levede i den periode, hvor Wiberg m.fl. placerer Bunde Jensen i dette embede. Den 12/8 1567 blev Budæus Ioannis Danus Randrusiensis creeret magister i Wittenberg, i 1568 fik han tillagt kongetiende af Malling sogn (Kanc. Brevb. 3/8 1568), og 28/2 1575 blev han cantor ved Domkirken.
 33. Skiftet er omtalt i et skiftetbrev efter svingerdatteren Maren Thøgersdatter i Randers af 22/4 1622, jfr. note 50.
 34. Giessing s. 336.
 35. »Jens Bundesen« var if. håndskriftet: Aarhus Domkirckes fornemmeste Mønumenter, 1656 (Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. 415 fol.) begravet ved siden af

- Bunde Jensen og Niels Willadsen.
36. Hans underskrift og segl findes f.eks. i det i note 50 nævnte skiftebrev.
 37. Hertel, bd. 2, s. 499, fortæller, at BN døde 60 år gl. Poulson siger »i sin alders 60. år«.
 38. H. Friis-Petersen: Personalhistoriske Bidrag til Aarhus Katedralskoles Historie, 1939, med suppl. 1941 og 1948.
 39. H. F. Rørdam: Historiske Samlinger og Studier, 1898, 3., s. 352.
 40. Helk, s. 322.
 41. Optegnelser af rigsråd Jørgen Seefeld, Persh. T. 6 rk. 4, s. 234.
 42. K.S. 3 rk. s. 508.
 43. Oversat fra latin af Thomas Alkjær.
 44. Wiberg.
 45. Rigsråd Eske Brocks Levnetsbeskrivelse med hans egenhændige Dagbøger 1608-12, ved Vedel Simonsen, 1842, s. 103.
 46. K.S. 3 rk. 6, s. 1713ff - Meddelelser om slægten Secher, 1939, s. 29 - Slægten Bertelsen, anetavle udarb. af Anton Blaabjerg, Viborg - Hundrup: Lærerstandens i Randers lærde Skole, 1871 - Historisk Årbog for Randers Amt, 1980, s. 96.
 47. Hjorth-Lorentzen: Repertorium over Legater, Århus Stift, 1898, s. 148 - Hofmans Fundationer, 1756, s. 344 - K.S. 3 rk. 2, s. 306-8.
 48. Nemlig Else Jacobsdatter, g.m. guldsmed Reinholdt Skov, Randers (jfr. Politiken: Danske Sølvmærker), Jens Jacobsen, Thøger Jacobsen, Gertrud og Anne Jacobsdatter, jfr. skiftebrevet i note 50.
 49. Persh. T. 1984, s. 36.
 50. Randers byfogedarkiv, uafhængede skiftedokumenter 1605-1910, nr. 43 af 24/4 1622.
 51. Wiberg.
 52. Kanc. Brevbøger 10/10 1625, 26/5 1626, 7/2 og 10/4 1627 og Danske Kancelli: indkomne Breve 25/5 1627 med 4 bilag.
 53. P. Severinsen: Folkekirkens Ejendoms-historie, 1920 - H. Zangenberg og Hakon Spliid: Gamle Præstegaarde, 1932.
 54. Friis-Petersen: suppl. s. 17 - Århus Tingbog 1637, s. 70b.
 55. Rasmus Pedersen Thestrups stambog, ved Helge Søgaard, 1972.
 56. Århus Overformynderi protokol 1619-53, bl. 13b, hvor det oplyses, at der stod skifte efter Niels Christensen Skriver 11/11 1629.
 57. Peter Holm: Den gamle Borgmestergaard i Aarhus, 1915, - Publikationer fra Købstadsmuseet.
 58. Acta consistorii 11/11 1625, jfr. K.S. 3 rk. 4, s. 546.
 59. Danske Kancelli: Indkomne Breve af 12/8 og 23/8 1634, — Kanc. Brevb. 13/9 1634, — Hübertz: Aktstykker til Aarhus Bys Historie, 1845-46, II, s. 62ff.
 60. Århus Bispearkiv: Kaldsbrevsprotokol 1619-53.
 61. Hoffmeyer: Blade af Aarhus Bys Historie, 1904-11, I, 2, s. 317.
 62. Århus Tingbog 1637, s. 62 og 70b.
 63. Hertel, bd. 2, s. 499.
 64. Noget gravminde nævnes således ikke i den oversigt over monumenter i Vor Frue kirke, der indeholdes i håndskriftet: Aarhus Domkirkes fornemteste Monumenter, 1651 (Kgl. Bibl.: 415 fol.).
 65. Aarhus Vor Frue kirkes Regnskabsbog 1656-93, s. 115.
 66. Wiberg.
 67. Dansk Biografisk Leksikon, 3. udg., 1979, bd. 3, s. 75, - H. Friis-Petersen: Embeds- og Bestillingsmænd i Aarhus, 1941, s. 29.
 68. Maren Bundesdatter døde 1661; den 20/4 blev hendes kiste nedsat i hendes farfars begravelse i Domkirken (Aarhus Domkirkes regnskabsbog 1645-74).
 69. Hübertz: s. 106, 110, 116, 121, 127-36, 143.
 70. Aarhus Domkirkes regnskabsbog 1645-74.
 71. Sognepræst Jacob Thomsen Lyngaa: »Ad rem literariam danicam aliquot momenta«, 1660-89, Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. 1205a 4°.
 72. Randers byfogedarkiv, uafhængede skiftedokumenter 1605-1910, skifte af 29/3 1625 (nr. 49) efter Thomas Clemmensen.
 73. Biskop Jens Giødensens protokol, Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. 1664 2°, citeret i uddrag i K.S. 3 rk. 2, s. 745.
 74. Når Wiberg sætter tilrædelsen til 1625, er dette åbenlyst forkert.
 75. K.S. 5 rk. 2, s. 551.
 76. Wiberg m.fl.
 77. Wiberg og Århus Stifts Årbog 1964: Fra Skovby sogn.
 78. Ved præstens datter Kirstines hjemmedåbs bekræftelse, Lading Kb.
 79. Lading Kb. 25/2 1634.
 80. Fra skiftet, omtalt i note 71: Min salig Farbroder Hr. Christen i Schiøholme

- døde Anno 1634 den 12. Nov., ætat. 53.
81. E. Qvistgaard: Præstehustruer, der helt eller delvis mangler i Wibergs præstehistorie, 1934, ad 1038.4.
 82. K.S. 3 rk. 4, s. 125.
 83. Kgl. Bibl. Håndskriftsaml. Additamenta 33 (ikke 133, som angivet i K.S.).
 84. Alfred Kaae hævder i sin bog »Laasby sogn gennem tiderne« (Ulfborg 1948), at Maren var datter af fæsteren af Kalbygaard i Låsby sogn Jon Andersen og hustru Anne Pedersdatter. Han oplyser ikke sin kilde, men henviser i anden sammenhæng til tingbogen for Gern herred. Den findes imidlertid først fra 1663. Hvis nogen læser måtte vide, om og hvor Alfred Kaaes arkiv, herunder forarbejderne til den nævnte bog, er bevaret, vil vi være taknemlige for oplysninger herom.
 85. Det kan ikke helt udelukkes, at Christen Nielsen havde en kone før Maren Jonsdatter. Den senere sognepræst i Randers Peder Thøgersen (1577-1634) skrev nemlig i 1603, da han var på rejse i udlandet, et latinsk digt til det nygifte ægtepar Christiani Nicolai og Maria Laurentii Snors filia i Randers. Christianus, der betegnes som en ung mand, »juvenis«, angives at være søn af borger i Randers Niels Lauridsen, en anelig og klog mand. Det kan ikke bevises, at brudgommen er identisk med vor Christen Nielsen, men meget kunne tale for det. Han var i 1603 22 år og havde just året før aflagt eksamen for bispem i Århus. Peder Thøgersen, der fik digtet trykt i Leyden, har jo næppe gjort sig den umage for en hr. hvem-somhelst, og det har kunnet være naturligt at glæde en ven og muligvis barndomskammerat, der agtede at gå præstevejen ligesom han selv. (Petrus Theocari: Honorato et solenni exordio conjugij Christianij Nicolai Randrusium cum Maria, Laur. Snors filia (Lugduni Batavorum 1603), Kgl. Bibl. Danske afd. 3798).
 86. Persh. T. 1881, bd. 2, s. 320.
 87. Hans underskrift findes i Herredsbogen for Framlev herred 1661 og på dokumentet fra salget af Borgmestergården.
 88. Randers byfogedarkiv, uafhængede skiftedokumenter 1605-1910, nr. 41 af 24/4 1622.
 89. I sit manuskript (note 71) nævner Jacob Lyngaa blandt sine meddisciple i Århus: Petrus Schiffholmig og hr. Jacob udi Schiffholm.
 90. Dahl og Helk.
 91. H. Friis-Petersen, note 38, suppl. 1948, s. 24.
 92. Breve fra og til Ole Worm 1607-36, I-III, ved H. D. Schepelern, 1965-68, bd. II, s. 164.
 93. Århus Bispearkiv: Herredsbog for Framlev herred 1661, s. 7.
 94. De var begge faddere i Lading den 12/8 1638, men Inger Christensdatter kaldes ikke Jens Jacobsens hustru.
 95. Note 92, bd. I, s. 331. Ole Worm skrev 14/12 1634 følgende testimonium: »Janus Jacobi Rhandrusiensis blev immatrikuleret i Maj 1629 fra Sorø. Han fik theologisk Attestats og blev 1631 Huslærer. Han har nu fået Præstekald.«
 96. Datteren Margrethe gav den 12/1 1676 afkald for arv efter sin far. Framlev herreds tingbog 1676, s. 126a-127a.
 97. Jens Kongsted Lampe: Skivholme og Skovby sognes historie fra oldtid til nutid, Århus 1987.
 98. Århus bispearkiv: Fortegnelse over provster, præster og degne i Århus stift 1645-90, s. 4b.
 99. Tingbog for Framlev herred 1667-68, s. 2, 1670-71, s. 98 og 1674-78, s. 47b.
 100. D.K. Århus amt 16.4, s. 1980.
 101. Kisten er nævnt i en inventarfortegnelse i Framlev herredsbog 1661, s. 6, og er afbildet i D.K. 16.4, s. 1980.
 102. Lading Kb. citeret i K.S. 3 rk. 4, s. 146.
 103. I hvert fald levede Margrethe Hansdatter ved det i note 96 nævnte arveafkald.
 104. Århus borgerskabsprotokol 1470-1673, s. 271.
 105. H. Friis-Petersen: Embeds- og Bestillingsmænd i Aarhus, 1941, s. 40 og s. 81.
 106. C. J. T. Thomsen: Realregistre til Aarhus Bys Skøde- og Panteprotokol, Århus stifts årbøger 1933-38.
 107. Julius Clausen: Aarhus, Byens Historie og Udvikling gennem 1000 Aar, 1905, s. 47. — Axel Steensberg (red.): Dagligliv i Danmark 1620-1720, s. 223-246.
 108. Skifteprotokol fra Århus 1693-1725, fol. 498a-505b.
 109. Århus Vor Frue kirkes regnskabsbog 1656-93, s. 197a.
 110. Rasmus Berg: Frue Kirke i Aarhus: En Vejledning for Besøgende, 1904.
 111. Århus Vor Frue kirkes regnskabsbog 1693-1725, s. 215b.
 112. Note 104, s. 305.

113. Nygaard's sedler, LAN.
114. Tingbog for Århus 1689, fol. 189 og 193.
115. Århus Vor Frue kirkes regnskabsbog 1725-86.
116. Note 104, s. 303.
117. De 3 døde børn begravet 1670, 1671 og 1677. Persh. T. 11 rk. 2, s. 222, note 22.
118. Note 109, s. 115 og 197.
119. Skifteprotokol fra Århus 1678-86, fol. 424b-480a.
120. Note 111, s. 40b.
121. K.S. 3 rk. 4, s. 139.
122. Alle data fra Lading Kb. 1620-1792.
123. Jy. Saml. 4 rk. 2, s. 490. — Aarhus Amtstidende 23/7 1964.
124. Skifteprotokol fra Friisenborg 1718, fol. 25a-30a.
125. Note 109, s. 138a.
126. Persh. T. 1917, s. 14.
127. Slægten Winther, Rasmus Pedersen Winthers beretning om sin slægt og sit liv, udg. 1934 af Axel Kofod, s. 33.
128. Århus borgerskabsprotokol 1674-1752, s. 16b.
129. Århus byarkiv, korrespondance 1412-1818 (Erhvervsarkivet).
130. Aarhus Skipperlaugs forhandlingsprotokol 1690-1739 (Erhvervsarkivet).
131. Rasmus Winther nævner i sin i note 127 anførte bog, at 10 af de 15 børn endnu levede i 1707, men Jens Jacobsen lod 9 små børn gravsætte i Vor Frue kirke if. regnskabsbogen. De, der blev voksne, skulle så være: Inger f. 1683, Mette f. 1684, Jens f. 1686, Niels f. 1694, Johanne Marie f. 1697 og Mette Marie f. 1699. Hvis fødselsårene er korrekte, blev Jens og Mette Marie gift, da de var hhv. 17 og 12 år gl.
132. Århus rådstuearkiv, kopibog over indkomne breve 1700-1716, s. 155a.
133. Århus rådstuearkiv, kopibog over udgåede breve 1706-24, s. 21.
134. Note 133, s. 27b.
135. Jy. reg. 1710-12, s. 159 nr. 8, skrivelse dat. 27/1 1708.
136. Note 111, s. 159.
137. Jy. reg. 1721-25, s. 510 nr. 109, hans efterfølger blev beskikket 19/4 1724.
138. Århus Domkirkes Inspektionsarkiv, stolestadebog 1634-1863, s. 70b.
139. Viborg Landstings skøde- og panteprotokol 1720-24, fol. 704, hvorfra oplysningerne om JJS's sidste år er hentet.
140. Note 111, s. 218.

Villads Villadsen, ambassadør, f. 1926, adr.: Den danske Ambassade, Hverfisgata 29, 101 Reykjavik, Island. Helle Villesen, f. 1924, adr.: Chr. Xs Vej 27, 8260 Viby J.

Frigårdene Hundevad, Gymoes og Kragelund i Haderslev herred, 1507-1710. Ejerforholdene set i ny belysning

Af Bodil Clausen

Begrebet »frigård« ses i Sønderjylland (Slesvig) og på Bornholm; en »frimand« har på et vist tidspunkt, ofte tilbage i 14-1500-tallet, opnået kongelig gunst i form af visse »friheder«, skattefritagelser, for en navngiven gård. Disse privilegier var personligt givet til den enkelte mand og hans slægt i form af et frihedsbrev, der skulle bekræftes ved ejer- eller kongeskift. Stadfæstelsen af »friheden« voldte intet besvær, så længe gården blev i slægten, kom den derimod på fremmede hænder, var det mere usikkert. Disse breve blev derfor i egen interesse, klenodier forsvarligt opbevaret på gårdene.

Nøjagtigt hvad bestod disse privilegier så i? Frimændene skulle betale plovskat, kirketiende og i krigstilfælde stille hest og rytter; men andre skatter og afgifter til øvrigheden (kongen) var de fritagne for, såvel for hovedgården, som for eventuelle tilliggende gårde; de var også fri for indkvartering og kørsel.

Frimændene var ikke at ligne med adelige herremænd, nok var de blandt sognets spidser, men bønder var de; herredsfogedembedet var ofte besat af en frimand.

Landsarkivet i Aabenraa har i Haderslev Amtsarkiv en pakke med »Sager vedr. frigårde i almindelighed (1457)-1809«, heri findes et dokument underskrevet 5.12. 1729 af Jørgen Clausen, Hundevad og Christian Gotfredsen, Gymoes, hvori opstilles ejerrækken af de 3 gårde »så vidt, som vi kender den«, som det hedder.¹

Dette papir må være kilden, der er brugt til det hidtil trykte materiale om emnet, Trap: »Danmark« 4. og 5. udgave,² samt dele af en længere artikel »Frigårde i Haderslev herred«, af pastor E. Juhler.³ Aabenraa. Traps 1. udg.¹ omtaler ikke ejere, kun frihedsbrevet fra 1507.³ Erik Pontopidans »Danske Atlas«, 1781 nævner ejerne 1777.⁴

I »Topografica, Haderslev Amt« findes afskrifter af 2 Hundevad skøder, tingsvidner, dateret 5.10. 1635 og 13.9. 1652.⁷ Afskrifterne er udateret, fotografier af originaler, der findes i privateje, ej heller vedlagt. Jeg vil kort gengive teksten i det ældste, da det netop er heri min tvivl vakt: »Jens Nissen Hundevad og hustru Anne tilskødes af faderen Nis Erichsen Hundevad på egen

og sine to døtre Ellen og Zitzell Nisdøtres vegne, broderen Erich Nissen Hundevad på egne, svogeren Iffuer Lauritzen i Hajstrup på sin hustru Maren Nisdatters vegne, gården »Hundevad« med alt hvad dertil hører o.s.v.«.

Overladeren hedder Nis *Erichsen*; hvis dette er korrekt må ejerlisten gengivet i de trykte kilder være forkert, eller det kan skyldes en elementær fejl ved afskrivningen. Denne sidste forklaring godtog jeg i flere år, indtil jeg efterhånden gennem sjældnere benyttede kildematerialer havde fået min tvivl forstærket. Jeg formede en arbejdst teori, der dels gik ud på, at de tre gårde har været anderledes fordelt end nævnt i 1729-dokumentet, og dels at der skal indskydes en generation mere mellem 1507 og 1635 end de nævnte.

1. og 2. generation

2. januar 1507 får Christen Termansen af Hertug Frederik til Slesvig, benådet friheder for godset »Hundevad«, »Gutemoes«, hvor faderen Termen Olufsen bor, samt jorden til »Kragelund«. Om dette hersker ingen tvivl.

3. generation

»Erich Gymos« ses som ottemand i tingsvidne, udstedt på Haderslev Herredsting 1.7. 1532,⁹ til Christen Laursen af Haderslev, hvor denne opnår visse friheder for gården »Bjørnsotting« i Sillerup, Fjelstrup sogn.

De tre brødre Jens, Erich og Hans Christensen ses i tingsvidneskøde udstedt på Haderslev Herredsting, mandagen næstefter Sct. Mathis Apostelens dag [1.3.] 1540,¹⁰ hvor Erich og Hans giver deres fri broder Jens Christensen og hans arvinger, fuldt og endeligt skøde på gården »Hundevad« med to otting jord, med skov, marker, vådt og tørt og alt sit tilbehør, undtagen Hans Turups mark, som 12 dannemænd har vedtaget og udlagt til gården »Kragelund«, som så til gengæld afgiver det landbol i Bæk, med Kragelunds otting, som det nu er og står på grunden, til »Hundevad«. Videre fremgår det af tingsvidnet, at de tre brødre i fremtiden vil stå last og brast, om en af dem skulle komme ud for nogen uforskyldt skade. Ingen af dem må sælge, pantsætte eller afhænde noget af sin jord eller ejendom uden, at han først har budt sine brødre det til.

I dette tingsvidne får vi »kun« oplyst, at Jens Christensen får »Hundevad«, hvordan fordelingen af de to andre gårde har fundet sted, fremgår af skattemisterne fra Haderslevhus Len.¹¹ Overskatten 1542: under Vonsbæk ses: »Jens Christensen« med en betaling på 4 M. og »Hans Kragelund« skal betale 3 M. Under Astorp (Åstrup) findes »Erich Gymos« med en skat på 4 M.

I jordebogen 1542-43¹¹ ses under Vonsbæk: »Hans Christensen til Kragelund« for 2 M. 2 sk. og Christen Termansen er sat til 4 M. for den første gård, som ikke nævnes ved navn, men må være »Hundevad«, »samme«, altså Christen Termansen, »for Gudemose 2 M«. Som det vil fremgå af senere jord-

bøger, kniber det ofte med at få fastslået det præcise år for ejerskift, i dette kildemateriale. Jens Christensen ses i Vonsbæk kirkeregnskab 1564¹² »Erdheur« - register stående for »Tømmer fra Kaldhuse 1 daler, rente 2 sk. lübsk, Rx Erich Hundevad« (Rx = recens = nuværende). Rx er en senere tilføjelse, hvilket må betyde, at Jens Christensen endnu lever 1564, men har overladt »Hundevad« til sønnen Erich, der »står« for erdheur af gården (se næste generation).

Om Erich Gymoes lever, er lidt mere usikkert, dog ses i listen over uvisse indtægter til Vonsbæk kirke en Erich Christensen for en kirkeko samt nogle renter.

3. generation må altså være Jens på »Hundevad«, Erich på »Gymoes« og Hans på »Kragelund«.

4. generation

Dette er min teoris indskudte led. I Vonsbæk kirkeregnskab 1564 over »Erdheur« ses: »Erich Jensen, Christen Guimos und Niels Hansen tho Kragelunth, ertheur 2 örtig Korn«. Desuden står Erich Jensen i Vonsbæk for en kirkeko, der 1650, ved en Rx-tilføjelse, er tilskrevet Jens Hundevad. Aastrup kirke har 1564 også en ko hos Erich Hundevad.¹³

1570 og fremover ses Erich Hundevad at skyldte Vonsbæk kirke ret store pengebeløb, 1585 er gælden kommet ned på 65 M og 8 sk 11 d, og herpå forbliver den, til den endelig betales 1646-47.

1564 skylder Christen Gymoes, Aastrup kirke 101 M 7 sk 10 d, beløbet varierer meget i årenes løb; 1590 er den på 137 M 8 sk. To år tidligere har Falle Hansen i Eisbøl, gl. Hadeslev sogn, ladet »sig skrive« for 45 M af Christen Gymoes gæld, denne Falle Hansen er måske en svigersøn, han betaler sin del af gælden 1636. 1592 lader Nis Gymoes sig på samme vis »skrive for« 42 M, med et restbeløb på 95 M 8 sk., som Christen Gymoes selv »står for«. Efter 1598 nævnes han ikke mere i regnskaberne, men Nis ses indtil 1610-11 for begge gældsposter.

Niels Hansen til »Kragelund«, ses ikke som debitor til nogen af disse to kirker.

Vi er nu kommet frem til perioden efter 1574, hvor Aastrups ældst bevarede kirkebog begynder, og kan her få uddybet kendskabet til vore personer. Allerede på det første blad ses: Christen Gymoes med sin hustru og s., til alters¹⁴ Trinitatis Søndag 1574. Døtrene Kistin og Boel ses 16.p.Tr. 1675.¹⁵ Sønnen Knud ses 3.p.Epip. 1577¹⁶ og til Kyndelmisse er forældrene med 3 børn: Nis, Kiesten og Margrethe til alters.¹⁷

1.p.Tr. 1577 får vi at vide at Kistin skal giftes om 8 dage,¹⁸ hun går til alters med sin far, selve brylluppet ses ikke i Aastrup. 5. Søndag efter hellig 3 konger 1582 er »Christen Gymoesis Knud, Nis, Margrethe og Citzel til alters.¹⁹

6 børn har parret på »Gymoes« i hvert fald haft, om ikke sønnen fra de første altergange er en anden end Knud, måske en Erich? 1585 23. p.Tr. er det så Boels tur til at stå brud,²⁰ og det sker i Aastrup kirke, desværre uden at brudgommen nævnes; er det Falle Hansen fra Eisbøl? 4.p.Epiph. 1599 (28/1) begravnes Christen Gymoes²¹ uden aldersangivelse og Palmesøndag ses Marren Gymoes alene til alters.²² 2. Pinsedag 1601 (1/6) begravnes hun,²³ alder oplyses heller ikke her.

Kirkebogen røber ikke meget om Erich Hundevad, kun hans begravelse 16.p.Tr. 1604 (3/10) lakonisk »jordet Erich Hundevad«,²⁴ derimod afslører de slesvig-holstenske amtsregnskaber for Haderslevhus Len²⁵ lidt af omstændighederne ved hans død. Ifølge sagefaldsregistret 1604-05 stævner Nis Hundevad, Jep Jørgensen Sparlund i Stenderup, Matz Iffuersen i »Solkier«, Matz Gerdtzen i Bæk og Nis Michelsen i Vonsbæk, for ikke at have mødt på tinge og vidnet om, hvad de vidste om Erich Hundevads død. Herfor måtte hver bøde 12 sk. Året før har Morten Dinsen i Vonsbæk måttet bøde 1/2 daler, for at have skubbet Erich Hundevad i Bæk, af hans vogn og slået ham under hans øre. Sagen bringes til forlig og slutter med betaling af bøden. Om det er dette fald og slag, der har forårsaget Erichs død kan ikke ses, men det er Morten Dinsen, der iflg. sagefaldsregistret 1605-06, på tinge frikendes for at have forårsaget Jerck (Erich) Hundevads død,²⁶ men han skal dog bøde til slægt og venner efter lov og landret. Til kongens kasse skal han bøde 6 daler, efter forlig med stadtholderen. Morten Dinsen er 1605 blevet valgt til sandemand,²⁷ så belastende har sagen ikke været for ham.

»Kragelund«-familien dukker op nogle få gange i Aastrup kirkebog, dog ikke nok til at få reelle slægtsoplysninger. En Chresten Kragelund ses til alters 1577,²⁸ igen 2 gange i 1582, sidste gang 8 dage før sit bryllup,²⁹ der ikke ses i Aastrup kirke. 1615 får »Lamberti i Cragelund« sin datter Marina gift,³⁰ vielsen er indført i Aastrup kirkebog med tilføjelsen »in Grarup«; det må betyde, at vielsen er foretaget i Grarup. Pastor Laurentius Kröger foretog ofte kirkelige handlinger i nabosognene, viser kirkebogen.

I jordebogen fra Vonsbæk sogn 1580,³¹ ses Erich Jensen, Christen Erichsen von Goymos og Nels Hansen. 1596/97 jordebogen³² fortæller om et ejerskift på »Kragelund«; her ses nu Lambert Hansen, der vel må anses for en yngre broder til Nels, altså stadig 4. generation. 1598 låner »Lambert Hansen i Kraglund«, af Vonsbæk kirke 16 M 8 sk., et beløb der dog hurtigt stiger med 50 M. Aastrup kirke skylder han 50 M, også fra 1598. Begge gældsposter bringes først til betaling 1662.

Som 4. generation på »Hundevad« må Erich Jensen (+ 1604), søn af Jens Christensen, have siddet; på »Gymoes« Christen Erichsen (+ 1599), søn af Erich Christensen, gift med Marina (+ 1601) og med mindst 6 børn, sluttelig på

»Kragelund« først Niels Hansen senere Lambert Hansen, sønner af Hans Christensen.

5. generation

Nis Hundevad har vi allerede »mødt« i sagesfaldsregistret 1604 i forbindelse med Erich Hundevads død, men er det nu en søn? Ja, for samme år låner »Nis Jereksen (Ericksen) i Hundewat« 40 M af Aastrup kirke, 1610 låner »Nis Hundewad i Wonsbech« 20 M af Fjelstrup kirke,³³ 1620 låner »Nis Erichsen i Hundwad«, 24 M af Vonsbæk kirke og det er jo også en Nis Erichsen, der iflg. skøde af 5.10. 1635³⁴ overlader sin søn Jens gården »Hundevad«.

Derimod røber jordebøgerne intet om ejerskiftet af »Hundevad«, tværtimod ses Erich Jensen helt frem til 1639/40,³⁵ ialt i 29 jordebøger; men til gengæld må man vel kunne hævde at hans eksistens er veldokumenteret.

Kirkebøgerne er også tavse, Aastrup mangler efter 1617 og frem til 1675, Vonsbæk er først bevaret fra 1716; men her kan persongalleriet fra det føromtalt skøde fra 1635 hjælpe os på vej. Nis Erichsens hustru nævnes ikke, hun må anses som værende død før 1635. De to døtre Ellen og Zitzel er umyndige, enten p.g.a. enlig- eller enkestand, faderen ses som deres værge; en datter Maren er gift med Iffuer Lauritzen i Hajstrup, Øsby sogn, sønnen Erich Nissen Hundevad, (1636 bliver han borger i Haderslev,³⁶ og 1662 fæster han gård i Ørby, Vonsbæk sogn,³⁷ hvor hans efterslægt bliver), samt endelig sønnen Jens med sin hustru Anne, der får overladt »Hundevad«.

Kirkeregnskaberne viser, at »Nis Erichsen Hundevad« i 1636 betaler sin gæld på 40 M til Aastrup Kirke. Endnu 1642 anfører Vonsbæk kirke at »Erich Hundvad i Vonsbæk« og »Nis Erichsen i Hundvad« skylder henholdsvis 65 M 6 sk. og 24 M; denne gæld ses dog betalt 1646-47, måske af sønnesønnen/sønnen Jens Nissen, der netop dette år optager et stort lån i Vonsbæk kirke sammen med Knud Matzen i Bæk, en slægtning. Alt tyder dog på, at det er Nis Hundevad selv, der 1648 betaler sin gæld på 20 M til Fjelstrup Kirke, idet han også betaler 47 M for sønnen Jens (se næste generation). Jens Nissen Hundevad betaler 1648, 12 M til Aastrup kirkekasse for begravelse, mon ikke det er faderens jordefærd, selvom den alm. takst var 6 M »for et voxent liig at jorde«.

Jordebogen 1602 fra Vonsbæk³⁸ viser, at nu har »Nis Goimus« overtaget gården »Gymoes«; han ses også helt frem til 1639/40, men selve skiftet ligger måske hele 10 år tidligere, da han jo lader sig »skrive« for en del af faderens gæld til Aastrup kirke i 1592. Nis Christensen Gymoes og Erich Christensen i Aastrup optager i 1631 sammen et stort lån på 144 M 3 sk. i Aastrup kirke, dette lån varierer en del de nærmeste år, for i 1637 at være nede på 77 M 12 sk. for Nis Christensens del. Er Erich Christensen evt. en broder? Endelig ses i debitorerlisten fra 1650, at lånet nu er nede på 27 M 12 sk. med Rx-tilføjelsen »Christen Nissen«. 1656 ses »Nis Christensen Gymoes« stadig for gælden, der

betales 14. Nov. 1660; det må formodes af sønnen Christen Nissen, da han jo har »stået« for den.

Nytårsdag 1609 ses »Bodell Gymoses och hindes søn Chresten« til alters i Aastrup kirke,³⁹ det er første gang han nævnes. Den almindelige »konfirmationsalder« var dengang ca. 16 år, det vil sige han er født senest 1592. 23. Marts 1598 bliver »Knud, filius Nis Gymoes« døbt.⁴⁰ 4.p.Tr. 1615 er »Nis Gymoes, Knud og minor Chresten« til alters, een uge senere ses »Bodell Gymoes og st.Chresten«.⁴¹ 2.p.Tr. 1616 ses »Nis Gymoes, Bodell og tre sønner«⁴² og endelig Oculi 1617 forældre med to sønner,⁴³ med tilføjelsen, at Knud er afrejst til Norge. D.v.s., at her er to sønner ved navn Chresten, den yngste født senest 1600. Hvem af dem der overtager »Gymoes« kan ikke afgøres; begge nævnes i mageskiftebrev mellem 4 Fellummænd og »Sillerupgård« i Fjelstrup sogn, dateret Mikkelsdag 1653.⁴⁴ De nævnes blandt 6 synsmænd: »Christen Nissen Gyemoes i Gyemoes« og »Christen Nissen Gyemoes i Sillerup«. Den Christen, der er bosat i Sillerup, har to sønner Nis og Jens, der begge har tilnavnet »Gymoes«. Iflg. Fjelstrup kirkeregnskab får præsten 1679, 6 M for begravelsen af »Kresten Gymos«.

Hvornår skiftet til næste generation på »Kragelund« er sket, kan ikke tidsfæstes. Lambert Hansen ses i jordebøgerne frem til 1639/40,⁴⁵ hvilket dog ikke kan tages som bevis for, at han sidder der. Lambert Hansens gæld til Aastrup og Vonsbæk kirker kan følges i regnskaberne til 1650, med Rx-tilføjelsen »Erik Lambertsen«. Gælden på ialt 116 M 8 sk, bliver betalt 1662, sikkert af sønnen. I »Erdheur«-registeret til Vonsbæk kirke 1650 ses »Erich Kragelund« for 1½ örtig korn. Erik Lambertsen må anses for den sidste af sin slægt på stedet, for 22. Dec. 1663 får »en fremmed Otte Jagenteuffel« af Fr. III tilstået visse rettigheder på »Kragelund«.⁴⁶ Dette passer også fint med, at gældsforpligtelsen indfries 1662. Jordebogen nævner ikke Erich Lambertsen.

Som 5. generation på »Hundevad« sidder Nis Erichsen, hustru ukendt, med 3 (4) døtre og 2 sønner; på »Gymoes« har vi Nis Christensen og hustru Boel med 3 sønner og på »Kragelund« Erich Lambertsen, familie ukendt.⁴⁷

6. generation

»Hundevads« næste ejer er kendt gennem skødet fra 1635,⁴⁸ Jens Nissen. En uddybning af slægtsforholdene får vi i arveafkald/skøde fra 1652,⁴⁹ teksten skal kort refereres: »Christen Knudsen i Fellum og Peder Knudsen i Ørby på egne vegne, desuden på deres broder Jens Knudsen i »Lugley«, og søsteren Karen gift med Peder Knudsen i Råds vegne, Knud Michelsen i Hajstrup, Bertel Michelsen i Vonsbæk, Erich Michelsen i Fellum, Rasmus Jensen i Over Aastrup på sin hustru Marens vegne og Jep Jensen i Vonsbæk på sin hustru Bodels vegne. Disse stod alle inden tinge, for dom og ret for dem og deres arvinger, og vedstod offentligt, at deres salig moder og oldemoder (bedstemo-

der) ved navn Ellen Knuds, som boede og døde i Fellum, af den gård som hedder »Hundevad«, til Jens Nissen Hundevad, af fri villie og velberåd hu, giver skøde og afkald. Sammesteds stod også Christen Nissen Gyemos i »Gymoes« på sin hustru Bodel Christens vegne, søster til Jens Nissen, for på samme vis, at give afkald og skøde«.

Ellen Knuds er Jens Nissens søster, hun ses i 1635-skødet. At Ellen er bedstemor til myndige børnebørn 17 år senere, må betyde, at hun allerede 1635 har været enke, hun har jo faderen som værge; derimod volder søsteren Bodel Christens tilsynekøbt et uløseligt problem. Hun nævnes ikke i 1635-skødet, læsefejl ved afskrivningen foreligger ikke, da jeg i efteråret 1989 fik mulighed for at se de originale skøder, stadig i Hundevad-slægtens eje. De manglende kirkebøger forstærker blot knuden, så hvor nødig jeg end vil, må jeg lade problemet forblive uløst, foreløbig.⁵⁰

Spørgsmålet om hvem Jens Nissens hustru Anne er datter af, kan måske besvares i regnskaberne fra Fjelstrup kirke. 1610 låner Johan Kannengiessen (kandestøber) i Haderslev 47 M, dette år låner Nis Hundevad selv 20 M af samme kirke. 1647 er Jens Nissen »skrevet for« Johan Kandestøbers gæld og året efter betaler Nis Hundevad både sin egen gæld, foruden de 47 M, der oprindeligt var lånt af Johan Kannengiessen; Nis Hundevad har på intet tidspunkt »stået for« disse 47 M. Med stor forsigtighed vil jeg pege på et evt. slægtsskab dem imellem. Af børn kendes to døtre, Sidsel, der sikkert er den ældste, da hendes mand Claus Nissen, fører gården videre, og Dorthe, gift med Lauritz Knudsen i Vonsbæk.⁵¹

Jens Hundevad kan følges i Vonsbæk kirkeregnskab til 1671, hvor han svarer 1/2 ört. havre, værdi 1 M 14 sk. i »Erdheur«, foruden de 2 sk. i rente for tømmer; her ses han også at være kirkeværge 1648-71, for året efter at afløses af Claus Hundevad. Jordebøgerne nævner ikke Jens Nissen, som ejer af »Hundevad«.⁵²

På »Gymoes« har vi Christen Nissen, det fortæller 1652 skødet klart, og at han er svoger til Jens Nissen på »Hundevad«, er også uomtvisteligt; men hvornår han har overtaget, er usikkert, jordebøgerne nævner ham ikke. 1650 »Erdheur«-listen i Vonsbæk kirkeregnskab har Christen Gymoes skrevet for en 1/2 ört. korn, samme år »står« han i Aastrup kirke regnskab for faderens gæld på 27 M 12 sk. Det seneste han nævnes er 1666-67, landgilderestanceregister hvor han skylder en fed gås.⁵³ Kirkebøgerne fortæller intet.

»Kragelund« er efter 1663 ude af slægten, den nye ejer Otto Jägerteuffell nævnes i forskellige restanceregistre i amtsregnskaberne i perioden 1671-75.⁵⁴ »Erdheur«-registret for 1671 i Vonsbæk kirkeregnskab har »Kragelund« for 1/2 ört. havre, værdi 1 M 14 sk., lig både »Hundevad« og »Gymoes«, men hvem der ejer »Kragelund«, nævnes ikke, før det i 1687 »erdheur«-register ses, at det er »Hr. Pastoren«, der svarer for »Kragelund«. Pastor Christopher

Schröder, Vonsbæk, ses også i 1698-jordebogen.⁵⁵ Før præsten købte »Kragelund« har Ritmester Marquard Hinrich Otto Brochdorf ejet den,⁵⁶ evt. kun for en kort periode. Christopher Schröders søn og efterfølger i embedet, Claus Schröder ses som ejer i 1710.⁵⁷ Her vil jeg slutte for »Kragelunds« vedkommende.

Som 6. led på »Hundevad« har vi Jens Nissen (død efter 1671) hans hustru Anne og 2 døtre, på »Gymoes« Christen Nissen, hustru Boel og mindst 1 barn, en datter.

7. generation

Amtsregnskaberne indeholder 1662 igen jordebøger⁵⁸ for Vonsbæk sogn, her ses Claus Nissen på »Hundevad« og Gottfred Ketelsen på »Gymoes«. Claus Nissen er blevet gift med Sidsel, datter af Jens Nissen, deres ældste søn Nis, dør 71 år gammel 1731 i Gl. Haderslev sogn,⁵⁹ han er altså født 1660. 2. April 1712 er skiftet⁶⁰ efter Claus Nissen og Sidsel dateret, hvori Jørgen Clausen skifter med sine søskende, Nis Clausen i Gl. Haderslev, Laurids Clausen i Vonsbæk, Anna gift med Søren Sørensen i Ørby, Vonsbæk sogn, Trine enke efter Matz Erichsen i »Haffue«, Vonsbæk sogn, og endelig Grethe trolovet med Jens Fallesen i Hajstrup, Øsby sogn. Jørgen må forrente deres arv fra 1. Maj 1709, som vel må anses for at være den længstlevendes dødsdag. Claus Nissen Hundevad ses i kirkeregnskaberne, at være værge for Vonsbæk kirke 1672-1708.

Gottfred Ketelsen er også blevet gift ca. 1660, med Christen Nissens datter Maren og rykker dermed ind på »Gymoes«. Deres ældste søn Karl (Kettel) dør i 1712, 51 år gammel i Aastrup⁶¹ (*1661), brødrene Christian (*1662) og Hans (*1664)⁶² konfirmeres i 1679⁶⁴ i Aastrup kirke sammen med Karl. En søn Nis dør 10¹/₂ år gammel 1676⁶⁴ (*1666), samme år dør søsteren Inger 9 år (*1667). 1685, kort før jul, dør en 15-årig datter Magdalene⁶⁵ (*1670), datteren Bodil (*1672) konfirmeres 1687,⁶⁶ 1694 troloves hun med Peder Jespersen i Sillerup, Fjelstrup sogn,⁶⁷ Henrik (*1674) konfirmeres 1690,⁶⁸ bliver forpagter på »Elkenøregård« på Falster, her dør han 1726.⁶⁹ 11. Aug. 1675 blev sønnen Jens døbt,⁷⁰ han blev husfoged på Nykøbing slot, Falster, samt tolder og fiskemester; han dør her 1729.⁷¹ 4. Marts 1677 bliver datteren Inger døbt,⁷² 1706 bliver hun gift med Peder Christensen Wildfang.⁷³ 22. Sept. 1678 døbes datteren Sidzel⁷⁴ og sluttelig 20. Aug. 1682 døbes sønnen Herman, der bliver knap 3 md. gammel.⁷⁵ Ialt er født 12 børn, 7 drenge og 5 piger, heraf er de 4 døde som børn. Gottfred Ketelsen ses i kirkeregnskaberne, at have været værge for Aastrup kirke 1664-72. Han begravnes 14. Apr. 1689, 67 år og 9 uger gammel,⁷⁶ d.v.s. født ca. 1622. Maren Gymosis begravnes 14. Dec. 1710, 77 år gammel,⁷⁷ d.v.s. født ca. 1633.

I de første årtier efter svenskekrigene har vi altså siddende på »Hundevad«

Claus Nissen, hustruen Sidsel og 6 børn, på »Gymoes« Gottfred Ketelsen, hustru Maren og 12 børn.

8. generation

Siden 1709 har Jørgen Clausen ejet »Hundevad«, og her dør han 1751,⁷⁸ 77 år 8 md. og 3 uger gammel. På »Gymoes« har næstældste søn Christian været, senest fra faderens død 1689. Han dør 1744,⁷⁹ 82 år gammel. Disse to er underskriverne af 1729-dokumentet.⁸⁰

Ejerlisten for de 3 gårde i perioden 1507-1710 ser altså således ud:

<i>Hundevad</i>	<i>Gymoes</i>	<i>Kragelund</i>
	Termen Olufsen	
Chresten Termansen 1507-	Chresten Termansen 1507-	Chresten Termansen 1507-
Jens Christensen ca. 1540-	Erich Christensen ca. 1532-	Hans Christensen <1542-
Erich Jensen ca. 1564-ca. 1600	Christen Erichsen ca. 1564-ca. 1592	Niels Hansen ca. 1564-
Nis Erichsen ca. 1600-1635	Nis Christensen ca. 1592-	Lambert Hansen >1580-
Jens Nissen 1635-ca. 1662	Christen Nissen	Erich Lambertsen - ca. 1662
Claus Nissen g.m. Sidsel Jensdatter ca. 1662-1709	Gottfred Ketelsen g.m. Maren Christi- stendatter ca. 1662-ca. 1689	Otto Jägerteuffel 1663-
		Ritm. Marq. H.O. Brockdorff
	Christian Gotfredsen ca. 1689-	Pastor Christopher Schröder <1687
Jørgen Clausen 1709-		Pastor Claus Schröder <1710

Noter

1. IA: Haderslev Amt: arkivnr. 1252, læg mrk. »Lit. E. Noter14/12 1729«.

C. Hundewatt, Gÿmoess und Kragelund
 Termen Oluffsen
 Christen Termensen
 erster privilegatus, hat alle 3 güter zusammen

Jens Christensen
 auf Hundewatt
 Nis Jensen
 Jens Nissen
 Sitzel Jens Daater
 Ihr Mann Claus Nissen

Hans Christensen
 auf Gÿmoes
 Christen Nissen
 Gÿmoes
 Maren Christens Daater
 Ihr Mann Gottfried Ketel-
 sen
 Christen Gottfriedsen, itzi-
 ger Besitzer von Gÿmoes.

Erick Christensen auf Krage-
 lund welches nachher aus
 der familie und an fremde
 gekommen.

Jürgen Clausen, itziger
 Besitzer von Hundewatt.

Das obige unsere Abkunfft und descendentz unsers Wissens in allen richtig, auch uns selbige
 nicht anders bewust ist, selbiges versichern wir hiedurch so Wahr uns Gott helffen sol und
 Wir wünschen seelig Zu werden. Hadersleben
 den 5te December 1729.

Jørgen Clausen
 Hundewatt

Christen Gottfredsen
 Gÿmoes

2. J.P. Trap: »Kongeriget Danmark«, København 1930. 4de. udg., bind IX, p. 124f og 126 samt
 5. udg., København 1965, bind X, p. 240ff, 244, og 248.

Termen Olufsen
 Christen Termensen

Jens Christensen
 på Hundevad
 Nis Jensen
 Jens Nissen
 Dorothea Jensdtr.
 gift med
 Claus Nissen
 fra Årup
 Jørgen Clausen
 ejer 1710, ses
 1729.
 Far til søn
 indtil 1909, hvor
 Jørgen Hundevad
 sælger til
 Kresten L. Knudsen

Hans Christensen
 på Gÿmoes
 Christen Nissen
 Maren Christensdtr.
 gift med
 Gottfred Ketelsen
 nævnt 1675
 Christen Gottfredsen,
 ejer 1710,
 ses 1729.

Chr. Petersen
 ca. 1750
 og siden i hans
 slægt på spindesiden.
 Nuv. ejer
 fru K.M. Madsen.

Erik Christensen
 på Kragelund
 (gik senere ud
 af slægten)

Otto Jagenteuffel
 1610-67
 købte den 1663

Ritmester
 Marquard
 Hinrich Otto
 Brockendorff.
 Sognep.
 Christopher Schrøder
 1636-1700.
 Sønnen sognep.
 Claus Schrøder
 1663-1715.

Jeg kan oplyse at Chr. Petersen var søstersøn til Christen Gottfredsen, forældrene var Peter
 Christensen Wildfang og Inger Gottfredsdtr., Altså »Gÿmoes« er stadig i samme slægt siden
 før 1500

For »Hundevad«s vedkommende gælder næsten det samme, idet K.L. Knudsen var slægtning
 på mødrene side, først da sønnen Kresten Knudsen solgte ejendommen for få år siden, kom
 den ud af slægten.

3. Sønderjysk månedsskrift 1942, p. 156f.

Termen Olufsen

Christen Termensen

Jens Christensen

på »Hundevad«

Nis Jensen

Jens Nissen

Sidsel Jensdr.

gift med

Claus Nissen

fra Aarup

Jørgen Clausen

(ses 1729)

Hans Christensen

på »Gymoes«

Nis Hansen

Christen Nissen

Maren Christensdatter,

gift med

Gottfred Ketelsen

Christian Gottfredsen

(ses 1729)

Erik Christensen

på »Kragelund«

(gik senere ud af

slægten)

Otto Jagenteuffel

fra Mecklenburg,

køber 1660

Pastor Christopher

Schrøder

Pastor Claus

Schrøder, indtil

1716

4. J.P. Trap: »Hertugdømmet Slesvig«, København 1864 p. 51.
5. Repertorium diplomaticum regni Daniæ mediævalis, 2. række, bd. 6, s. 178, nr. 10743. Foruden disse tre gårde ses under 26. Aug. 1511 (2. rk., bd. 7, s. 59, nr. 11893), at Chr. Termansen dette år købte gården »Nygård«, til selveje, den havde tidl. været fæstegård.
6. E. Pontopidan: »Den danske Atlas«, København 1781, p. 198ff. »Hundevad«: Jørgen Jørgensen, »Gymoes«: Chr. Petersen, »Kragelund«: Hans Cornelius.
7. I.A: Topografica, Haderslev Amt, Vonsbæk sogn »Hundevad«, arkivnr. 223.
8. I.A: Topografica, Haderslev Amt, Fjelstrup sogn, »Sillerupgård«, arkivnr. 106.
9. I.A: Pergamentsamlingen: Haderslev Amt, Vonsbæk s. »Hundevad« 1540.
10. F. Falkenstjerne og Anna Hude: »Sønderjyske Skatte- og Jordebøger fra Reformationstiden«, København 1895-99, p. 17.
11. Samme, p. 44 og p. 55.
12. I.A: Haderslev stifts provstearkiv »Regnskab fra Vonsbæk sogn 1564-1714«, arkivnr. 604. Ingen paginering, så kilden må søges under årstal. Yderlig henvisning til denne kilde, vil ikke forekomme, da alle kirkeregnskaber fra Vonsbæk, stammer herfra.
13. I.A: Samme: »Regnskab fra Aastrup sogn 1564-1714«, arkivnr. 538. Ingen yderligere henvisninger af samme årsag som ovenst.
14. I.A: Aastrup kirkebog 1574-1617, Aal, fol. 1b. Teksten ufuldstændig p.g.r.a. flosset kant. 3/7 1575 ses forældrene og »søn« til alters, fol. 5a.
15. Samme, fol. 5b.
16. Samme, fol. 11a.
17. Samme, fol. 11a.
18. Samme, fol. 13a.
19. Samme, fol. 35a.
20. Samme, fol. 48a.
21. Samme, fol. 69b.
22. Samme, fol. 70a.
23. Samme, fol. 73a.
24. Samme, fol. 86a.
25. RA: S-film, nr. 2604.
26. RA: Samme kilde.
27. I.A: Aastrup kirkebog 1574-1617, Aal, fol. 90a.
28. Samme, fol. 14a.
29. Samme, fol. 31a og fol. 37b.
30. Samme, fol. 112b.
31. I.A: Manuskript Samling: 40m, »Haderslev og Tørning Amter register 1580«.
32. RA: Haderslev Amt regnskaber, Jordebøger: S-film nr. 2650.
33. I.A: Haderslev stifts provstearkiv: »Regnskab fra Fjelstrup sogn 1564-1714«, arkivnr. 550. Se iøvrigt note nr. 12.
34. Se note nr. 7.
35. RA: Haderslev Amt regnskaber, Jordebøger: S-film nr. 2650-69.
36. Haderslev Byarkiv: Thomas Otto Achelis: »Borgerbog Haderslev 1630-1864«. »1636. Nr. 65, 2/4 Erich Nissen fra Hundvad«.
37. RA: Haderslev Amt regnskaber: S-film nr. 2670-71.
38. RA: Haderslev Amt regnskaber: S-film nr. 2650-51.
39. I.A: Aastrup kirkebog 1574-1617, Aal, fol. 98b.
40. Samme kilde, fol. 67a.
41. Samme kilde, fol. 111b.
42. Samme kilde, fol. 114b.

43. Samme kilde, fol. 117a.
44. LA: Topografica: Haderslev Amt, Fjeldstrup sogn, arkivnr. 106.
45. RA: Haderslev Amt regnskaber, Jordebøger: S-film nr. 2650-69.
46. LA: Haderslev Amt: arkivnr. 1252, læg mrk. »Bericht No. 1 4/6 1710«.
47. I Grarup sogn ses 1636-43 en Hans Lambertsen Kragelund; han er sikkert søn af Lambert Hansen på »Kragelund«. Der har været tætte relationer mellem folk fra Aastrup/Vonsbæk på nordsiden af Haderslev Fjord og Starup/Grarup folk på sydsiden. 1615 er Lambert Hansens datter Marina jo også blevet gift i Grarup kirke, (se note 30). Starup/Grarup kirkebog 1636-1743, Aa3 p. 15 og 16 ses Hans Lambertsen Kragelund i Stenderups troløvelse og copulation med Woldburig Hansdatter, ibidem. 1641 døbes datteren Marren (p. 22) og 1643 datteren Marren (p. 30). Familien ses ikke mere i sognet.
48. Se note nr. 7.
49. Se note nr. 7.
50. Een teori på Bodels sene opdukken kan være, at hun først er født efter 1635; det indebærer så at faderen Nis Erichsen, der må formodes at være enkemand 1635, har giftet sig igen og avlet en datter, der i en purung alder, højst 16-17 år, er blevet gift med en mand på godt 50 år, hvis vi går ud fra, at det er den yngre Christen Nissen, der sidder på »Gymoes«, og ikke den ældre, der må være ca. 60 år i 1652.
- Christen Nissens datter Marren (se 7. generation) dør 77 år gammel 1710, er altså født ca. 1633, og kan ikke være datter af Bodel Nisdtr., hvis ovennævnte teori skal holde. At den Marren Gymos, der dør 1710, må være Christen Nissens datter er der flere grunde til. Hun og Gottfred Ketelsen får i perioden 1661-82 12 børn, deraf er de 9 første avlet indenfor de 14 år, hvor kirkebogen mangler, det tyder på at samme kvinde er mor til alle børnene og da der intet ægteskab er registreret i kirkebogen efter 1675 mellem Gottfred Ketelsen og Maren, taler det også for påstanden.
- Anden søn hedder Christian, altså opkaldt efter morfaderen, passer også ind i mønstret. Ser vi på dørenes navne, er det først den tredje datter der kaldes Bodel, den ældste hedder Inger, det ville efter gammel navneskik være mormoderens navn, hvis ikke der er tale om, at faderen har været gift før, hvad meget vel kan være tilfældet, da han er 11 år ældre end Marren. Er det så, »står« den næste datter Magdalena, som »den opkaldte«, altså stadigvæk tyder det på, at Marren Christensdatters mor ikke har været Bodel Nisdatter Hundevad.
- Den første teori holder, selv om jeg føler den er lidt »vovet«; d.v.s. det skulle være for sin anden hustru, Christen Nissen giver arveafkald i 1652-skødet.
51. LA: Vonsbæk kirkebog 1763-1833: Ab 1, p. 213. »18.1. 1766. Jørgen Lauritzen i Vonsbæk, ungarl. Lauritz Knudsen i Vonsbæk og Dorthe Hundevadsdatter ægte søn, 86 Aar gl. begravet.«
52. RA: Haderslevhus Lens jordebøger mangler i perioden 1641-61.
53. RA: Haderslev Amt regnskab: S-film nr. 2676.
54. RA: Haderslev Amt regnskab: S-film nr. 2681-84.
55. Haderslev Byarkiv: »Haderslev Herreds Jordebog 1698«.
56. Se note nr. 46.
57. Se note nr. 46.
58. RA: Haderslev Amtregnskab: S-film nr. 2670.
59. LA: Gl. Haderslev kirkebog 1698-1763: Aa2, paginering mangler.
60. LA: Topografica: Haderslev Amt, Vonsbæk sogn, »Hundevad«, arkivnr. 224.
61. LA: Aastrup kirkebog 1675-1726. Aa2, p. 457.
62. LA: Vonsild kirkebog 1609-1708. Aa1, p. 30. Iflg. Vonsild sogns Matricul, er han født i Marts, post Lætare, 3 uger før påske, 29. Marts 1664.
63. LA: Aastrup kirkebog 1675-1726. Aa2, p. 35.
64. LA: samme, p. 6.
65. LA: samme, p. 94.
66. LA: samme, p. 104.
67. LA: samme, p. 194.
68. LA: samme, p. 134.
69. Frederiksberg Kommunebiblioteks genealogiske Samling: nr. 552. Slægtsbogen »Hvalsøe — Walsøe« ved D. Hvalsøe, p. 59.
70. LA: Aastrup kirkebog 1675-1726. Aa2, p. 1.
71. Se note nr. 69.
72. LA: Aastrup kirkebog 1675-1726. Aa2, p. 13.
73. LA: samme, p. 356.
74. LA: samme, p. 25.
75. LA: samme, p. 64 og p. 66.
76. LA: samme, p. 124.
77. LA: samme, p. 418.

78. LA: Vonsbæk kirkebog 1716-63. Aa1, fol.

56b.

79. LA: Aastrup kirkebog 1727-63. Aa3, p.

239.

80. Se note nr. 1.

Bodil Clausen, født Sveller, 1929, tidl. tandlægesekretær. Adresse: Bjørnøvej 7, Fynshav, 6440 Augustenborg.

Komiteen til uddeling af Christian Paulsen-prisen

Roskilde, januar 1991

Prisopgave

Komiteen til uddeling af Christian Paulsen-prisen udskriver følgende prisopgave:

»Der ønskes en videnskabeligt underbygget biografi af Christian Flor (1792-1875)«

Besvarelsen af opgaven sendes i tre maskinskrevne eksemplarer inden 1. august 1993 til prof. Lorenz Rerup, Dronning Sofies vej 35 B, 4000 Roskilde.

Besvarelser indsendes under mærke eller motto, mens forfatterens navn og adresse anføres på en seddel i en vedlagt lukket konvolut, der er forsynet med samme mærke eller motto som besvarelsen. Adgangen til at besvare opgaven står åben for enhver.

Besvarelsene vil blive bedømt af et sagkyndigt udvalg. Den, som prisen tilkendes, får på Christian Paulsens fødselsdag, den 10. januar 1994, overrakt en sølvmedalje samt kr. 15.000.

Lorenz Rerup.

Slægten Ronander

Af P. Hampton Frosell

De fleste slægtsforskere føler en særlig glæde, hvis de under arbejdet finder frem til en ane, der har gjort sig bemærket i landets historie. Mange fortæller således med stolthed, at de nedstammer fra Gorm den Gamle, og det er også kendt, at forfatteren Herman Bang brystede sig af at høre til Hvidernes stormandslæggt. Men mindre kan dog også gøre det. I *Personalhistorisk Tidsskrifts* 9. rk., 3. bd. (Kbh. 1931) fortæller Johs. D. Lindmark i en artikel om teater- og museumsmanden Victor Ronander, at denne ved en fest i Lund af en af gæsterne blev hilst med et »Skål, gamla Gotländning«. Ronander var ikke selv klar over, at hans forfædre havde haft hjemme på den tidligere danske ø i den østlige Østersø, men nu blev hans interesse vakt. I O.W. Lemke's »Visby stifts herdaminnen«, (Ørebro, 1868) kunne han læse, at familien Ronander nedstammede fra den danske søhelt, lensmanden på Gotland, Søren Norby.

Det lykkedes ikke for Victor Ronander at føre sin slægt tilbage til de grene af familien, der omtales i øens genealogiske litteratur, men som det fremgår af den her gengivne efterslægtstavle, er forbindelsen mellem de ældste slægtsled af den danske familie Ronander og Søren Norbys efterkommere på Gotland sikkert bevidnet.

Søren Norby giftede sig aldrig, og vi ved ikke, hvem der var moder til de børn han avlede, mens han var lensmand på Gotland. Ingen af børnene kom til at spille nogen rolle i det politiske eller militære liv og de bliver kun nævnt forbigående i kilderne til tidens historie. Christian II skal have opfostret Norbys søn Olaf, og sønnen Leonard skal have været Gustav Vasas fange på Kalmar slot i 1525. I Peder Svarts *Gustav Vasakrønike* fortælles det, at da svenskekongen i 1524 sendte Bernt von Mehlen til Gotland, kom denne til at stå på en så venskabelig fod med den danske lensmand, at de »drack gestedoth och pancketeradhe«, og delegaten stod fadder til en af Norbys sønner, der i dåben fik hans navn. Denne Bernt Norby forblev hele sit liv på Gotland.¹

Ifølge en stedlig tradition boede Søren Norby i den nordlige del af Gotland, hvor man endnu mener at kunne udpege ruinerne af hans residens. I samme egn ligger også landejendommen Takstens, der i årene 1550-70 vides at have tilhørt Bernt Norbys søn Bengt. Det er imidlertid først med Bengts søn, Pehr (Peder) Bengtssen Norby, at vi kommer frem til en tid, hvor de genealogiske data bliver sikre. Han blev født o.1590 og i 1620 blev han præst i

Rone, der ligger i den sydlige del af øen.² Her fik han, dels ved køb og dels ved mageskifter, samlet meget jordegods. I 1653 ejede han således gårdene Roes, Halbenarfve og Friggesarfve. Fra hans epitafium i Rone kirke ved vi, at han var gift to gange, men hans første hustru hører vi ikke om. Med sin anden hustru, *Margaretha Christensdatter* fra Källunge fik han syv børn - fem sønner og to døtre - der alle blev født i Rone. Fire af sønnerne blev præster, den femte bosatte sig i Visby, hvor han fik borgerskab som bødkermeister. Salget af tøn-der må have givet gode indtægter i den travle havneby, for han blev valgt til rådmand og præsident for kæmnerkollegiet.

Blandt Pehr Norbys sønner er det *Thomas*, der interesserer os. Han blev født kort efter faderens indsættelse i præsteembedet i Rone og han har nok fået en grundig undervisning i hjemmet, for i 1648 blev han - uden eksamen - hjælpepræst hos sin aldrende fader. Allerede året efter lod han sig dog immatrikulere ved universitetet i Uppsala for at studere teologi. Det fortælles, at hans medstuderende hånede ham, fordi han nedstammede fra den svensk-fjendske lensmand på hans fødeø, og at det var grunden til, at han tog navnet Ronander.

Ligesom faderen lod Thomas Ronander sig ikke nøje med sin præstegårds jordtilliggender, og i skattelisterne finder man ham som ejer af Nygårds i Eke sogn og Lillegårds og Ogges i Rone. Han giftede sig med *Lyttegård Jørgensdatter*, hvis fader, *Jørgen Thuritz*, var sognepræst i det nærliggende sogn Hafdhem. Thuritz var en fremmed på øen. Han var født i nærheden af universitetsbyen Greifswald i Pommern, der havde livlige kulturelle og handelsmæssige forbindelser med Gotland. For at opnå præstekald på øen havde Jørgen Thuritz måttet lægge vejen om ad København, hvor han opholdt sig i 1601. Året efter blev han indsat i embedet i Hafdhem, og her blev han til sin død næsten 50 år senere.

Familien Ronander stod øjensynlig på danskernes side i krigene med Sverige. Måske var det mindet om den danske forfader, der stadig levede i familien. Efter den sidste danske invasion på Gotland i 1676 fik Thomas' søn, *Petrus (Peter) Ronander* lovning på præsteembedet i Hablingbo, men præsten dér, Petrus Gubbe, ville ikke vige fra stedet. Petrus Ronander rejste da til København, hvor han klagede til kongen. Pastor Gubbes brøde var, at han havde bedt for den svenske konge i sin kirke. Måske har Petrus Ronander følt, at danskerne også kunne komme til at drage oprigtigheden af hans eget sindelag i tvivl, når de erfarede, at han havde studeret i Uppsala, for han lod sig straks immatrikulere ved Københavns Universitet for at fortsætte sine teologiske studier. Han fik danskernes støtte, men det kom kun til at betyde en stakket frist. Han blev i 1677 præsteviet i Rone og derefter indsat i det lovede embede i Hablingbo, men allerede i 1680 - efter fredsslutningen - måtte han påny afstå embedet til pastor Gubbe. Da de nye magthavere endelig i 1684 forbar-

Præsten Peder Bengtssøn Norbys fader Bengt Norby omtales som ejer af Takstensgård i Lärbro på den nordlige del af Gotland. Lärbro ligger syd for Capellhamn som det ses på dette kort fra 1743, der stammer fra Carl von Linné's Gotlandsrejse («Ölandske och gothländska resa»).

mede sig over ham og gav ham embedet i Hørsne og Bahra, måtte han afgive løfte i konsistorium om at være tro og lydig.

Det danske sindelag i Ronanderfamilien kommer også frem i et notat i Rones kirkebog, der vedrører pastor Thomas Ronanders datter, *Margaretha Lyttegård*:

»Da præsten i Rone, Johan Nilssen Lindelius, i 1676 af danskerne blev ført bort i fangenskab til Danmark, blev *Jacobus Jani Langeland*, en dansk, som var kommet hertil med orlogsflåden, præst i Rone og gift med Thomas Ronanders datter Margaretha Lyttegård for derefter at stille sig frem for menigheden, men da Lindelius efter fredsslutningen blev restitueret i 1680, gik det herr Jacob Langeland sådan på, at han tog afsked med menigheden om søndagen og døde den følgende onsdag«.

I ægteskabet med pastor Langeland fødte Margaretha Lyttegård Ronander sønnen *Jens*, der senere kaldte sig Ronander. Han studerede i København og blev i 1706 præst i Harridslev og Albæk i Randers amt. I Wibergs præstehistorie kaldes han »rig, men svag«.

Den - antagelig - yngste af Thomas Ronanders børn, *Jørgen*, har ikke efterladt sig spor i kildematerialet på Gotland. Kirkebogen i Rone begynder først i 1676, og Jørgen rejste tidligt til Danmark for ikke senere at vende hjem. I København lod han sig immatrikulere ved Universitetet i 1683 under navnet *Georgius Thomae Ronander*, men nogen embedseksamen tog han ikke.

Jørgen Ronander møder vi igen i København i 1688, da hans svigerfader *Sven Hansen* skriver til kongen for at skaffe ham embedet som herredsfoged i Løve herred på Sjælland.³ Man skal ikke overraskes over, at det er svigerfaderen, og ikke Jørgen Ronander selv, der søger stillingen. Ansøgningen indeholder ikke et ord om Jørgens kvalifikationer, men appellerer alene til en nådig konges gunst. Vi er på Christian V's tid, alt blev aftalt mundtligt i regeringskontorerne. Svigerfaderen betalte den bestikkelse, der ville gøre det muligt at få kongens underskrift på udnævnelsen.

Mulighederne for at komme på sporet af herredsfogden og hans familie i Løve herred er meget dårlige. Vi ved, at Jørgen Ronander i de første år havde lejet sig ind i en gård i Rye i Gørlev sogn, men mens vi møder ham og hans hustru som dåbsvidner i sognets kirkebog, så lader de ikke deres egne børn døbe her.

I 1690 havde Ronander ansøgt om tilladelse til at overtage en gård i Gørlev sogn, der tilhørte kronen.⁴ Han bad om at få den »med Heste, Bæster og Redskaber til sin Herredsfogedbestilling, da han ingen Jord har«. Han fik afslag, og derefter bosatte han sig i Kirke-Helsing, hvor vi kan følge ham i skatte-regnskaberne frem til omkring 1710.⁵ Han betaler 12 rd. i skat, mens præsten må erlægge 5 rd. og degnen kan nøjes med 2 rd. Det passer godt med, at en lokalhistoriker har kaldt ham »rig, men jordløs«.

Ved os efter Høns Bæly Broers Thomas
 Ronander ind den sigsacdes Gyndorius
 Lær-jumb ind Allerløj bys paa Norden,
 Kong Kluck, som fand sig af Fred Gram
 Kongen sigsacdes sieliøst, so vi havelig
 fand efterlæst vedskende og vth Arsmeyne
 komu formid om, at Høns Ludm Broer
 Beder Ronander man Peter, og paa
 vil kann Accurindiridantist sig det
 Kongelig Klammantist A Privilegium
 Confirmeret, som vi ind Høns
 Høns indskrift og forlycnyer
 Andpøst, Datum Tjørnlunde
 ind Læbyegaards Kluck d. 10de Maje
 A. 1747.

Th. Ronander, Henrich Mansfeld, Lyttegaard Magrethe
 Ronander, sal. Niels Hansen Møllers

Den skænske paa Mad. Møllers
 Bygn, indskrift

Møllers

Den beseglede ansøgning fra Thomas Ronanders søskende, Th. Ronander, Henrich Mansfeld Ronander og Lyttegaard Magrethe sal. Niels Hansen Møllers, skrevet d. 10. maj 1747 i Tjørnlunde. (Rigsarkivet).

Sine sidste år tilbragte herredsfogden i landsbyen Løve i Finderup sogn, og her døde han i 1716. Det nøjagtige tidspunkt kendes ikke, kirkebogen er gået tabt.

Vi kender fem af herredsfogdens børn. Ældst er - antagelig - *Thomas*, der var opkaldt efter sin farfar i Rone. Han kom på latinskolen i Slagelse og blev student 1712. Senere bosatte han sig i Tjørnelunde (Finderup s.), hvor han arbejdede som fuldmægtig for Frederik Byssing fra Kommunitetet i København.⁶

Den 2. aug. 1743 købte han Allerslev kro,⁷ der lå på vejen mellem færgelejet Kalvehave og Præstø, »for sig, sin Hustru og sine Arvinger«. Det var dog ikke hans agt straks at opgive sit embede i Tjørnelunde, så han fik sin broder Peter Ronander til at passe kroen. Om denne broders færden er vi kun sparsomt underrettet. Første gang vi møder ham, er i 1723, da han forpagter en mølle i landsbyen Sulkendrup (Vindinge s.), der hørte under Holckenhavn gods.⁸ Nogen indbringende forretning har møllen nok ikke været, for ved Thomas' død i 1746 ansøger hans arvinger om, at krobevillingen må blive overført til deres fattige broder Peter.⁹

Når man læser, at Thomas købte kroen for sig og sin hustru i 1743, kan det undre, at det er hans søskende, der møder op som arvinger ved hans død tre år senere. De vil beholde kroen som fælleseje og fortsat lade Peter være krovært. I korrespondancen med bevillingsmyndighederne i kancelliet i København omtales Thomas som ridefoged, og det anføres, at han »døde, hvor han levede, i Hellestrup« (Flinterup s.). Kirkebogen her omtaler ikke dødsfaldet. Søskendeflokkens brev til myndighederne (dat. 10. maj 1747) er skrevet i Tjørnelunde, og måske havde Thomas et familiegravsted her. Kirkebogen, der kunne afgøre spørgsmålet, er desværre gået tabt.

Peter Ronander fik den kongelige bevilling til at holde kro, men herligheden blev kun af kort varighed. Omkring årskiftet 1749/50 døde han, og herefter kom kroen på fremmede hænder.¹⁰ Allerslevs kirkebog er bevaret, men den noterer ikke kroværtens begravelse.

Det er alene fra dokumentet, hvor søskendeflokken præsenterer sig som Thomas Ronanders arvinger,¹¹ at vi hører om søsteren *Margaretha Lyttegård*, der her nævnes som enke efter Niels Hansen Møller, der ikke har kunnet spores. Broderen *Henrich Mansfeld Ronander* har vi truffet tidligere. Han var fadder, da hans broder *Sven Ronander* lod sin førstefødte, Jørgen Thomas, døbe i Nyborg i 1730. Præsten skrev ikke navnet Mansfeld i kirkebogen, måske tillagde Henrich sig først dette navn ved et ægteskab på Fyn, hvor dette navn er udbredt.

Sven Ronander er det af herredsfogdens børn, vi er bedst underrettet om. Han bosatte sig på Fyn, hvor han kom til at virke ved landbruget, først som forvalter, senere som forpagter og sluttelig som ridefoged. I 1729 lod han sig

vie i Nyborg kirke, og året efter blev hans søn døbt sammesteds. Han omtales ved den lejlighed i kirkebogen som forpagter på godset Raschenberg (nu Juelsberg), og godsejerens kone, Susanne van der Maase, bærede familien Ronander ved at bære barnet til dåben. Kort tid efter fik Sven Ronander mulighed for at få en forpagtning under godset Frederiksgave (nu Hagenskov), som på den tid ejedes af major Franz Joachim von Dewitz. Tilsyneladende har Sven Ronander ikke magtet denne opgave, for allerede i 1732 finder vi ham som ridefoged på godset Lundegård (Nørre-Broby) og den under samme gods hørende Vejlegård (Vejle sogn), hvis ejer var oberst Adolf Neuberg. Da Neubergs enke døde i 1752, blev begge gårdene tilskødet »Den Lundegaard-ske Stiftelse«, hvis afkastning skulle tilfalde fattige og nødlidende på Fyn. To år senere, i 1754, døde ridefogden.

Sven Ronanders hustru Maren Hansdatter bosatte sig som enke i Skyttehuset på godset Raschenberg, hvor hun havde truffet sin mand. Om hendes herkomst har vi ingen underretning. Da hendes andet barn blev døbt i 1732 i Nørre-Broby, skrev præsten i kirkebogen, at hun havde født barnet hos sine forældre i Vittinge - en landsby i sognet - men de har ikke kunnet identificeres her.

Af skiftet¹² efter Sven Ronander fremgår det, at han var en velhavende mand. Løsoret - bohavet, tøj, gevær, hest m.m. - blev vurderet til 158 rd. Man bemærker, at der blandt hans bøger var et eksemplar af Christian V's »Danske Lov« og et bind med samme konges forordninger fra tiden 1682-97, vel en arv fra hans fader.

Fra Ronanders tid på Lundegård er bevaret en indberetning, han skrev efter ordre fra amtsmanden i Nyborg.¹³ Han skal gøre rede for terræn- og vejforholdene, for stedets historie og befolkningens karakter. Ronanders indberetning er velkomponeret og formuleret i et godt sprog.

Ved Sven R.s død var hans tre sønner myndige, men ingen af dem havde endnu stiftet familie. Den ældste, Jørgen Thomas, tjente på Vejrup gård (Marslev s.) hos major Hans Brockenhus Løvenhjelms, Hans Lauritz, der følte sig tiltrukket af købstadslivet, tjente hos regimentskvartermester Heinrich Christoff Thiim på kasernen i Odense, mens Jens, der var 16 år, tjente på Vejlegård, hvor hans fader havde haft tilsynet.

Jørgen Thomas R.s senere skæbne er ikke kendt.

Hans Lauritz R. startede sin karriere i hovedstaden som herskabstjener hos borgmester Johannes Valeur,¹⁴ men få år efter lykkedes det ham i 1767 at blive indrulleret i Holmens faste stok som sergent for et af flådens artillerikom-pagnier.¹⁵ Han fik »heelt Huus« i Ulvegade i Nyboder og skulle holde orden og mandstugt blandt sine matroser, både på arbejdspladsen og i huslængen. Det krævede sin mand, men han var opgaven voksen. Kommandanten havde ingen klager at føre til protokols.

Jens R. nåede at lære murerhåndværket, gifte sig og blive fader til en datter, førend han slog sig ned i København. Her træffer vi ham første gang i 1767, da han får næringsbrev som øltapper, et erhverv, der normalt blev varetaget af hustruerne. Tre år efter købte han en lille ejendom i Borgergade, og samtidig opgav han øltapperhåndteringen, nu skulle familien handle med te og pottemagerarbejder.

På trods af den megen foretagsomhed var familien fattig,¹⁶ og indtægterne måtte suppleres. Ronander fyldte det lille hus med lejere,¹⁷ blandt hvilke vi finder hans yngste datter, der var gift med den norske skipper Andreas Christopher Grimstad.

Kun to af slægtens mænd har vi kunnet følge ind i 1800-tallet. Det er sergenteren Hans Lauritz R.s sønner Jacob og Johannes, der begge blev ansatte på Holmen.

Jacob R. blev i otteårs-alderen antaget som rugdreng, d.v.s. at hans arbejde blev aflønnet med 2½ skæppe rug (ca. 43,5 l), og seksten år gammel kom han til konstruktionsskolen. Fire år senere var han udlært og kom herefter til at gøre tjeneste ved et af håndværkerkompagnierne. To år efter faderens død i 1794 - han var da 26 år - overtog han dennes stilling som sergeant.¹⁸ Alt syntes lyst og lovende, men virkeligheden blev anderledes. *Jacob* kunne ikke styre sin trang til brændevin. Det skulle få tragiske følger. Arbejdet på Holmen var hårdt og arbejdsdagen lang. Mange trøstede sig med flasken, og det tolereredes i vidt omfang. Først når arbejdet blev forsømt, skred man ind.

I april 1797 giftede *Jacob R.* sig i Holmens kirke med Anne Sophie Judith Oegreen, der vistnok stammede fra Bornholm. Hun havde været gift med en tysk malersvend, Johan Autenriedt, der i sine senere år havde etableret sig som kakkellovnsfabrikant. Ved hans død var der to mindreårige børn i ægteskabet, som enken tog med ind i sit nye ægteskab. Tre måneder efter vielsen fødtes sergeantens datter Anne Johanne Dorthe.

Antagelig har begge ægtefællerne været forfaldne til drik, for de er ustandselig indviklede i stridigheder og får flere alvorlige advarsler af Nyboders kommandant. På Holmen er *Jacob* forsømmelig ved arbejdet og idømmes flere disciplinærstraffe. For at aflaste familien besluttet det at fjerne børnene fra hjemmet. Admiralitetet vil afholde udgifterne til plejen, og sergenteren skal ikke have nogen afkorting i sin gage. Alligevel går det til sidst helt galt. En eftermiddag i maj 1810 var sergenteren tørstig og ville have brændevin. Han går til matros Hans Christians kone i Svanegade, der har udsalg af den stærke drik. *Jacob* betaler med en 12-skillingseddelse, som han selv har lavet. Det blev selvfølgelig opdaget, og *Jacob* blev arresteret og stillet for »Den kombinerede Ret«, der dømte i sager, som angik flådens folk. Det stod trykt på pengesedlerne, at den, der eftergjorde dem, skulde have »deres Liv forbrudt«, og derfor

blev Jacob dømt til døden. Han skulle halshugges og selv udrede omkostningerne til eksekutionen.¹⁹ Men helt så galt kom det dog ikke til at gå. Kong Frederik VI »skænkede af kongelig Naade Sergeanten Livet«. Han kom til at sidde i Stokhuset ved Østervold, indtil han blev endeligt benådet i august 1811.

Det var i reglen ikke næstekærlighed, der lå bag, når en familie tilbød sig som plejeforældre for børn, der skulle fjernes fra hjemmet. Myndighedernes ydelse for plejen var oftest det afgørende. Mange børn levede en kærlighedsløs og kummerlig tilværelse, og når myndighedernes ydelse efter deres konfirmation hørte op, og de fik ansættelse som tjenestepiger, mistede de kontakten med plejehjemmet. Tre af Jacob R.s døtre søgte tilbage til deres gamle kvarter omkring Nyboder, hvor de kom i dårligt selskab. Ingen af dem blev gift. Kun en af døtrene, Wilhelmine Henriette, var ikke blevet sat i familiepleje, men anbragt i Børnehuset på Christianshavn, hvor hun blev sat til at arbejde ved spinderokken.²⁰ Man skulle mene, at det havde virket mere nedbrydende på hendes karakter end familiepleje, men hun kom til at klare sig bedst i livet. Efter sin konfirmation i Vor Frelsers kirke kom hun ud at tjene, og senere traf hun en sejlmagersvend, Jens Henrik Christensen, som hun giftede sig med.

Datteren Elise Sophie Ronander var blevet sat i pleje på Christianshavn,²¹ og så snart hun blev myndig, søgte hun tilbage til Nyboder. Lægen Grethe Hartmann har skrevet om nyboderpigernes letfærdighed, og Elise Sophie hørte til denne kategori. Matrosdøtrene kredsede omkring Kongens Have, hvor det gode borgerskab promenerede. Her traf Elise litteraten Johannes Christian Lange, der forelskede sig i hende. Han var gift og havde to sønner, men det lykkedes ham at føre et dobbeltliv, bl.a. foretog han en rejse til Altona, hvor han havde sin nyboderpige med. Forholdet fik følger, i 1829 fødtes sønnen Theodor Christian på den Kgl. Fødselsstiftelse i København. Barnets fader sørgede for at det blev sat i pleje. Han følte sig stærkt knyttet til dette »kærlighedsbarn«, som senere fik hans navn, men han røbede aldrig for sønnen, hvem moderen var.

Den yngste af Hans Lauritz Ronanders to sønner, Johannes, har måske været spinkel af statur, for han blev ikke fundet egnet til det hårde liv blandt matroserne og håndværkerne på Holmen. Han måtte foreløbig nøjes med den beskedne stilling som skriver (kopist) i »Ege- og Fyrretømmer-Materialernes Contoir«.²² Han var endnu ikke fyldt 24 år, da han traf den fem år ældre Sara Schernoff, der var blevet enke efter kun to års ægteskab. Hendes tidligere mand, Jegor (Igor) Schernoff, havde oprindeligt tjent som konditor hos grev Magnus Moltke, men da greven blev kommandant i Kastellet, kunne han reducere sin køkkenstab. Konditoren etablerede sig derefter som selvstændig næringsdrivende og åbnede sin butik i Gothersgade, matr. 4 (nu gadenr. 10).

Holmens administrationsbygning, hvor den unge kopist arbejdede, lå, hvor nu det Kgl. Teater ligger, så han havde ikke lang vej, når han trængte til søde sager fra konditoriet. Men det var ikke kun kagerne der fristede. Enken blev gravid. To måneder før fødslen blev parret - med kongelig bevilling - viet af præsten ved Holmens kirke i hjemmet i Gothersgade. Fra nu af kaldte Johannes sig i Vejviseren for konditor, men sin stilling på Holmen opgav han dog ikke. Her blev han i 1805 udnævnt til fuldmægtig ved regnskabsvæsenet.

Da krigen med England var slut i 1814, besluttede man at reducere flådepersonalet, og det kom også til at ramme Johannes. I september 1815 fik han - kun 39 år gammel - sin afsked. Det var dog med et gyldent håndtryk. Under hensyntagen til hans lange tjenestetid, skulle hans pension svare til fuld gage. Nu kunne han helt hellige sig konditoriet. Helt glad for dette håndværk har han nu nok ikke været, for han søgte ved en given lejlighed stillingen som konsumptionsbetjent i Næstved. Den stilling fik han ikke.

Johannes Ronander og hans kone Sara fik to børn, en datter og en søn. Datteren, Laurine Elisabeth, giftede sig med en konditorsvend, sønnen, Carl Frederik, blev sat i lære som konditor.

Laurine Elisabeth Ronander var kun tyve år gammel, da hun ægtede konditorsvenden Peter Lassen, der arbejdede på Hotel d'Angleterre. Ægteskabet var barnløst, og efter kun elleve års samliv døde konditorsvenden af tuberkulose på Frederiks hospital. Året efter indgik Laurine et nyt ægteskab med litteraten (forfatteren) Andreas Christian Rasmussen, der selv var enkemand. Han var søn af en kaptajn, der havde sejlet i Ost-Indien-farten,²³ men da hans kone døde, mens deres børn endnu var små, havde han nedsat sig som melhandler i København. Sønnen Andreas hjalp ham og kaldte sig i den tid handelsagent. Da han giftede sig første gang fik han borgerskab som traktør, hvorefter han holdt restaurant i Hotel du Nord på Kongens Nytorv. Efter få års ægteskab gik ægtefællerne hver til sit og i 1829 døde hans hustru kun 28 år gammel. Da Laurine Ronander mødte Andreas, havde han skiftet erhverv. Han underviste nu i engelsk, et sprog han havde lært af sin fader kaptajnen. Andreas oversatte flere af den dengang populære forfatter Walter Scotts romaner og udgav også nogle skolebøger.²⁴ Det var ikke store penge, en litteratus kunne tjene, og i sine sidste leveår - han blev kun 41 år - fandt han tilbage til sit gamle fag og åbnede et traktørsted i Ermelundshuset ved Lyngby. Efter hans død slog hans enke sig ned i Lyngby, hvor hun kom til at bo i 35 år.

Carl Frederik Ronander blev, som ovenfor nævnt, sat i lære som konditor. Mesteren var J. Carl Apitz fra Leipzig, der havde sin forretning på hjørnet af Klareboderne, matr. 18 og Pilestræde. Om Carls første ungdomsår ved vi intet bortset fra, at han engang med nogle venner havnede i politiets detention efter en fest. Han skulle blive 34 år, førend han besluttede sig for ægteskab. Den udvalgte - Maria Elisabeth Tegner - tilhørte den kendte kunstnerfamilie af

Johannes Ronanders konditori i Gothersgade efterfulgtes på stedet af chokoladefabrikant Kehlet. Matrikel nr. 4 blev i 1806 ændret til 25 som det også ses over døren. Naboejendommen er iøvrigt den bekendte »Baron Boltens gård« fra 1771, der idag er fredet. (Det kgl. Bibliotek).

samme navn, der havde hjemme i Helsingør. Hun havde før sit møde med Ronander haft en romantisk affære med den kendte russiske maler Nic. Fr. Happe, der en tid havde været konsul i hendes fødeby.²⁵ De fik et barn og efter konsulens afrejse ansøgte hun om tilladelse til at føre navnet Happe. Det blev bevilliget, men det præciseredes, at hun stadig skulle anses for ugift.

Ægteskabet blev en fiasko, og ægtefællerne blev separeret i 1843, hvorefter Ronanders hustru rejste til Australien for at slutte sig til sin ungdoms kærlighed.

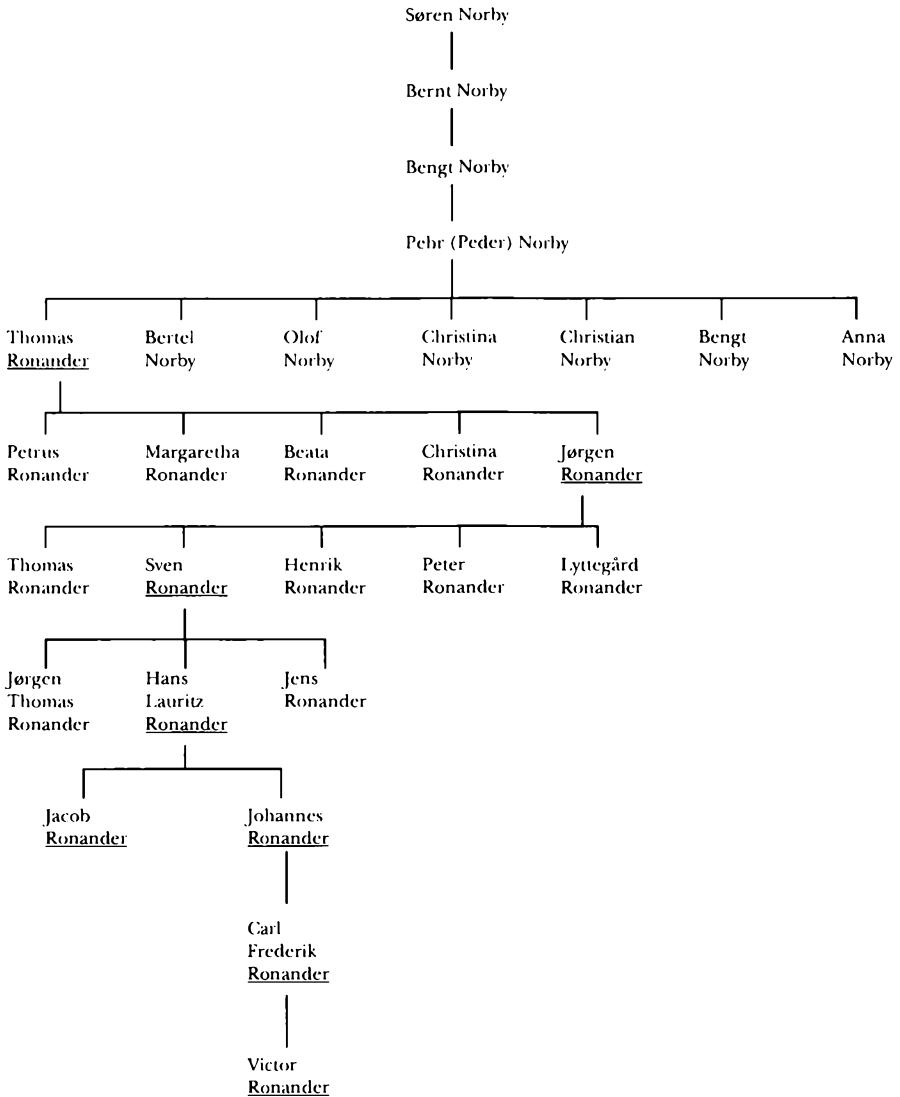
Konditoren trøstede sig hurtigt. Ved folketællingen i 1845 erfarer vi, at den bortrejstes ti år yngre søster Jacobine Tegner er husjomfru hos den ensomme Carl Ronander, der desuden har en »Enepige« knyttet til sit hjem i hjørnehuset Kgs. Nytorv/Gothersgade. I sommeren 1847 giftede husherren og husjomfruen sig, og måneden efter fødtes sønnen Victor, som er omtalt i indledningen.

Carl Ronander var vokset op i konditoriet i Gothersgade (nu nr. 10), som var blevet grundlagt af den russiskfødte konditor Schernoff. Kort før hans død i 1850 flyttede familien til en lille ejendom i Store Kongensgade 17 (matr. 37).

Enken, der nu alene skulle forsørge sine to børn, drengen Victor, der lige

var fyldt tre år, og datteren Hulda, der var nyfødt, besluttede at føre forretningen videre.²⁶ Men hun har nok ikke formået at tage konkurrencen op med de mange kuchen- eller sukkerbagere, der fristede kunderne på Kongens Nytorv, så hun slog sig ned uden for den gamle Østerport — på hjørnegrunden Øster Farimagsgade/Lille Triangel. Her kunne de vejfarende standse op og få serveret kaffe og kage. Efter få år måtte hun dog give op — plaget af gigt. Familien bosatte sig derefter på Nørrebro, der oplevede et stort byggeboom i sidste halvdel af forrige århundrede.

Konditor Carl Ronanders søn Victor havde, førend han i 1892 slog sig ned i Trondhjem, ført en omtumlet tilværelse. I de første ungdomsår blev han udlært i en papirhandel i sin fødeby, men han fik aldrig kærlighed til faget. Det var gamle bøger, frimærker, mønter og klaverspil, der mest optog ham. Han spillede klaver for forskellige amatørteaterselskaber, og snart fik han tilbud om at blive professionel. Det ene engagement afløste det andet og Victor Ronander flakkede i fulde tyve år rundt i de skandinaviske lande. Han fik sit eget ensemble og kaldte sig musikdirektør. Opgaverne fandt han snart i cirkus, snart i teatre og restauranter. Det var også som musiker han kom til Trondhjem. Her havde han tid til at dyrke sin gamle kærlighed til bøger og mønter og han brugte det meste af sin fritid på det »Videnskabelige Selskabs« bibliotek og museum, hvor det lykkedes ham at få ansættelse. Han blev en skattet medarbejder og følte sig lykkelig ved arbejdet, der kom til at vare indtil hans død i 1929. Med ham uddøde den danske gren af slægten Ronander på sværdsiden.

Efterslægtstavle

Søren Norby - stamfaderen til slægten Ronander - var født på Fyn og tilhørte lavadelsslægten Norby af Uggerslev. Han nævnes første gang i 1503 som søkrieger i kong Hans' tjeneste. 1517-25 var han lensmand på Gotland. Han døde i 1530, da han deltog i kejser Karl V.s belejring af Firenze. Hans søn - *Bernt Norby*

- var født på Gotland 1524. Sønnesøn (Bernts søn): *Bengt Norby*, omtales 1550-70 som ejer af Takstensgård i Lärbro. Han havde sønnen *Pehr (Peder) Bengtssøn Norby* - (se 1. slægtled - 1.).

1. slægtled

- 1 *Pehr (Peder) Bengtssøn Norby* - præst i Rone sogn på Gotland fra 1620. Født o. 1590, død 1655 i Rone. Gift: 1° med N.N., 2° med *Margaretha Christensdatter*, datter af præst i Källunge *Christen Pedersen* (død 1630) og *Susanne N.N.* Børn i 2. ægteskab: 7 — (2. slægtled 2-8).

2. slægtled

- 2 *Thomas (Norby) Ronander* - præst i Rone sogn fra 1648. Født o. 1620 i Rone, død 1673 smst. Gift med *Lyttegaard Jørgensdatter*, død 1701 i Rone. Datter af præst i Habdum *Hans Jørgen Thuritz*, født 20.4. 1577 i Greifswald, Pommern, død 3.10. 1650 i Habdum, og *Beata Jönsdatter* 5 børn - (3. slægtled 9-13).
- 3 *Bertel Norby* - præst i Klinte fra 1660. Død smst. 1669. Gift: 1° med *Christina Persdatter Ryfstenius*. Datter af præst i Klinte *Per Oluffsson Ryfstenius* og *Magdalena Nilsdatter Brönsius*, præstedatter fra Hejde. 2° med *Boddilla Nilsdatter Gardeus* Datter af provsten i Garda *Nils Lauritzen Vallensis (Gardeus)* og *Anna Påfveldatter Nilsson*. 3 børn.
- 4 *Olof Norby* - præst (senere provst) i Klinte. Født i Rone 1630, død 3.6. 1698 i Klinte. Gift med *Christina Nilsdatter Gardeus*, død 13.8. 1723 i Klinte. Datter af provsten i Garda *Nils Lauritzen Vallensis (Gardeus)* og *Elisabeth Jönsdatter*. 5 børn.
- 5 *Christina Norby* - gift med sekretær *Johan Classon von Lingen*. Ægteparret ejede et hus i Klinte i slutningen af 1600-tallet. Ægteparrets sønnesøn, Reinhold Johan von Lingen blev ophøjet i friherrestanden. I det genealogiske materiale, som han ved den lejlighed indsendte til Riddarhuset i Stockholm, anfører han, at hans stammoder, Christina Norby nedstammede fra Søren Norby.
- 6 *Christian Norby* - præst i Martebo og Lummelunda. Født i Rone 7.9. 1636, død 2.10. 1694 i Martebo. 1682 Rigsdagsmand. Gift 1666 med *Magdalena Thomasdatter Qviberg*, død i Martebo 8.9. 1703. 3 børn.
- 7 *Bengt Norby* - bødkermeister i Viby. Født i Rone, død 22.10. 1676 i Visby. Rådmand og præsident for kærnerkollegiet i Visby. Gift i Visby med borgerdatteren *Anna Johansdatter*, død i Visby 12.5. 1687. 3 børn.
- 8 *Anna Norby* - død ugift i Klinte 2.10. 1693

3. slægtled

- 9 *Petrus Ronander* - præst i Hörsne. Født 7.4. 1651 i Rone, død 4.2. 1740 i Hörsne. Gift: 1° med *Petronella Dalman*, død 24.1. 1719. Datter af handelsmanden *Holger Dalman* i Visby. 2° 1721 med *Maria Schilder*, født o. 1702, død 17.3. 1774 i Hörsne. Datter af kalkværksejer i Helvi *Matthias Schilder* og *Maria N.N.* 8 børn i 2. ægteskab.
- 10 *Margaretha Lyttegård Ronander* - født engang i decenniet 1650/60, død 1695 i Hejde. Gift: 1° med *Jacobus Jani Langeland*, præst i Rone fra 1676, begr. 14.6. 1680 i Rone. 2° med *Nils Oxenwaldt*, præst i Hejde. Født 27.2. 1645 i Sanda, død smst. 12.12. 1732. 1 barn i 1. ægteskab - (4. slægtled 14).
- 11 *Beata Ronander* - født i Rone, død 1704 i Eskelheim. Gift: 1° med præst i Sanda *Erik Sandberg*, død okt. 1680 i Danzig. 2° med præst i Eskelheim *Augustin Hillebrand*, født o. 1650, død 17.2. 1716 i Eskelheim.
- 12 *Christina Ronander* - født 1661 i Rone, død 21.2. 1716 i Nährhamn. Gift 1687 med strandridder i Ronehamn og Nähr *Erik Poijes*.
- 13 *Jørgen Thomae Ronander* - herredsfoged i Løve herred, Danmark. Født i Rone, død 1716 i Løve herred. Gift o. 1688 med *Maria Svendsdatter*, datter af *Sven Hansen*. 5 børn — (4. slægtled 15-19).

4. slægtled

Margaretha Lyttegård Ronanders barn med *Jacobus Jani Langeland*:

- 14 *Jens Ronander* - præst i Harridslev. Født 10.3. 1677 i Rone, død 1728 i Harridslev, Randers amt. Gift med *Anna Johansdatter*, født o. 1654, død 22.10. 1729 i Skuldelev.

Jørgen Thomae Ronanders børn med *Maria Svendsdatter*:

- 15 *Thomas Ronander* - ridefoged på Sæbygård, Sæby sogn. Født o. 1689 i Løve herred, død kort før 23.12. 1746 i Hellestrup, Flinterup sogn. Gift, men hustru og børn kendes ikke.
- 16 *Sven Ronander* - forpagter, senere ridefoged. Født okt. 1691 i Løve herred, død 24.12. 1754, Lundegård, Nørre-Broby. Gift i Nyborg 25.12. 1729 med *Maren Hansdatter*, født o. 1696, død 24.6. 1774 i Skyttehuset på godset Raschenberg (nu Juelsberg) ved Nyborg. 3 børn - (5. slægtled 20-22).
- 17 *Peter Ronander* - forpagter. Født i Løve herred, død kort før 8.1. 1750 i Allerslev, Præstø amt. Gift 16.11. 1723 i Sulkendrup, Vindinge sogn med *Abelone Rasmusdatter*, enke efter mølleforpagter i Sulkendrup, Lorentz Nielsen, død 29.1. 1723 i Sulkendrup.
- 18 *Henrik Mansfeld Ronander* - omtales 1746.
- 19 *Lyttegaard Margaretha Ronander* - gift med *Niels Hansen Møller*. Nævnes som enke 1746.

5. slægtled

Sven Ronanders børn med Maren Hansdatter:

- 20 *Jørgen Thomas Ronander* - født 5.3. 1730 på Raschenberg gods. Nævnes som ugift ved faderens død 1754.
- 21 *Hans Lauritz Ronander* - sergeant i flåden. Født 19.7. 1732 på Lundegård, Nørre-Broby, død 1.9. 1794 i Kbh. (Holm.). Gift 13.11. 1767 i Kbh. (Holm.) med *Cathrine Herløvsdatter*, født o. 1742 i Randers, død 18.4. 1800 i Kbh. 2 børn - (6. slægtled 23-24).
- 22 *Jens Ronander* - murersvend. Født 20.1. 1739 på Lundegård, Nørre-Broby, død 11.2. 1792 i Kbh. (Nic.). Gift med *Charlotte Amalie N.N.*, født o. 1735, død 7.11. 1794 i Kbh. (Nic.). 2 børn - (6. slægtled 25-26).

6. slægtled

Hans Lauritz Ronanders børn med Cathrine Herløvsdatter:

- 23 *Jacob Ronander* - sergeant i flåden. Født 4.2. 1770 i Kbh. (Holm.), nævnes død 1834. Gift 21.4. 1797 i Kbh. (Holm.) med *Anne Sophie Oegreen*, født o. 1767, nævnes død 1834. Ved ægteskabets indgåelse var hun enke efter kakkelovnsfabrikanten *Johann Autenriedt*, død 17.4. 1794 i Kbh. (Garn.). 4 børn - (7. slægtled 27-30).
- 24 *Johannes Ronander* - fuldmægtig på Holmen, senere konditor. Født 13.12. 1776 i Kbh. (Holm.), død 21.7. 1827 i Kbh. Gift 1.5. 1800 i Kbh. (Holm.) med *Sara Hall*, født 23.9. 1771 »Udenlands«, død 31.10. 1830 i Kbh. Ved ægteskabets indgåelse var hun enke efter konditor *Jegor Schernoff* (Chernoff), til hvem hun blev viet 7.9. 1798 i Kbh. (Nic.). 2 børn - (7. slægtled 31-32).

Jens Ronanders børn med Charlotte Amalie N.N.:

- 25 *Ellen Ronander* født o. 1762. Død ugift i Kbh. i tiden 1787-94.
- 26 *Anne Hedvig Ronander*, født o. 1765, død 27.9. 1794 i Kbh. (Nic.). Gift (betalt copulationsskat) 16.10. 1784 i Kbh. (Nic.) med skipper *Andreas Christopher Grimstad*, født o. 1758 i Grimstad, Norge. Eksamineret styrmand i Kbh. 10.7. 1781. Borgerkab i Kbh. som skipper 6.4. 1785.

7. slægtled

Jacob Ronanders børn med Anne Sophie Oegreen:

- 27 *Anne Johanne Dorthe Ronander* - født 24.7. 1797 i Kbh. (Holm.), død 23.11. 1826 i Kbh. (Trin.). Ugift.
- 28 *Sarah Jacobine Ronander* - født 5.10. 1799 i Kbh. (Holm.). Omtales som ugift 1824.
- 29 *Wilhelmine Henriette Ronander* - født 1.11. 1801 i Kbh. (Holm.), dødsdato ukendt. Gift 25.9. 1829 i Kbh. (Holm.) med sejlmagersvend *Jens*

Henrik Christensen, født i Kbh. o. 1802. Begge ægtefæller nævnes i folketællingen for Kbh. 1845. De har ingen børn.

- 30 *Elise Sophie Ronander* - født 1.1. 1804 i Kbh. (Holm.), nævnes 1834 som ugift.

Johannes Ronanders børn med Sara Hall:

- 31 *Laurine Elisabeth Ronander* - født 17.8. 1800 i Kbh. (Holm.), død 17.7. 1870, Kgs. Lyngby. Gift: 1° 25.9. 1820 i Kbh. (Hell.å.) med konditor-svend *Peter Lassen*, født o. 1795, død 2.12. 1831 i Kbh. (Trin.). 2° 29.6. 1832 i Kbh. (Hell.å.) med litteraten *Andreas Christian Rasmussen*, født o. 1793, død 13.12. 1835 i Kbh. (Hell.å.).
- 32 *Carl Frederik Ronander* - konditor. Født 10.11. 1802 i Kbh. (Holm.), død 22.9. 1850 i Kbh. (Trin.). Gift: 1° 16.12. 1836 på Frederiksberg med *Maria Elisabeth Happe*, født *Tegner*. Født 25.11. 1801 i Helsingør (Olai), død 3.9. 1885 i Sidney, Australien. Ægtefællerne blev separeret 7.10. 1843, ægteskabet opløst 23.4. 1847. 2° gift 9.6. 1847 med *Jacobine Poulina Tegner*, født 2.10. 1810 i Helsingør (Olai), død 25.8. 1872 i Kbh. (Johs.). De to hustruer var søstre — døtre af skibsbygmester i Helsingør *Frederik Christian Tegner* og *Inger Marie Poulsen*. Iflg. kancelliskrivelse, dat. 29.11. 1836 havde *Maria Elisabeth Tegner* fået tilladelse til at kalde sig *Happe*. Hun havde fået et barn med den russiske konsul i Helsingør (senere kunstmaler) *Nicolaj Frederik Happe*, der senere bosatte sig i Sidney, hvor han døde 1882. *Maria Elisabeth* sluttede sig til ham i Sidney efter sin separation fra *Carl Frederik Ronander*. 2 børn i 2. ægteskab - (8. slægtled - 33-34).

8. slægtled

Carl Frederik Ronanders børn med Jacobine Poulina Tegner:

- 33 *Victor Carl Ronander* - teatermand, senere museumsinspektør. Født 7.7. 1847 i Kbh. (Trin.), død 3.4. 1929 i Trondhjem, Norge. Gift: 1° 13.7. 1873 i Kbh. (Trin.) med *Anna Emilie Holm*, født 5.8. 1847 i Kbh. (Føds.st.), død 5.12. 1888 i Uddevalla, Sverige. 2° 17.4. 1892 i Trondhjem, Norge, med skuespillerinden *Rosa Andriette Therese Jensen*, født 24.11. 1854 i Kbh., død 12.4. 1928 i Trondhjem. Datter af fotograf *Andreas Jensen*, død 3.4. 1920 på Frederiksberg, og *Ulrica Josephina Theresia Bygler*, død 26.11. 1899 i Stockholm. 1 barn - (9. slægtled - 35).
- 34 *Hulda Wilhelmine Antonie Ronander* - født 2.8. 1850 i Kbh. (Trin.), død 20.3. 1886 i Kbh. (Johs.). Gift med sadelmagersvend *Ludvig Martinus Paustian*, født 8.2. 1856 i Kbh., død 27.5. 1917 i Kbh. (Brønshøj). Denne viet 2. gang til *Marie Sofie Christensen*, født 8.9. 1856 i Ordrup.

9. slægtled

Victor Carl Ronanders barn med Rosa Andriette Therese Jensen:

- 35 Rosa Ronander - pianistinde. Født 6.10. 1892 i Trondhjem, Norge, død 29.7. 1954 smst. Gift 31.3. 1920 i Trondhjem med *Herbert Fewkes*, finmekaniker og konservator. Født 10.12. 1872 i London, død 10.5. 1952 i Trondhjem.

Noter

Forkortelser:

RA = Rigsarkivet

SA = Stadsarkivet, Kbh.

LAK = Landsarkivet, Kbh.

LAO = Landsarkivet, Odense

1. Personhist. Tidsskr. 1904 (Stckh. 1905): Holger Rosman: Sören Norbys åttlingar.
2. Oplysningerne om familierne på Gotland er taget fra C.J. Hallgren: Gotländska Släkter, Visby 1926.
3. RA: Indlæg til Sjællandske registr. 4/6 og 9/6 1688.
4. RA: Rtk. Kgl. resolutioner, 18/3 1690.
5. RA: Amtsregnsk. for Kalundborg-, Dragsholm- og Sæbygårds amt.
6. RA: Rtk. rev. regnsk. - Ekstraskat 1743, Holbæk amt, s. 72.
7. LAK: Vordingborg skøde- og pante-prot., 2/8 1743, s. 22.
8. LAO: Holckenhavn godsark., prot. 1, s. 19.
9. RA: Rtk. Da.-No. kammerkanc., koncept og indlæg til eksped.sprot. nr. 20 (1746-47), sag nr. 142.
10. RA: samme som note 9: 8/1 1750, sag nr. 375.
11. RA: samme som note 9.
12. LAO: Gråbrødrehosp.s arkivs skifte-prot., 1719-82, s. 133.
13. »Fra Arkiv og Musæum«, serie 2, I, s. 132 ff. Louis Bobé: Topogr.-antikvar. indberetn. fra Nyborg amt, indsendt 1743.
14. RA: Ekstraskatten, Kbh. 1762, bd. 3, s. 232.
15. RA: Søetaten, divisionsprot.1770-74, 2. Division, 6. kompagni, nr. 1.
16. Edit Rasmussen: Mester og svend, s. 263, Århus 1985.
17. RA: Folketælling 1787, Borgergade 97, St. Annæ vester kv.
18. RA: Søetaten, divisionsprot., 2. div., 5. komp.
19. RA: Søetaten - Den komb. Rets dømsprot., 27/6 1810.
20. SA: Kbh.s fattigvæsen, 30/7 1815, nr. 3694.
21. SA: Kbh.s fattigvæsen, 1816, nr. 4799.
22. RA: Søkrigskanc., nr. 312 (1791-1824) - 14/12 1798, 23/3 1804, 31/5 1805, 17/9 1815.
23. RA: Folketælling 1801, Overgaden n. Vandet 154, Chr.havns kv.
24. Th. H. Erslew, Alm. Forfatterlex., 1814-40, 2. bd., s. 630, Kbh. 1962.
25. Th. Hauch-Fausbøll, Patriciske Slægter, 4. saml., s. 213, 220, Kbh. 1919.
26. Oplysningerne om Carl Ronander er taget fra Johs. D. Lindmarks artikel i Pers.hist. tidsskr., 9. rk., 3. bd., Kbh. 1931.

P. Hampton Frosell, ingeniør, f.1920, har tidligere publiceret arbejder i Personalhistorisk Tidsskrift. Adresse: Toldbodgade 53, 1253 København K.

Småstykker

Søren Bølle

Bølle, Søren, — gjendøbersk Sværmer. Således indledes en levnedsskildring i Dansk biografisk Lexikon, 1. udg. (den er ikke overført til de følgende udgaver). Vi får at vide, at Søren Bølle fra sin ungdom havde været bestemt til præst, men at han, da han var blevet student, fandt sig uskikket til at lære andre og »for at efterfølge sin Herre i Nedrighed og Ringhed vilde han som Bonde fortjene sit Brød«. Han rejste til Norge for at udføre sin plan. Her kom mange til ham for at søge vejledning i religiøse spørgsmål og han fik da lyst til at fuldende sine teologiske studier. Han rejste til København, tog teologisk eksamen og vendte derefter tilbage til Norge. Under sit studium var han kommet til det resultat, at »den Daab, om hvilken skriften talte, var en anden end den kirkelige« og at barnedåben var forkastelig. Han gav sig derefter af med at gendøbe, hvilket førte til dannelsen af en gjendøbersk sekt, Zioniterne.

Denne beretning om Søren Bølle trænger til en korrektion. Det er urigtigt at han, da han var blevet student, fandt sig uskikket til at lære andre og derfor ville leve som bonde.

Han blev student 1734, 20 år gl. og året efter var han interesseret i at opnå et degnekald i Hørby ved Holbæk. Herom kan man læse i Tudse herredes provstis skifteprotokol 1735-92, pag. 32f.¹

»Efter opsættelse til idag d. 26. oktober 1735 mødte i Hørby degnebolig provsten mag. Just From af Jyderup med sine assessores mag. Kruuse af Hagested og hr. Benzon af Kundby for at fortsætte det begyndte skifte efter afg. Eschild Larsen, fordum sognedegn for Hørby menighed, hvor da var nærværende enken med sin lavværge monsieur Plum, forpagter på Hørbygaard såvel som og successor i degneembedet, hæderlige Søren Bølle. Monsieur Plum på enkens vegne fremlagde i skifteretten en kontrakt in originali, som imellem afdøde Eschild Larsen og successor mons. Søren Bølle er oprettet, hvilken han begærede læst og i akten tilført, og så vidt den angår enken vil hun lade sig samme være efterrettelig, alt i håb at hendes datter skulle indgå ægteskab med bemeldte mons. Bølle, når hun kommer til den alder og forstod at hun derom kan give hendes svar enten til eller fra, og skulle det da ej blive datterens villie til ægtesamling med ham, så forstår det sig selv at mons. Bølle fra kontrakten er entlediget og kan indgå ægteskab med hvem hannem behager, men boets midler imidlertid ej bør forringes, at jo datteren kan nyde

og bekomme hendes fædrene arvepart i fald, som ikke formodes, at datteren ej skulle resolve hannem at tage til ægte, hvilket hun, som nu ingen begreb kan have om hendes egen lykke og velfærd, nu ej kan tilstå eller fragå, eller og i steden for kontraktens holdelse mons. Bølle ville indgå at svare enken til årlig pension så længe hun lever 24 rdl., skriver fire og tyve rigsdaler udi 3 terminer, hver højtids dag, når offeret falder, 8 rdl., da kontrakten relaxeres at være død og magtesløs så mons. Bølle for sin forskrivning derudinden skal være befriet, hvilke propositioner mons. Plum indlod til den respektive skifterets kendelse. Skifteretten resolverede, at hvad kontrakt, som var gjort imellem forrige degn og successor angående ægteskab med en umyndig datter ikke kunne vedkomme skiftet eller hindre dets lovlige fremgang og da datteren ikkun skal være 13 år eller lidt derover, så kunne inden hun opnår den alder at kunne træde i ægteskab mange slags forandringer forefalde, hvorved boet kunne forringes og hun lide tab på sin fædrene arv, derfor skifteretten da sluttede at fare fort med skiftet og lade boet komme til auktion og henviste de andre ting at afgøres mellem dem selv efter lovlig omgang. Mons. Bølle fremkom herpå for retten og erklærede, at dersom den kontakt, som imellem ham og hans formand i kaldet Eschild Larsen d. 17. febr. 1735 er oprettet, skal således forklares som den allerede er forklaret og her i protokollen indført af enkens lavværge mons. Plum, nemlig det fruentimmer, der i kontrakten er ommeldt skulle have lov i sin tid at tage hvem hun ville til ægte, så svarer han således: At efterdi han tilforn her for skifteretten samt enken og hendes lavværge har erklæret sig for sit løftes skyld gerne at ville holde samme kontrakt, omendskønt den er stridet både imod vores retfærdige lands lov så og imod skikligheds lov, men enken finder sig dog ikke i sådant men alene i håb vil love ham sin datter så vil han og i håb love hendes datter sig med deres egne ord, at han hverken vil fragå eller tilstå hendes datter ægteskab og derpå fremdeles frasiger han sig for retten denne ganske kontrakt at han i ingen måde enten vil opholde enken eller holde nogen af de øvrige i kontrakten anførte poster, eftersom enken dog har tilstået at den uden hendes villie og vidskab var oprettet. Lavværgen mons. Plum på enkens vegne begærede anstand med skiftet til idag 3 uger, som er d. 16. november for at afvarte, hvis for herskabet er proponeret at se til ende bragt, da videre skal blive besvaret, hvad mons. har ladet tilføre. Retten turde ikke længere hasardere at give anstand uden at udrette noget til skiftets fremgang og udvalgte derfor samme 16. november førstkommande til at lade boet komme til auktion på, som på behørlige steder skal blive bekendtgjort.

Hørby degnebolig

Anno et die ut supra

Just From	Arnold Cruse	E. Benzon
Mette salig	Eschild degns	
Som lavværge		N. Jensen Søren Nielsen
C. Plum«		

Man må undre sig over, at Søren Bølle helt har glemt denne episode. Men iøvrigt har interessen vel nu vendt sig fra ham til degneenken og hendes datter. Om deres videre skæbne kan oplyses følgende: Efter afholdt auktion sluttedes skiftet d. 24. januar 1736. Boets overskud var 106 rdl. 8 3/4 sk., der deltes lige mellem enken og datteren. Enken var da blevet gift med Rasmus Franck,² en jysk degn, som 17. januar 1736 var blevet kaldet til degn i Hørby.³ Datteren, Mette Eschildsdatter Feldingberg døde i 1746. Hun var ugift og boede antagelig hos moderen og stiftfaderen.⁴

Gregers Hansen

Noter

1. Man dumper ind i et skifte, hvis påbegyndelse findes i en ikke længere eksisterende protokol.— Protokollatet gengives her ord for ord, da det ikke er mig muligt at give et fyldestgørende referat.
2. Nævnte skifteprotokol, pag. 52.
3. Anders Petersen: Sjællands Stifts Degnehistorie.
4. Skifteprotokollen, pag. 233. (Hørby kirkebog haves kun fra 1812-13).

Gert Madsen Brøndsted

- en oplysning og en berigtigelse

For nogle år siden, da jeg arbejdede med min mormoders fædrene slægt, slægten Brøndsted, blev jeg opmærksom på en fejl som Niels Brøndsted havde begået i sin artikel »Byen og Slægten Brøndsted«, Vejle Amts Aarbog 1956. Fejlen består i at Niels Brøndsted vil have Gert Madsen Brøndsted (død 1746), der først var kammertjener hos gehejmeråd Christian Rathlou (død 1752) på stamhuset Rathlousdal, for senere at overtage stillingen som forpagter af Skægs Vandmølle under Rathlousdal, skal være en søn af gårdmand Mads Sørensen i Brøndsted og dermed bl.a., broder til kgl. postfuldmægtig Jørgen Madsen Brøndsted (død 1787): — dette er ikke tilfældet. Gert Madsen Brøndsted var ikke en søn af Mads Sørensen i Brøndsted, Gauerlund sogn. Han var derimod en søn af skovløber under Koldinghus rytterdistrikt, Mads Hansen

og hustru Maren Laursdatter i Nyby, Eltang sogn, efter hvem der blev afholdt skifte den 5. juni 1734.

Min opdagelse resulterede i en lille artikel »Gert Madsen Brøndsted, – en oplysning og en berigtigelse«, der blev bragt i Vejle Amts Aarbog 1983, men da var fejlen også kommet med i Dansk Biografisk Leksikon, 3 udg. bind nr. 3, side 27 (1979). Derfor vil jeg mene, at rettelsen også hører hjemme i Personalhistorisk Tidsskrift.

Til dokumentation følger her indledningen af skiftet¹ efter Gert Madsen Brøndsteds forældre, Skovløber Mads Hansen og hustru Maren Laursdatter i Nyby, Eltang sogn.

Skifte Forretning

Efter Afgangne Mads Hansen Skouløber og Hustrue Maren Laursdatter i Nybye, saaledes lydende: Anno 1734, dend 5te Juny Er Registering og Wurdering samt endelig Skifte og Deeling forre tagen og holden efter afgangne Mads Hansen Skouløber og hustrue Maren Laursdatter i Nybye, som har efterlat sig femb Børn, Nembl: Geerdt Madsen ved 40 Aar som skal tiene Hr. Conferentz Ratlow, paa hands Vegne Niels Hansen, Maren Madsdatter 39 Aar gift udi Holland, paa hendes vegne Povel Laursen i Strandhuuse, Hans Madsen gl: 25 Aar Selfmyndig, Laurs Madsen gl: 23 Aar med ansatte formynder Ole Jensen i Strandhuuse, Kirsten Madsdatter gl. 32 Aar, for hende til Laugværge hendis Mand Niels Hansen ibdm: og Katharine Madsdatter gl: 28 Aar med tiltagne formynder Hans Nielsen i Nybye. Skiftet forvalted af Kongel: May^{te} KrigsRaad og Regimentskriver Welædle og Welbyrdige Søren Hachsens fuldmægtig Simon Møller udi Birkedommeren Ædle Ste Hans Pankes overværelse som med sig havde 2de Registering og Wurdering Naunl: Anders Sørensen og Anders Rasmussen begge af oftmælte Strandhuuse, hvor da er forrefunen og passeret som følger.

Som vi ser, har vi her Gert Madsen Brøndsted. Vi får oplyst, at han er 40 år gammel, og altså født ca. 1694. Der kan vel ikke være nogen tvivl om, at Gert må være født i Brøndsted, da han som voksen bruger dette navn, hans forældre har sikkert boet der, inden de flyttede til Nyby. Imidlertid lader dette sig ikke oplyse, idet Gauerslund sogns kirkebog først haves fra 1744, og Gert er som nævnt født ca. 1694. For en sikkerheds skyld er Eltang sogns kirkebog blevet undersøgt for årene 1692-1696, her var ingen Gert Madsen døbt.

Til slut vil vi lige se på Mads Sørensen i Brøndsted, Gauerslund sogn: I skifteprotokollen for Koldinghus rytterdistrikt 1736-40,² er indført, at den 9. april 1739 blev der afholdt skifte efter afdøde gårdmand Mads Sørensen i Brønd-

sted, der foruden enken Dorthe Nielsdatter efterlod sig fire børn, nemlig fire sønner, (men ingen ved navn Gert): 1. Hans Madsen 30 år, 2. Niels Madsen 23 år, 3. Søren Madsen 18 år og 4. Jørgen Madsen 14 år.

De to ældste, Hans og Niels Madsen blev begge gårdmænd i Brøndsted, Niels Madsen på Hørregård: han blev gift med Else Jensdatter Kring fra Andkær. De to yngste fik begge en løbebane, der lå uden for bondestanden: Søren Madsen Brøndsted blev kgl. toldkontrollør ved Rørvig Toldsted, og Jørgen Madsen Brøndsted blev kgl. postfuldmægtig.

Jeg vil mene, det bl.a. er navnet Madsen Brøndsted, der har forledt Niels Brøndsted til at tro, at Gert Madsen Brøndsted var en søn fra Hørregård, samt det at også hans løbebane lå uden for bondestanden.

Gert Hviid, Vejle

Kilder

1. Koldinghus rytterdistrikts skifteprotokol G Ryt 9 28, 1731-36, folio 288^v-289^r.
2. Koldinghus rytterdistrikts skifteprotokol G Ryt 9 29, 1736-40, folio 339^v-342^r. Begge i landsarkivet for Nørrejylland, Viborg.

En tilføjelse til Peter Fabers anetavle

(Persh. T. 1988, s. 165-181)

Angående Maren Svendsdatter Borum, der nævnes i note 6, kan der nu oplyses følgende om hendes oprindelse: Forældrene er *Anders Jespersen Borum* og *Dorothea Eriksdatter Müller*. Moderen var ganske vist gift to gange, men årsagen til, at datteren hedder Svendsdatter er følgende:

Dorothea Eriksdatter er datter af kapellan ved Vor Frue Kirke i Århus *Erik Jacobsen Møller* f. ca. 1657 i Århus, d. 1683 sammesteds, gift med *Helle Svendsdatter*, der lever 1685. *Erik Jacobsens* forældre er *Jacob Lauridsen Møller*, død 28. juni 1673 i Århus (jf. skifte), gift med *Dorethe Thomasdatter*, død før 1673. *Helle Svendsdatter* er datter af *Svend Albertsen*, kapellan ved Vor Frue Kirke i Århus, død 1680, gift med *Johanne Christensdatter*, der lever 1685. Foruden Helle har de en datter *Maren Svendsdatter* (efter hvem Maren Svendsdatter Borum så sandsynligvis er opkaldt) gift med *Johan Arentsen Althalt*, f. 1635 i Århus, død 1728, ejer af Lyngbygård, Lyngby sogn (venligst oplyst af Ole Bech Knudsen, Århus. Jf. Århus Stifts Årbog 1936, Wiberg samt Trap).

Anders Jespersen, borger og handelsmand i Århus, stammer fra landsbyen Borum, hvor han i øvrigt også har en broder *Oluf Jespersen*. *Anders Jespersen* tog borgerskab i Århus den 25. januar 1706. Efter hans død giftede *Dorothea Eriksdatter* sig med skipper *Dines Sørensen Svane*; skiftet efter hende ses d. 1. juli

1741, hvori det om *Maren Andersdatter* anføres »værende her i landet«.

Endelig en rettelse til s. 177: Magdalene Fabers mand, fæsteren af Lørup mølle i Ryslinge sogn hed ikke som anført Hans Nielsen, men *Hans Michelsen*.

Anna Marie Lebech-Sørensen

Om familien Johansen (Klabowsky, Clabasch)

I »Baltische Ahnen- und Stammtafeln« 30.-31. årgang (Köln 1988-89) har Ro-traut Jordan publiceret en stamtavle over denne families baltiske gren (rettelser og tilføjelser i 32. årg., 1990). Stamfaderen Johan (Hans) Klabowsky (Clabasch, Klabass) indvandrede til Danmark i begyndelsen af det 18. århundrede. Han giftede sig før 1720 med Kirsten Hansdatter og var derefter til sin død (efter 1758) gårdejer i Jungshoved på Sjælland. De havde syv børn, deriblandt sønnen Peter, der kaldte sig Johansen (1723-98) og blev skibsreder og grosse-
rer, fra 1774 ejer af Petersgård (se »Peter Johansen til Petersgaard og hans Descendenters Slægtsregister«, samlet af Vagn Bruhn, 1920, og Præstø Amts Aarbog 1936). En anden søn Johan (E)rasmus Friedrich Clabasch (1734-1811) kom 1767 til Livland, var først handelsmand i Riga, derefter forpagter på forskellige godser. Han giftede sig her og blev stamfader til den vidt forgrenede baltiske gren af familien, som videreføres af forskellige kvindelinier (Büsch, Fehrmann, Jordan, v. Pander, Plato, Stahl m.fl.) i Rusland, Finland og Tyskland (også i Sydslesvig).

Vello Helk

Forespørgsler fra udlandet

Vi har fra Achim Hähnert, Grebenstein, Tyskland modtaget:

Hvem kender mere til Hans (Johann) Henrich Dorstendorf, født ca. 1665 i København, død i februar 1700 i Westuffeln i Tyskland. På dødsattesten oplyses: »ans Henrich Dorstendorf aus Coppenhag zu Dennemarck«

Breve på tysk bedes sendt til:

Achim Hähnert
Ob. Schnurstr. 24,
D-3523 Grebenstein.

Vi har fra Hans Douw i Holland modtaget:

Under mine slægtsundersøgelser er jeg stødt på to forfædre, der øjensynligt har heddet det samme, og søger yderligere oplysninger om dem begge:

1. Peter Dau, som levede omkring 1530 ved Itzehoe, var sandsynligvis født omkring år 1500, men hvor? Hans fader hed muligvis Johann.
2. Peter Dau, født omkring 1655, men hvor? Han har været bosat i Itzehoe, blev i 1676 gift i Weert, Nederlandene, og døde 1723 i Maaseik, Belgien. Hans fader hed muligvis Jacob eller Johann.

Efternavnet er indtil videre fundet i følgende variationer: Dau, Dauw, Dou, Douw. Hvem kan hjælpe?

Breve på tysk eller hollandsk bedes sendt til:

Hans Douw
Hongarenburg 657
2591 VX DEN HAAG
Holland.

Vi har fra Hans Persson i Sverige modtaget:

Jeg har i min slægtsforskning fundet en person, der har indvandret til Sverige fra Danmark, og vil gerne i kontakt med andre, der har forsket i samme slægt. Hendes navn er Petronella Regellsen, og hun er født d. 16.9. eller 16.4. 1761 i København. Hun blev d. 31. marts 1795 gift i Kärna med snedker Sven Persson, og hun døde d. 5. marts 1844 i Yxhult, Stjärnorp, Sverige.

Breve bedes sendt til:

Hans Persson
Alsättersgatan 4B,
S-5823 48 Linköping
Sverige.

Orientering

Ny arkivlov

- men med hvilket indhold?

Der har gennem flere år været arbejdet på en ny arkivlov til afløsning af loven af 30. marts 1889. Det var kulturminister Ole Vig Jensens erklærede hensigt, at loven skulle fremsættes i foråret 1991, og 12. november 1990 udsendte kulturministeriet et udkast til lov om offentlige arkiver m.v. til høring. Det gav anledning til en del omtale i den trykte presse under overskrifter som 'Danmark sletter sine spor', 'Formyndere og arkiver', 'Slaget om arkiverne' og 'Hvem ejer staten?'

De enkelte kapitler i lovudkastet behandler områder som 1) lovens almindelige anvendelsesområde, 2) offentlige arkiver med angivelse af bl.a. formål og samarbejde, 3) bevaring og kassation, 4) aflevering m.v., 5) tilgængelighed med fastsættelse af en almindelig regel om, at arkivenheder er tilgængelige, når de er 30 år gamle og ikke er omfattet af undtagelsesbestemmelser, som derefter opremses, 6) private arkiver med supplerende omtale af Erhvervsarkivet, 7) klageregler, der kort slår fast, at kulturministeren kan fastsætte, at afgørelser, som rigsarkivaren træffer efter loven, ikke kan indbringes for kulturministeren, og 8) straffe- og ikrafttrædelsesbestemmelser.

SSF, der havde anmodet om at få lovudkastet tilsendt til høring, skrev i brev af 11. december 1990 følgende høringssvar til kulturministeriet:

»Efter gennemlæsning af materialet skal Sammenslutningen herved kommentere det på visse punkter, som synes væsentlige for den del af befolkningen, der udgør medlemsgrundlaget for Sammenslutningens virke.

Det skal her bemærkes, at et betydeligt antal borgere her i landet til daglig - både som fuldtids- og som deltidsbeskæftigelse - arbejder som brugere af offentlige arkiver m.fl. med henblik på fortrinsvis ud fra slægtshistoriske og lokalhistoriske interesser, at gennemføre studier og bearbejdning af de dér foreliggende arkivalier.

På vegne af disse mange slægtsforskere, hvoraf ca. 2.500 er medlemmer af slægtshistoriske foreninger landet over, ønsker Sammenslutningen efterfølgende at knytte bemærkninger til lovudkastets kapitel 2, kapitel 5 og kapitel 7.

Kapitel 2. Offentlige arkiver.

Sammenslutningen vil udtrykke sin tilfredshed med, at det (i § 6) fastsættes, at statens arkiver samarbejder med de kommunale arkiver, men samtidig sin undren over, at udtryk for form og art af et sådant samarbejde ikke har fundet plads i udkastet.

I denne forbindelse findes det af vigtighed at understrege, at slægtsforskerne må betragte den del af formålene (§ 4), der tilsiger, at arkiverne skal bevare arkivalier og stille disse til rådighed for offentligheden, som værende i lige grad foreskrevet for statens arkiver som for øvrige, kommunale og lokalhistoriske arkiver.

Sammenslutningen kunne ønske en mere konkret formulering af regelsæt på samarbejdsområdet og mener følgelig, at man nok burde have fundet det om ikke nødvendigt, så dog hensigtsmæssigt »med en egentlig lovregulering af den indsamling af private arkivalier, der finder sted uden for de statslige arkivinstitutioner«, jf. bemærkningerne til lovudkastet (side 3, forneden). Dette synspunkt synes tillige begrundet allerede i bemærkningernes ord (side 8, 5. afsnit) om de lokalhistoriske arkiver, »hvis samlinger specielt på det lokalhistoriske område udgør et værdifuldt supplement til de offentlige, statslige og kommunale, arkivers samlinger.«

Kapitel 5. Tilgængelighed.

Den generelle regel (§ 16, stk. 1) om, at arkivenheder er tilgængelige, når de er 30 år gamle, opfattes som god harmonisering med andre regler i samfundet og den dermed følgende større åbenhed. Når det i udkastet derimod drejer sig om fastsættelse af længere tilgængelighedsfrister end 30 år, synes en klar stillingtagen fra lovgiverens side ikke på alle områder at være formuleret.

I særlig grad hæfter Sammenslutningen sig ved de frister, der (i § 17) gælder oplysninger om enkeltpersoners private, herunder økonomiske, forhold, samt materiale, der tilvejebringes som grundlag for udarbejdelse af offentlig statistik; i disse tilfælde fastsættes en tilgængelighedsfrist på 90 år.

Sammenslutningen savner i denne forbindelse, men også i det hele taget, en omtale af fx kirkebøger og folketællinger. Begge kategorier er eksempler på arkivalier, der har primær betydning for slægtsforskernes arbejde, og begge rummer de personoplysninger, hvoraf ingen efter Sammenslutningens skøn er af en sådan art, at de generelt bør være utilgængelige i 90 år.

Sammenslutningen tænker sig det fra lovgiverens side ment som en hjælp i sådanne tilfælde, at man i bemærkningerne til lovudkastet (side 12, nederst, og side 13, øverst) i forbindelse med henvendelse om arkivadgang skriver, at også kulturelle eller folkeoplysende formål vil kunne danne baggrund for arkivadgang; men tanken kan være forkert.

Sammenslutningen savner en mere klar tilkendegivelse - om ikke i selve lo-

ven, så i bemærkningerne til loven - af, hvor lovgiveren står i en række af de i kapitlet omhandlede forhold.

Kapitel 7. Klageregler.

Sammenslutningen finder ingen tryghed i en lovbestemmelse (§ 26) om, at kulturministeren kan fastsætte, at visse afgørelser ikke kan indbringes for kulturministeren, og skal foreslå til overvejelse, at et nævn udpeges som ankeinstans.

Sammenfatning.

Sammenslutningen finder, at det foreliggende lovudkast har så uklare - eller helt manglende - formuleringer, at det stærkt må anbefales, at den endelige udformning af et lovforslag på de her omhandlede områder også kommer til at hvile på et udvalgsarbejde, hvor folkelige brugerorganisationer - som fx Sammenslutningen - bliver medinddraget.«

Det skal i tilslutning hertil oplyses, at Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie i sine kommentarer til ministeriet har udtalt, at det fuldt ud kan tilslutte sig SSF's kommentarer.

Ingvar Musæus

Efter aftale med SSF medfulgte nedenstående skrivelse fra Samfundet:

Til Kulturministeriet

Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie kan fuldt ud tilslutte sig de kommentarer til lovforslag om offentlige arkiver m.v., som er fremsat af Sammenslutningen af Slægtshistoriske Foreninger.

Vi er således enige i, at forslaget virker uigennemsigtig med hensyn til slægtsforskeres og andre forskeres adgang til kommunale arkivalier. Det havde været ønskeligt om forholdet mellem landsarkiverne, de kommunale arkivinstitutioner og de (øvrige) lokalhistoriske arkiver var præcist beskrevet og nærmere fastlagt.

Det vigtige spørgsmål om arkivaliers tilgængelighed er i lovudkastet behandlet på en måde, der giver anledning til tvivl. I paragraf 17 omtales en tilgængelighedsfrist på 90 år for arkivalier med oplysninger om enkeltpersoners private og økonomiske forhold. Dog sådan at den afleverende myndighed - tilsyneladende uden videre - kan fastsætte en anden (kortere eller længere?) frist. Ifølge bemærkningerne forudsættes det, at Statsministeriet udsender cirkulære herom ved lovens ikrafttræden. Man kan altså ikke vurdere forholdet

det på det foreliggende grundlag, og det forekommer ikke tilfredsstillende.

Man kunne umiddelbart tro, at paragraffens frist på 90 år bl.a. vedrører kirkebøger, hvor fristen nu er 50 år, for begravelsesregistre dog 10 år. Dette strider imidlertid mod bemærkningernes ord om, at arkivalier af denne type nu har en 80-års grænse. Kirkebøger er en væsentlig kilde for demografi, socialhistorie, lokalhistorie - og ikke mindst for slægtshistorie, og det ville derfor være særdeles smerteligt, om fristen blev forlænget. Uklarhed på dette område, som vedrører størstedelen af arkivernes brugere, er følgelig meget uheldig.

Det foreslås i bemærkningerne, at de nye frister også skal gælde for arkivalier der er afleveret før lovens ikrafttræden, men hvordan forholder disse ord sig til paragraf 28, stk. 2 om at kulturministeren fastsætter nærmere regler om tilgængelighed til arkivalier, der er afleveret før lovens ikrafttræden? Igen et forhold som virker uklart og rejser tvivl.

I forbindelse med tilgængelighedsreglerne er det uheldigt, at der er uklarhed om klageregler. Det fremgår af bemærkningerne at det har været overvejet at oprette et nævn, der kunne tage stilling til dispensation for tilgængelighedsregler. Som argument for ikke at etablere et sådant nævn anføres det, at det »i givet fald ville betyde, at de enkelte ministre skulle afgive kompetence til at træffe afgørelser inden for deres forvaltningsområde.« Det er næppe nogen bindende betragtning, eftersom ministrene jo allerede har afgivet en sådan kompetence til rigsarkivaren og landsarkivarerne. Det forekommer også mærkeligt, at paragraf 26 bestemmer, at kulturministeren kan fastsætte, at rigsarkivarens afgørelser ikke kan ankes til ministeren. Det stiller brugerne svagt, at der ikke findes en sådan ankemulighed.

Foruden disse forhold vil Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie gerne fremdrage endnu et par forhold.

Bestemmelsen i paragraf 9 om at myndighederne skal opbevare deres arkivalier på betryggende måde, er ret vag. Erfaringen og arkivlitteraturen viser mange eksempler på, at myndigheders opfattelse af, hvad der er betryggende, ofte kan afvige betydeligt fra arkivvæsenets opfattelse. Man kunne derfor have ønsket en mere konkret udformning af paragraffen og en understregning af arkivvæsenets pligt og ret til at gribe ind i de tilfælde, hvor myndigheder ikke lever op til bestemmelsen.

Et andet vigtigt problem er, hvordan overordnede regler om myndigheders opbevaring af, og omhu med, arkivalier kanaliseres ud til de personer, der i det daglige arbejder med arkivalierne. Det vil næppe være svært at finde eksempler på, at offentligt ansatte kan have et yderst summarisk kendskab til, hvad der skal opbevares og siden afleveres af arkivalier. Det havde været ønskeligt, om loven gav arkivvæsenet bedre muligheder – herunder kontrolmuligheder og sanktionsmuligheder – mht. at udbrede og sikre dette kendskab.

Et helt centralt punkt for alle forskere er: hvilke arkivalier og hvilke oplysninger vil på et eller andet tidspunkt stå til rådighed. Spørgsmålet om kassationer er derfor et kardinalpunkt. Megen arkivlitteratur vidner om, hvor chokeyede arkivarer gennem tiderne har været over, hvad deres forgængere har kasseret. Det er selvfølgelig umuligt at vide, hvilke typer af problemer fremtidens forskning vil interessere sig for, men forholdet og erfaringerne maner unægtelig til forsigtighed og omhu. Kassationer er nødvendige, men det er basalt, at kassationsregler udformes af kyndige forskere med bred erfaring. Det er vigtigt, at arkivvæsenet råder over en alsidig stab af sådanne forskere, men man kan næppe forvente, at arkivvæsenet på ethvert givet tidspunkt er udstyret med ekspertise på alle blot nogenlunde vigtige forskningsområder. Derfor havde det været naturligt, om loven inddrog andre forskningsinstitutioner og forskellige kategorier af arkivbrugere til drøftelse og/eller medbestemmelse i kassationsspørgsmål. Staten råder jo i øvrigt over andre forskere end dem, der er ansat i arkivvæsenet.

Sammenfattende må det siges, at udkastet til arkivloven efterlader et indtryk af en lovlig høj grad af uklarhed eller uafklarethed på punkter, som er væsentlige for forskere af alle slags. Generelt kan det give anledning til undren, at arkivernes kvalificerede brugere ikke på noget felt er søgt inddraget, enten i form af medindflydelse eller høringsret, vedrørende administrationen af kassations- og tilgængelighedsspørgsmål. Endnu mærkeligere forekommer det dog, at man ikke - allerede under udarbejdelsen af lovforslaget - har udnyttet den ekspertise, som foreligger hos arkivernes brugere - enten de arbejder med folkeligt eller videnskabeligt historisk arbejde. Vi vil derfor foreslå, at der nedsættes en bredt sammensat kommission, som grundigt kan gennemarbejde de mange problemer, der knytter sig til arkivvæsenet og til arkivaliernes udnyttelse i dansk kulturliv.

Med venlig hilsen
på Samfundet for dansk genealogi og Personalhistories vegne

Knud Prange
næstformand
universitetslektor, mag. art.

Til Samfundets kommentar til arkivlovsforslaget er den bemærkning at knytte, at det er udarbejdet og underskrevet af næstformanden, lektor Knud Prange, idet formanden, landsarkivar Hans Worsøe, som ansat ved arkivvæsenet

måtte anses for at være part i sagen, og i øvrigt ad de officielle kanaler har søgt at gøre sin indflydelse gældende efter lovforslagets udsendelse til høring.

Fra forskellig side er gjort en betydelig indsats for, at den nye arkivlov skulle blive udformet på en sådan måde, at den ikke i urimelig grad begrænsede forskningens muligheder og beskyttede embedsmænd og politikere. Interesserede henvises til at orientere sig i publikationen »Retten til viden« (Odense Universitetsforlag), som er redigeret af arkivar Birgit Nüchel Thomsen. En del af forfatterne her deltog som panelister i det debatemøde om arkivloven, som Dansk Historisk Fællesforening, hvis nye formand er landsarkivar Grethe Ilsøe (Landsarkivet for Sjælland), sammen med en række andre foreninger som medindbydere, herunder Samfundet og SSF, arrangerede på Christiansborg den 31. januar 1991. Med ca. 200 deltagere blev mødet et tilløbsstykke, og selvom såvel fhv. kulturminister Ole Vig Jensen som Kulturministeriets departementschef Jørgen Harder Rasmussen forsvarede det foreliggende forslag, var langt den overvejende del af indlæggene kritiske. En nærmere redegørelse for mødets forløb forventes at fremkomme i DHFs tidsskrift *Fortid og Nutid*.

Set fra en arkivbenytters synspunkt - og det er de fleste personalhistorikere og slægtshistorikere jo i sagens natur - må det derfor hilses med glæde, at den nuværende kulturminister Grethe Rostbøll i henhold til pressemeddelelser efter mødet har udtalt, at Ole Vig Jensens arkivlovforslag er taget af bordet, at hun står på »frihedslinien«, og at hun vil sammenkalde et antal »kloge folk« til intern drøftelse af et nyt forslag.

Ved redaktionens slutning den 7. marts foreligger der ikke yderligere i sagen, men Samfundet håber på sin førstkommande generalforsamling at kunne orientere medlemmerne om udviklingen. Et står dog klart: Danmark skal have en ny arkivlov - men med hvilket indhold?

HW.

Sammenslutningen af Slægtshistoriske Foreninger (SSF) Slægtshistoriske weekend-kurser på Båring Højskole

Siden 1982 har SSF hvert efterår arrangeret weekendkurser på Båring Højskole over temaer af interesse for slægtsforskere. Årets tema belyses gennem foredrag, der behandler samfundsforhold, levevilkår og øvrige aspekter af tilværelsen for tidligere generationer. Formålet med kurserne har dels været at give deltagerne mulighed for at udveksle erfaringer indbyrdes, dels at give slægtsforskere bedre indsigt i de eksisterende hjælpemidler og kildegrupper.

De første tre efterårskurser blev tilrettelagt af Ebba Thorkelin og C.A.F. Degen, hvorefter kursustilrettelæggelsen blev overtaget af Ingvar Musaeus og Bent Askjær de følgende fire år. Fra og med 1989 har Birgit Larsen afløst Ingvar Musaeus.

Følgende temaer har indtil dato været oppe på weekend-kurserne:

Præst og degn (1982).

Lov og ret (1983).

Slægtsforskning fra gåsefjer til edb (1984).

Almuen fra vugge til grav (1985).

Forfædre i hverdag og fest (1986).

Vor maritime fortid – vore sejlende forfædre (1987).

Mobilitet i Danmarks befolkning med eksempler fra 17.-19. århundrede (1988).

Soldater i slægten (1989).

Ejendoms historie på land og i by (1990).

I 1991 afholdes det slægtshistoriske kursus på Båring Højskole i weekenden d. 4.-6. oktober, og temaet er: »Kvindens plads i samfundet, 1600-1915«. Nærmere oplysninger kan fås ved henvendelse til SSF på adressen: Bent Askjær, tlf. 75 52 92 80. Eller på adressen: Hybenvænget 26, 6000 Kolding.

red.

The 20th International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences

Under the sponsorship of the Swedish National Committee on Genealogy and Heraldry will be held in *Uppsala Sunday 9 – Thursday 13 August, 1992.*

Themes

1. Genealogy and Heraldry – Modern Research Methods.
2. Funeral Ceremonies and Memorials to the Deceased – Heraldic and Genealogical Aspects.

Congress site

The proceedings will be held on the premises of Uppsala University except for a one-day excursion to Stockholm, where the Royal Library, the House of Nobility and other institutions will be visited.

Registration fee

The preliminary fee is SEK 1 500. In addition to participation in the proceedings, the fee includes the subsequent publication, official receptions and the excursion to Stockholm. Other excursions and the final banquet are not included in the fee.

Accommodation

Accommodation will be available in various price categories ranging from SEK 300 per night (single room).

Papers

Those who wish to submit a paper are asked kindly to return the attached preliminary interest form, stating the title of the paper, *before September 30, 1991*. They will then get further information about the deadline for sending in abstracts etc.

Second announcement

The second announcement will include further information on the programme of the congress, registration, fees, accommodation and excursions. It will appear in February 1992. To ensure that you will receive the second announcement, kindly fill in and return the attached preliminary interest form before September 30, 1991.

Correspondence

All correspondence should be addressed to:

Dr. Clara Nevéus, State Herald

The 20th International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences

Riksarkivet Box 12541

S-102 29 Stockholm, SWEDEN

Resultatopgørelse og balance 1990 for Samfundet for dansk genealogi og Personalthistorie

				1989
				1000
<i>Resultatopgørelse</i>	kr.	kr.	kr.	kr.
<i>Indtægter:</i>				
Kontingenter (note 1)			141.120	139
Tilskud (note 2)			40.000	40
Salg af bøger og hæfter (note 3)			<u>13.932</u>	<u>10</u>
			195.052	<u>189</u>
<i>Udgifter:</i>				
Personalhistorisk Tidsskrift				
Trykning	110.314			109
Forsendelse	19.271			17
Øvrige omkostninger	<u>8.595</u>			9
		138.180		
Bøger og hæfter				
Trykning	-			14
Forsendelse	<u>133</u>			-
		133		
Adm. aftale Odense Universitetsforlag ..		24.529		25
Møder og rejser		6.116		6
Databehandling i Slægtsforskning (DIS)		10.000		2
Administration (note 4)		<u>7.738</u>		<u>6</u>
			186.696	<u>188</u>
Årets driftsresultat			8.356	1
Renter			<u>18.166</u>	<u>17</u>
			26.522	18
Hensættelse til særlige udgivelser			<u>25.000</u>	-
Årets resultat			<u>1.522</u>	<u>18</u>

<i>Orientering</i>				121
				1989
				1000
<i>Balance pr. 31.12.1990</i>	kr.	kr.	kr.	kr.
<i>Aktiver:</i>				
Diverse tilgodehavender			41.843	37
Obligationer			5.572	6
Konto for særlige udgifter			140.000	100
Likvid beholdning			<u>178.274</u>	<u>173</u>
			<u>365.689</u>	<u>316</u>
<i>Passiver:</i>				
Forudbetalte kontingenter			27.840	20
Skyldige omkostninger			107.518	107
Hensættelser til særlige udgifter				
Saldo primo 1990	100.000			
Tilskud fra Goods Fond	15.000			
Overført af årets resultat		<u>25.000</u>		
			140.000	100
Egenkapital				
Saldo primo 1990	88.929			
Kurstab på obligationsbeholdning		<u>120</u>		
			88.809	
Årets resultat		<u>1.522</u>		
Saldo ultimo 1990			<u>90.331</u>	<u>89</u>
			<u>365.689</u>	<u>316</u>

Odense 28.1.91

Lise Lund

Jørgen Stage Larsen (sign.)
Ølstykke, 7. februar 1991

Allan Hardie Hansen (sign.)
Odense, 6. marts 1991

Note:

1. 1176 medlemmer, heraf 4 restanter.
2. Forskningsrådet 10.000 - Goods Fond 15.000 - Tipsmidlerne 15.000.
3. Lager af bøger og hæfter er optaget til 0, da trykudgifterne er udgiftsført i i produktionsåret.
4. Denne post dækker papir, tryksager, porto, telefon og kontorartikler.
5. Samfundets obligationsbeholdning er nominelt 6.400 kr. Beholdningen er optaget til køberkursen pr. 31. december 1990.

Love for Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie

(Stiftet 22. september 1879)

Vedtaget af den ordinære generalforsamling 27. april 1981, den ekstraordinære generalforsamling 14. januar 1982, og generalforsamlingen 27. april 1989.

§ 1.

Selskabets navn er »Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie«. Samfundets hjemsted er den til enhver tid værende formands adresse.

§ 2.

Samfundets formål er at vække og vedligeholde interessen for det genealogiske og personalhistoriske studium. Formålet søges opnået ved udgivelsen af Personalhistorisk Tidsskrift og andre publikationer samt ved foredrags- og oplysningsvirksomhed. Samfundet kan endvidere hædre en bemærkelsesværdig personalhistorisk indsats ved tildeling af den ved 100-års jubilæet indstiftede medalje. Statutterne for denne medalje er vedtaget af Samfundets bestyrelse på jubilæumsdagen.

§ 3.

Medlemskab opnås ved henvendelse til et bestyrelsesmedlem. Kontingentet fastsættes på den årlige generalforsamling. Udmeldelse sker ved skriftlig henvendelse til et bestyrelsesmedlem senest den 15. december med virkning fra 1. januar i det følgende kalenderår. Bestyrelsen kan med forudgående varsel indstille til generalforsamlingen at udelukke et medlem.

§ 4.

Samfundet ledes af en bestyrelse bestående af formanden og indtil 10 medlemmer, som vælges på generalforsamlingen ved almindelig stemmeflerhed for 3 år ad gangen. Genvalg kan finde sted. Formanden vælges særskilt. Af bestyrelsens medlemmer afgår 3 eller 4 hvert år.

§ 5.

Samfundets ordinære generalforsamling afholdes hvert år i april måned. Indkaldelse - indeholdende dagsorden med fornødne bilag - sker skriftligt med 14 dages varsel. På generalforsamlingen aflægger formanden beretning for det forløbne år og kassereren forelægger det reviderede regnskab til godkendelse. Endvidere foretages valg af bestyrelse, jfr. § 4 og af 2 revisorer samt 1 revisorsuppleant. Forslag, der ønskes optaget på dagsordenen, skal være formanden i hænde senest 15. marts. Generalforsamlingens beslutninger træffes med simpel stemmeflerhed (jfr. dog §§ 8 og 9).

§ 6.

Bestyrelsen konstituerer sig med næstformand, kasserer og sekretær, der sammen med formanden udgør et forretningsudvalg. Derudover vælger bestyrelsen en ansvarlig redaktør og et skriftudvalg, der redigerer Personalhistorisk Tidsskrift. Til skriftudvalget kan vælges medlemmer af Samfundet uden for bestyrelsen. Endvidere kan bestyrelsen efter behov nedsætte udvalg også med medlemmer uden for bestyrelsens kreds.

§ 7.

Ekstraordinær generalforsamling kan indkaldes af bestyrelsen og skal indkaldes, når mindst 50 medlemmer skriftligt forlanger det. Indkaldelsen sker på samme måde og med samme varsel som til den ordinære generalforsamling.

§ 8.

Ændringer i og tilføjelser til disse love kan kun besluttes af en generalforsamling med 2/3 majoritet af de fremmødte. Forslaget skal være offentliggjort i indkaldelsen til generalforsamlingen.

§ 9.

Til opløsning af Samfundet kræves, at et forslag herom er vedtaget af en ordinær generalforsamling og derefter uforandret af en ekstraordinær generalforsamling. Forslaget skal indeholde bestemmelse om overgang af Samfundets aktiver til et eller flere selskaber eller institutioner med beslægtede formål. Til vedtagelse på såvel den ordinære som den ekstraordinære generalforsamling kræves 3/4 af de fremmødte medlemmer. Personlige medlemmer kan ikke stemme ved fuldmagt ved Samfundets generalforsamlinger.

Medlemstilbuddet på vej.

Kraks Blå Bog. Register 1910-1988.

Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie har igennem længere tid forsøgt at få lavet en særudgave af nævnte register. Det samlede register til alle hidtil udkomne årgange af Kraks Blå Bog frem til 1989 vil indeholde fulde biografiske data for mere end 15.000 danskere. Denne særdeles nyttige bog kan sælges til medlemmerne for ca. 100,- kr. + forsendelse. Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie undersøger nu, hvorledes momsregistrering og distribution kan foretages mest praktisk, og håber registeret vil foreligge før generalforsamlingen.

Bognyt

Inte bara kyrkböcker. Alternative källor i släktforskning.
Sveriges Släktforskarförbunds Årsbok 1990.

Med Bengt Hjord som redaktør har Sveriges Släktforskarförbund med denne sin tredje årbog villet inspirere og hjælpe de slægtsforskere, som enten ønskede at benytte andet end kirkebøger, eller som var tvunget til det, fordi kirkebøgerne ikke eksisterede fra den periode eller det område, de arbejdede med. Det er derfor en meget nyttig bog også for danske slægtsforskere, som ønsker at arbejde med svenske grene af deres anetavle. Således vil mange nok som det første i bogen kaste sig over kapitlet »Fader okänd - vad gör jag?« af Elisabeth Thorsell, og selvom artiklen kun er på 5 sider, får man alligevel en serie gode råd, der kan vise sig at være netop dem, der skulle til, for at man kan komme videre.

En række af de øvrige artikler går på materiale uden for landsarkiverne, såsom særsamlinger i Rigsarkivet og billedarkivet på Nordiska Museet for at nævne et par eksempler. Ligesom i Danmark er interessen for at bevare gravsten voksende i Sverige, og dette behandles i Håkan Skogsjös artikel »Rädda gravstenen«.

For en umiddelbar iagttagelse er der en type artikler, som skiller sig ud, og som handler om en arbejdsmetode, hvor Sverige synes at være foran Danmark, nemlig artiklerne om rekonstruktion af kilder, der er gået tabt. Det kan f.eks. være kirkebøger eller det kan være de vigtige husforhørsliste, som tilfældet er med den meget spændende artikel: »Ersättningskällor med datorstöd«, som meget typisk er skrevet af en forskergruppe. Den er i Oskarshamn gået sammen om ved hjælp af databehandling af bevaret kildemateriale at rekonstruere en forsvundet husforhørsliste fra 1766 fra Döderhult sogn. Artiklen når vidt omkring og kan anbefales som inspiration til danske slægtsforskere med kendskab til EDB, som måske kunne have lyst til at gå i gang med tilsvarende projekter. Der er nok af tabte arkivalier at gå i gang med!

Bogen er ikke tænkt som en generel vejledning i benyttelse af andet materiale end kirkebøger, men som en samling artikler skrevet af folk, som har arbejdet med forskellige kildegrupper, der sjældent udnyttes af slægtsforskere, eller som på anden måde har syntes, at deres arbejde måtte kunne inspirere andre. Det er i høj grad lykkedes at viderebringe denne smittende inspiration til læserne.

Den slægtshistoriske årbog, hvoraf den her omtalte bog som nævnt er tredje årgang, betyder en interessant fornyelse inden for den svenske genealogiske litteratur ved siden af tidsskrifterne. Forhåbentlig vil det vise sig, at der også i årene fremover vil kunne samles stof til nye temaårbøger, således at den høje kvalitet fra de to foregående bind om købstadsbeboere og soldater og fra dette bind kan opretholdes.

Hans H. Worsøe

Anmeldelser

Kancelliets Brevbøger 1647 - vedrørende Danmarks indre forhold. I uddrag ved Jens Holmgaard. Udgivet af Rigsarkivet, i kommission hos G.E.C. Gads forlag, Kbh. 1989. 486 s. Indb. 328,- kr.

Kancelliets Brevbøger er hovedkilden til Danmarks historie i tiden frem mod enevælden, hævder udgiveren og anmelderen er tilbøjelig til at give ham ret. Fra *Adel til Ål*, som det ses i sagregisteret, bringes læseren også i det nyeste bind af Kancelliets Brevbøger vidt omkring.

I mere end hundrede år har Rigsarkivet været under vejs med dette udgiverprojekt. I begyndelsen forestået af C.F. Bricka (der nåede årene 1551-1560), af L. Laursen (årene 1561-1626) og endelig af Emil Marquard (1627-1641) frem til hans død i sommeren 1950. Derefter er det gået mere trægt, i 1957 udkom årene 1642-43 ved Gunnar Olsen og i 1968 årene 1644-45 ved Johan Jørgensen. Men med forhenværende landsarkivar ved Landsarkivet for Nørrejylland, Jens Holmgaard ved roret (og med en generøs bevilling fra Carlsbergfondet) ser det ud til at der igen er kommet liv i udgivelsen af denne centrale kildegruppe.

I 1987 var det bindet omfattende 1646, Jens Holmgaard forestod udgivelsen af, hvilket gav mange berettigede anmelderroser (se for eks. Poul Steens anm. i 1989:1 s. 105f), og kunne gentages med dette bind. Efter en indledning, hvor udgiveren henleder læserens opmærksomhed på forskellige problemer af betydning for den rette benyttelse af værket, samt en forkortelsesliste, startes med et missive fra Sjællandske Tegnelser, dateret 2. januar 1647. I den forbindelse kan det bemærkes, at brevenes datering viser, at også søndage har været anvendt ved datering. Chr. 4.s fromhed har tilsyneladende ikke strakt sig så langt, at helligdagene altid skulle holdes i hu ... Mere end 380 sider senere er vi nået til årets sidste dag, hvor kongen befaler, hvorledes skoleforholdene i Hillerød skal reguleres og finansieres.

Inden man når hertil er man dog blevet præsenteret for et mylder af personer og oplysninger af kulturhistorisk værdi. For eksempel ses under 26. november et udtog fra Jyske registre, der oplyser at »Jens Jensen i Lallund (Kalum ved Vrå i Nordjylland?), som havde besøvet en kvinde han var beslægtet med i 3. led, og derfor var dømt til at rømme landet, fik pardon mod i kongens eget kammer at erlægge 40 rd.« Eller under d. 4. juli, at kongen har købt rhinskvin hos den københavnske borger Jørgen Mathiisen, men at kvaliteten er noget svingende. Man kommer uvilkårligt til at tænke på Karel van Manders maleri af den velbjærgede københavnske borger Knud Olufsen Gamborg med sin familie. Han var nemlig en anden af de vinhandlere Chr. 4. gjorde forretninger med.

Sidst i bindet findes ordliste, personregister, stedregister og sagsregister samt en oversigt over tidligere udgivne bind af Kancelliets Brevbøger. Ordlisten er ifølge det oplyste kun et supplement til 1646-bindet, det skal man altså huske, såfremt et ord volder kvaler. Iøvrigt mangler der en linje øverst på s. 405, selvom det synes som om korrekturlæsningen generelt er omhyggeligt gennemført.

Tommy P. Christensen

Jens H. Nielsen: *Indbyggene i Mjolden sogn 1840* (1985, 80 s.), i *Skærbæk sogn 1840* (1986, ca. 200 s.), i *Vodder sogn 1840* (1987, 110 s.), i *Døstrup sogn 1845* (1987, 183 s.), i *Bredø sogn 1845* (1988, 157 s.) og i *Løgumkloster flække og landsogn 1845*, bd. 1-2 (1990, 366 s.).
Alle i A4-format. Forlaget Æ. Armhus, Randerupvej 94, 6780 Skærbæk.

Folketællingerne hører som bekendt til de vigtigste kilder til det slægtshistoriske arbejde. Enhver bearbejdelse eller offentliggørelse af folketællingsmateriale vil det derfor være af interesse for

slægtsforskerne at blive gjort bekendt med. Dette gælder ikke mindst, når det som i de her foreliggende tilfælde drejer sig om publikationer, der ikke blot gengiver folketællingernes indhold men supplerer disse med oplysninger fra andre centrale arkivaliegrupper om civilstands- og ejendomsforhold.

Baggrunden for behandlingen af de 6 sognes befolkning i de 7 hæfter, der her skal omtales, var et aftenskolekursus i slægtsforskning, som FOF i Skærbæk i efteråret 1984 indbød til med Jens H. Nielsen som lærer. Man valgte her at arbejde med Mjolden sogns beboere 1840 som udgangspunkt, og resultatet blev det første af hæfterne. Her er samtlige beboere opført, og der er såvidt muligt redegjort for de enkelte ejendommers ejerrækker. For en del personers vedkommende er desuden de familiemæssige sammenhænge skildret.

Senere fulgte tilsvarende kurser og hæfter om Vodder og Skærbæk sogne. Sidstnævnte afsluttes med 2 tillæg, nemlig »Om Timmermanns gård« og »En Hjemsted-slægts historie« byggede på »farbror Nicolais optegnelser«. Den pågældende farbror Nicolai er identisk med amtskolekonsulent Nicolai Svendsen, hvis anetavle er behandlet af Sv. Jacobsen i dette tidsskrifts årg. 1985.

Gennem arbejdet med flere sogne i de følgende år videreudviklede Jens H. Nielsen opstillingen og bearbejdelsen af folketællingslisterne. Hæftet om Brede sogn 1845 var tænkt som grundbog til et kursus, men udsendtes efter opfordring i 1988, selvom kurset blev aflyst. Undervejs er en række familieoversigter kommet til, erhvervsoversigterne er udbygget og hæfterne er forsynet med personregistre. Dette gælder også hæfterne om Vodder og Døstrup sogne fra 1987. I sidstnævnte er bl.a. en række ejerlister tilbage til før år 1600 indarbejdet.

En foreløbig afslutning er nået med de to hæfter udgivet 1990 om Løgumkloster flække og landsogns befolkning 1845, hvor en større befolkning er behandlet med tilsvarende nøjagtighed og en videre udbygning af familieoversigterne. Mange ejerrækker er ført op til midten af dette århundrede, og det alfabetiske register til folketællingen 1845 er nu anbragt foran i hæfte I. Det er et imponerende arbejde, der er udført, et arbejde, som vil være til stor nytte for såvel lokalhistorikere som for alle slægtsforskere med tilknytning til de 6 sønderjyske sogne: Brede, Døstrup, Løgumkloster, Mjolden, Skærbæk og Vodder. De langt over 1000 sider vidner om en inspirerende lærer, flittige elever og ikke mindst om stor udholdenhed, flid og interesse for sagen fra Jens H. Niensens og hans kones side, også da kurserne blev indstillet. Det er glædeligt, at resultaterne kan komme andre til gode gennem udgivelserne. Prisen for Løgumklosterhæfterne er 240 kr.

Hans H. Worsøe

Små private personarkiver i Rigsarkivets 4. afdeling. Ved Hans Kargaard Thomsen. Rigsarkivet og hjælpemidlerne til dets benyttelse, IV, 2. Rigsarkivet/G.E.C. Gad, Kbh. 1989. 298 s. Indb. Pris 122,- kr.

Som slægtsforsker kan man til tider gribes af modstridende følelser overfor det offentlige arkivvæsen. På den ene side dyb taknemmelighed over, at alle disse kostelige skatte reddes, registreres og gemmes. På den anden side dyb frustration over de vanskeligheder man kan støde på, når man ønsker adgang til skatkammeret og skal forsøge at orientere sig i datamængderne. Generalrepertorium, oversigter, folioregistraturer samt vejledende, foreløbige og dupliserede registraturer kan nok tage pippet fra nybegynderen, der har fået tilkæmpet sig en læsesalsplads og måske nærer en forestilling om et personregister til hele eller dele af arkivmasserne. Snart får læsesalsgæsten dog justeret sine forventninger ind efter den arkivalske virkelighed og arkivernes bemandingssituation.

Et af de betydelige lyspunkter bliver da den stort anlagte serie: »Rigsarkivet og hjælpemidlerne til dets benyttelse«, der påbegyndtes i 1983 og foreløbig består af fem bind, nemlig:

1,1 udsendt 1983 og omfattende: Middelaldersamlingen til 1450. Kongehuset og rigets arkiv. Hofetaten. Danske kancelli. Tyske kancelli. Forholdet til udlandet. Rentekammeret. Generaltoldkammeret. Kommercekollegiet. Finansarkiver.

1,2 udsendt 1983 og omfattende: Handelskompagnier og guvernementer i de tropiske kolo-

nier. Kgl. handel på Nordatlanten. Diverse erhvervsvirksomheder. Postvæsenet. Udskrivningsvæsenet. Landetaten. Søetaten. Regnskaber. Sønderjyske fyrstearkiver. Ældre lokalarkiver. Vestindiske lokalarkiver. Arkivvæsenets arkiv. Privatarkiver. Ældre, nu opløste samlinger. Håndskriftsamlingen. Kort- og tegningsamlingen. Filmsamlingen. Seglsamlingen. Fragmentsamlingen. Arkivafleveringer.

III,1 udsendt 1984 og omfattende: Hærens arkiv 1660-1980.

IV,1 udsendt 1984 og omfattende: Større private personarkiver i Rigsarkivets 4. afd.

IV,2 udsendt 1989 og omfattende: Små private personarkiver i Rigsarkivets 4. afd.

Det sidstnævnte bind, der skal anskues i sammenhæng med det foregående kan på sin vis også vække til modstridende følelser. Som det også fremgår af forordet er der nemlig tale om et personalhistorisk set, yderst værdifuldt materiale, der stort set har været ukendt – eller i hvert fald ubenyttet – uden for Rigsarkivets mure. På den anden side er den foreliggende oversigt, så langt fra at være definitiv. Eller som det formuleres i nævnte forord: »men det må underreges, at der ikke i forbindelse med dens (oversigtens) udarbejdelse er foretaget nogen almindelig revision af de mindre personarkiver, og at oversigten derfor kan være behæftet med flere undladelser og vitterlige fejl, end det ellers uundgåeligt altid vil være tilfældet med et arbejde af denne karakter, som kun tilstræber at give en første introduktion til et diffust, omend alt i alt spændende personarkivmateriale i Rigsarkivets varetægt. For den, som ønsker nærmere oplysninger om de mindre personarkiver især fra tiden efter ca. 1800, er det stadig nødvendigt at konsultere de maskinskrevne registreringsblade over hvert enkelt personarkiv i Rigsarkivets registraturværelse.«

Man må således fortsat begive sig til København, hvis man finder, at der måske er noget af interesse. Desværre er der en større risiko for, at man slet ikke opdager alt af interesse, idet fortegningen er helt uden registre. Efter forordet bringes en opstilling af de små privatarkiver, alfabetisk ordnet efter slægtsnavnet, begyndende med *Abel, Jakob, boghandler*, og sluttende med *Aall, Jacob, norsk godsejer og politiker* Bagerst bringes et tillæg omfattende tilvæksten i perioden 1/7 1985 til 29/2 1988, hvilket sammenholdt med det anførte udgivesår, og det faktum at bogen først lå til anmeldelse i efteråret 1990, indikerer at den har været ganske længe undervejs. Det er selvfølgelig indiskutabelt korrekt, at opstille personarkiverne efter arkivskaberens efternavn i en sådan oversigt, men ud fra en brugersynsvinkel er det lovligt snæversynet, når det samtidig er den *eneste* tilgangsvinkel til materialet. For det første skal man være opmærksom på, at selv en søgning på slægtsnavn kræver fire opslag, nemlig to i »Større private personarkiver« og to i »Små private personarkiver«, idet begge bind jo også rummer et tillæg, der iøvrigt for »Større private personarkiver« kun rækker frem til 31/7 1983. Et samlet personregister for begge bind ville være en god hjælp, også i den situation hvor breve - helt i overensstemmelse med proveniensprincippet - anføres hos brevmodtageren. Interesserer man sig for eksempel for slægten Buchwald, findes der i »Større private personarkiver« henvisning (s. 40) til en pakke med kgl. ordrer m.m. fra Godske Buchwald (1624-1700); ligesom »Små private personarkiver« henviser til 6-7 læg der kunne være af interesse (nr. 363, 368, 370, 371, 372, 375 og evt. 376, alle s. 48). Derimod er der i sagens natur ingen henvisning til et brev fra 1844 skrevet af fhv. officer og lektor Johan Buchwald, der ligger i læg 3006 under navnet Louis le Normand de Brétteville (1782-1847), officer. I parentes bemærket havde sidstnævnte rang af oberst, og var iøvrigt emne for en artikel af Margrete Appel i Personalhistorisk Tidsskrift i 1988 (s. 103ff).

Til savnet af et fælles personregister for de to bind, kan man også lægge savnet af et stikordsregister, der ville kunne informere potentielle brugere om emner så varierende og spændende som ordblindesagen, besættelsestiden, missionsarbejde, lensadministration, plantagedrift og meget andet. Alt i alt nogle stikord, der viser det er et spændende arkivmateriale, der ikke ganske kommer til sin ret. Under hensyn til den lange levetid en sådan udgivelse må forventes at have, og i betragtning af at vi befinder os i en tid, hvor der i almindelighed lægges stigende vægt på brugervenlighed og tiltalende layout, og i særdeleshed fokuseres på Rigsarkivets offentlige fremtræden, virker det foreliggende unægtelig for pauvert.

Tommy P. Christensen

Henrik Bredmose Simonsen: *Kampen om danskheden. Tro og nationalitet i de danske kirkesamfund i Amerika*. Udg. af Aarhus Universitetsforlag 1990, 256 sider, ill., kr. 198.

Kendetegnende for den hidtidige forskning inden for dansk udvandrerhistorie har været den stærke fokusering på årsagerne til udvandringen, hvorimod danskernes møde med og tilpasning til den ny virkelighed i det fremmede kun sporadisk er undersøgt.

Det er derfor glædeligt, at dette forsømte emne nu endelig bliver grundigt behandlet af Henrik Bredmose Simonsen i bogen »Kampen om danskheden«, hvor han belyser de danske kirkesamfunds udvikling i Amerika fra 1860 til i dag.

Beretningen om de danske kirker og kolonier i Amerika er, som forfatteren også anfører i indledningen, »en slags dansk kirke- og kulturhistorie på udebane«. På baggrund af et stort kilde-materiale påviser Henrik Bredmose Simonsen således den betydning, som de grundtvigske og indremissionske miljøer i Danmark fik for de danske kirkesamfund på den anden side af Atlanten, men beskriver samtidig, hvordan modsætningen mellem de to retninger efterhånden udviklede sig til en alvorlig kirkelig strid i Amerika.

Etableringen af danske kolonier, der i begyndelsen navnlig støttedes af grundtvigianerne, bidrog til at holde sammen på de danske indvandrere, og på længere sigt også til at de bevarede fortroligheden med dansk sprog og kultur. Henrik Bredmose Simonsen tilbageviser hermed den udbredte opfattelse, at »danskerne i modsætning til f.eks. nordmændene hurtigt spredtes i USA og dermed opgav deres danske kulturelle baggrund og assimileredes«.

Indre Mission anlagde også kolonier, men her var formålet udelukkende at samle folk om omvendelse og tro, hvorimod bevarelsen af det danske sprog og kulturværdier blev noget sekundært. Derfor isolerede man sig heller ikke fra det amerikanske samfund og befolkningen, sådan som grundtvigianerne i vid udstrækning gjorde.

Modsætningsforholdet mellem Indre Mission og grundtvigianerne skærpedes fra midten af 1880'erne, og i 1893 blev den danske kirke i Amerika opsplittet i to konkurrerende kirkesamfund: et grundtvigsk orienteret og et indremissionsk samfund.

Trods splittelsen fortsatte begge kirkesamfund med at etablere kolonier, og forfatteren beskriver indgående forløbet af dette koloniarbejde, der resulterede i anlæggelsen af cirka 20 landkolonier i USA og nogle få i Canada. Henrik Bredmose Simonsen dokumenterer klart, at disse danskprægede lokalmiljøer blev en vigtig forudsætning for at mange af de danske indvandreres efterkommere kunne bevare et etnisk særpræg med rødder i dansk kultur. Derfor gik danskheden ikke helt tabt, selvom gudstjenestesproget siden 1930'erne har været engelsk. Interessen for den danske arv eksisterer da også stadig.

»Kampen om danskheden« er en velskrevet bog, der kan anbefales enhver, som interesserer sig for dansk udvandrerhistorie. Forfatteren udnytter det store kildemateriale til det yderste, men med fingerspidsførmelse for at fremdrage væsentlige og spændende detaljer.

Men bogen har også nogle mangler; således nævner forfatteren i et af de indledende kapitler en række danske præster, som støttede missionsvirksomheden i Amerika. Men selvom de alle var markante personligheder i det danske kirkeliv, præsenterer forfatteren dem ikke nærmere, hvilket ellers passende kunne gøres i en note. Ligeledes irriterer det sparsomme billedmateriale og især manglen på informative kort også hurtigt læseren. Noteapparatet udnyttes heller ikke fuldt ud, idet en række mindre vigtige oplysninger burde være anbragt her og ikke i selve teksten. Trods denne kritik er bogen alligevel særdeles læseværdig.

Steen Skougaard Andersen

Torben Svendrup: Socialdemokratiets århundrede - 9. kreds. Fremad. Kbh. 1990. 32 sider, ill.

Dette er et 100-års-jubilæumsskrift om en socialdemokratisk vælgerforening på Amager, nærmere betegnet Christianshavn og Sundbyerne.

Svendrup, der er kendt som redaktør af »Det arbejdende folks kulturhistorie«, har valgt at sætte foreningens historie ind i en større politisk sammenhæng, og vi følger derfor dansk arbejderbevægelse lige fra omkring 1870. Gennem hele hæftet beskrives den landspolitiske udvikling sideløbende med forholdene på Amager. Dette er prisværdigt nok, men desværre er fremstillingen af denne grund ofte blevet temmelig springende.

I forordet erklærer Svendrup, at han ikke vil fortælle de store koryfæers historie, men derimod »forsøge at indfange den »virkelighed«, som medlemmerne levede i«. Alligevel er hæftet - hvad der kun er ret og rimeligt - forsynet med en liste over formænd, folketingsmænd, borgerrepræsentanter m.fl. Og hen ad vejen uddeles en del (røde) roser til tidligere og nuværende ledende skikkelser inden for Socialdemokratiet, 9. kreds.

Som kildemateriale har forfatteren betjent sig af foreningens egne protokoller og andre arkivalier. De fortæller om studiekredse, diskussionsklubber, kvindeudvalg, fester, byggearbejder og meget andet.

Fremstillingen er primært henvendt til foreningens egne medlemmer, og omtalen af nogle lokaliteter og organisatoriske strukturer kan derfor virke lidt indforstået.

Hvad værre er: Ofte udarter teksten sig til mere at være politisk pep-talk end historieskrivning. Den sociale indignation over arbejdernes vilkår i 1800-tallet får ikke for lidt, og det samme gælder begejstringen over Socialdemokratiets resultater i dette »Socialdemokratiets århundrede«.

Hæftet er udstyret med masser af gode illustrationer, men nogle steder kunne man ønske sig en mere fyldestgørende beskrivelse af billedernes herkomst. Således optræder »forfatterens eget arkiv« som proveniens til en tegning fra 1899 ... Der savnes også kildehenvisninger ved flere citater.

Jørgen Mikkelsen

Eskild Friehling: *Borgersind i vor tid. Borgervennen af 1788, 1963-1988*, Kbh. 1988, 88 s. (heraf 4 s. personreg.), ill.

Dette skrift er udgivet i anledning af selskabets 200 årsdag i 1988 og forfattet af ordførende administrator, landsretssagfører Eskild Friehling. Den 200-årige trives godt, velfærdssamfundet har ikke overflødiggjort den filantropiske indsats - tværtimod, kan man sige, der er forståelse og opbakning som ingensinde før om arbejdet. »I 200-året står selskabet med det største medlemstal nogensinde og med en gennem årene stadigt mere styrket økonomi«, hedder det i forordet. Det er faktisk flot at høre i Dagens Danmark.

Vi får i bogen et kort historisk baggrundsrids, og derefter gennemgås Borgervennens aktuelle virksomhed på historisk baggrund i en række stofmættede korte eller lidt længere afsnit om rentefri lån, understøttelser osv. Også selskabets organisation får vi god besked om, og der slutes af med et par afsnit om ejendomsfondene, som det nok har været forf. en særlig glæde at kunne berette om. De er nemlig — som bogen — først og fremmest hans værk.

Hans Kargård Thomsen

Svend Balslev: *Danske Skovfolk. (Historisk oversigt over statsskovenes bestyrere. Biografier over ikke-forstkandidatuddannede skovbedsmænd)*. Forlaget Skippershoved 1989. 224 s., ib. 244 kr.

Forfatteren er efterhånden velkendt i personalhistoriske kredse, idet han sammen med Hans Ejner Jensen har skrevet »Landmåling og Landmålere« og som eneforfatter »Danske Forstkandidater 1786-1800«, sidstnævnte anmeldt i Personalhistorisk Tidsskrift 1988:1, s. 89. Under dette arbejde savnede Balslev dels en oversigt over statsskovdistrikterne og deres bestyrere gennem tiderne, og dels var han stødt på en række skovridere ved statsskovene, der ikke var forstkandidater, og som derfor ikke tidligere var biograferede. Foruden statsskovdistrikterne har forfatteren medtaget Sorø Akademis Skovvæsen, Klitvæsenet og forskellige klostre og stiftelser, alle med egen

forstlig administration. Men derudover ingen private skove eller deres bestyrere.

Den historiske oversigt over statsskovvæsnets organisation er en nødvendig forudsætning for forståelsen af bogens følgende og væsentligste afsnit, statsskovenes distriktsinddeling og bemanding for kongeriget og for Slesvig (til 1864). Den historiske oversigt tager sin begyndelse i året 1551 og slutter med 31.10. 1886. Det er imponerende mængder af relevant viden, man her præsenteres for - absolut ikke senge læsning, men som sagt nødvendig for forståelsen af det følgende.

Distriktoversigterne er inddelt i I. Det overordnede tilsyn, her får man god hjælp på s. 22 af en kronologisk oversigt over stillingskategorier, og II. Skovdistrikterne, med navne på de enkelte skovridere og deres funktionstid, her kommer hjælpen på s. 36 med en oversigt over de nord-sjællandske skovdistrikter. Ak, jeg ønskede i et prøveopslag at finde ud af, hvem der var skovridere i Rold Skov under krigen 1940-45! Her var desværre ingen hjælp at hente. Jeg måtte ty til Trap, der svarede, at Rold Skov hørte under Buderupholm skovdistrikt, og med denne oplysning kunne Svend Balslev så svare: Jamen, det var jo Jens Andersen Hvass, 1.7. 1940-1.5. 1968, derefter konstit. til 31.10. 70. Der kan man se; men det havde nu været lettere, hvis forfatteren havde vist et Danmarkskort med alle skovdistrikterne indtegnet.

Med stor omhu har forfatteren samlet og bearbejdet ca. 600 biografier over forstmænd med kongelig udnævnelse, idet han har medtaget alle, der ikke tidligere har været biograferede i de 4 »Stater«, som allerede er udgivet. Den sidste årgang forstkandidater fra disse »Stater« er 1982.

Imponerende er listen over anvendte kilder, utrykte som trykte. En lille komisk trykfejl har sneget sig ind: Folketællinger er blevet til »Folkefortællinger«. Andre trykfejl er jeg ikke kommet på sporet af. Biografierne afsluttes med 5 slægtstavler over forstlige dynastier, hver med talrige, kendte forstmænd. Personregisteret er på 34 spalter, rummende alle navne fra biografierne. Jeg mener, at enhver personalhistoriker vil blive tilfreds med dette arbejde.

Et appendix med 4 sider rettelse til samme forfatters Forstkandidater 1786-1860 hører egentlig til i nævnte bog. Dette tjener til oplysning for de, der anskaffer begge bøgerne.

Ebbe Kornerup

Bjarne Henriksson: *Prästmän på Åland under 500 år*. Ålandshögskola, PB60, SF-22101 Mariehamn. (1989) 146 s., hæftet. ISBN 952-90121-7-9. Pris: 70 FMK.

Der er udkommet en lille oversigt over præsterne i de 16 sogne på Ålandsøerne, delvis tilbage fra den katolske tid, og frem til vore dage. Omfanget af de enkelte biografier spænder fra et fornavn og et eneste årstal for nogle af de ældste præster til omtale af fritidsinteresser hos de nulevende.

Ægtefæller opføres, og der er et udmærket register over indgiftede kvinder i bogen. Den indeholder også to sider uspecificerede kildehenvisninger til emnet. Børn nævnes kun sporadisk; især hvis de tilhørte præstestanden, bemærkes det dog. I lighed med Wiberg bringer Henriksson anekdotiske bemærkninger, som f.eks. »mycket begiven på starka drycker«!

Det er påfaldende, at der selv for 16- og 17-hundredtallet næsten ingen døbs- eller begravelsesdatoer forekommer, derimod fødsels- eller dødsdatoer. Anmelderen ser sig i øvrigt ikke i stand til at vurdere kvaliteten af det genealogiske stof. Som introduktion til Ålandsøernes præstehistorie er bogen dog utvivlsomt pængene værd.

Flemming Aa. Winther

Otto Jonassen: *Drejv, «øen midt i verden»*. Skrifter for Svendborg & Omegns Museum, bind 28, Svendborg 1989. 138 s. + kort. Kr. 120,-

Indtil 1942 lå Drejv som en uberørt idyl. Udskiftningen, som betød store forandringer andetsteds i landet, slog aldrig rigtig igennem her, og øens landsby lå med sin tætte bebyggelse af stråtekte gårde og huse som et utrolig velbevaret levn fra fællesskabets tid. Men så ramte katastrofen det lille samfund: en voldsom brand ødelagde 11 gårde og 7 huse. Gårdene blev mest genopført ude

på markerne, og det krogede gadenet blev reguleret. Drejø by blev aldrig sig selv igen.

Det stillestående samfund havde bevaret mange gamle skikke, og flere lokale amatørhistorikere har i tidens løb interesseret sig for øen og dens historie. To af øens præster har udgivet hver sin historiske beskrivelse: Peter Tommerup i 1825 og Adam Fabricius i 1882. Desuden har gårdmand Niels Strangesen (1776-1861), seminarielærer Rasmus Mortensen (f. 1873) og gårdejer Jens Hansen (f. 1881) nedskrevet deres erindringer og iagttagelser. Der er altså stof nok at tage af, og Jonasens lille bog medtager kun udpluk heraf.

Der er afsnit om jordbrug (tomarksbrug), fiskeri og jagt, jolle- og færgefart, om teglværket og andelsmejeriet, indimellem krydret af samtidige livfulde beretninger om gilder og begravelser m.m.

Et af minderne fra Drejøs fortid er »bysens bræt« fra 1776 med indskårne bomærker for 27 gårde - mærkerne fulgte gårdene og ikke personerne - der blev brugt til at holde regnskab med gårdmændenes forseelser og bøder. Langt op mod vor egen tid er disse gårdmærker blevet holdt i hævd. O. 1920 rejstes en mindesten for landsbyfællesskabet med bl.a. disse gårdmærker indhugget. De er også indridset på en serie mønter, der brugtes ved lodkastning. Et fotografi viser en gravlise over præsten Niels Christoffersen (død 1662) med et bomærke. Billedteksten anfører, at bomærket er ukendt, men hvorfor skulle det ikke kunne være præstens? Det synes ikke at være sekundært indhugget og har endda grundformen »N« (for Niels).

Den sidste halvdel af bogen er et »ejendomsregister«, indeholdende for hver ejendom matrikelnummer, brandforsikringsnummer samt det gods, hvor fæstet er protokolleret; endelig navnene på fæstere og ejere, for gårdenes vedkommende så langt tilbage som sidst i 1600-tallet. Det er et værdifuldt materiale, som her er fremdraget, og som må glæde den personalhistorisk interesserede.

Hvad bygningerne angår kan man til gengæld ofte føle sig i vildrede. Nogle få bygninger får en indgående beskrivelse, resten slet ingen. Det står ikke ganske klart, hvilke af de gårde og huse, der brændte i 1942, der blev genopført på stedet, og hvilke der blev udflyttet. Det ville i den forbindelse have været nyttigt, hvis bogens fotografier havde været dateret. Et kort, der viste bebyggelsen i dag, ville også have været velkomment.

Bogens afsluttende kapitel udtrykker begrundet bekymring for de små øsamfunds fremtid og munder ud i spørgsmålet: »Danmark! hvad vil du egentlig med dine små øer?«.

Allan Tønnesen

Ketty Lykke Jensen: *Slægten Groth. Meddelelser om efterkommere af Stadskaptajn Jens Johansen Groth*. 198 s. Eskildstrup 1990. Eget Forlag.

Den her omtalte bog tager sit udgangspunkt i Jens Johansen Groth, hvis herkomst er ukendt, men som nævnes i Assens fra 1660 og fremover. Også hans dødsår er uvist, idet forfatteren antager, at han er død 1698, medens optegnelser fra et afdødt familiemedlem angiver, at han skulle være død allerede 9. jan. 1680. Desværre synes pågældende familiemedlem ikke at have opgivet kilden til sin viden.

Noget egentligt levnedsbillede af stamfaderen tegnes ikke, men der gengives en række dokumenter i såvel kopi som transskription, en ganske udmærket fremgangsmåde i princippet, men desværre er gengivelsen af originalerne mange steder så svag, at en kontrol af læsningen ikke er mulig. Gengivelsen er formentlig sket efter xerokopier, hvilket er langt det billigste, men til brug for illustrationer bør man som regel nok vælge den lidt dyrere løsning med mikrofilmoptagelser.

Jens Johansen Groths efterkommere behandles generationsvis efter et opstillingsprincip med fortløbende nummerering, som tillader hurtige referencer, hvorimod den generelle orientering havde været lettere, hvis siderne var forsynet med overskrifter, så man kunne se, i hvilken af de tolv generationer, efterslægtstavlen omfatter, man befandt sig. Personregisteret giver en god indgang, idet det medtager indgiftede på eget efternavn med henvisning til nummeret på den Groth-efterkommer, de er omtalt i forbindelse med. Efterslægten omfatter ialt 637 personer.

Oversigterne er ført helt op til nutiden (3. marts 1990 kl. 10.45 for at være nøjagtig!), hvilket naturligvis kun kan lade sig gøre med en udstrakt hjælpsomhed fra familiemedlemmer. Dette bevirker til gengæld, at oplysningerne om de senere generationer bliver af forskellig værdi, og at en række grundoplysninger (f.eks. sogn, vielsesdato m.v.) ikke er kommet med. Store dele af bogen får derved karakter af materialesamling, hvilket absolut også er nyttigt. Man må derfor glæde sig over, at den moderne teknik har gjort det muligt at publicere bøger af denne karakter i privat regi, endda i et særdeles nydeligt udstyr. Enkelte gengivne fotos viser, at denne teknik også kan gengive billeder skarpt, hvis blot forlægget er i orden.

Bogen afsluttes med en komplet anetavle, i det mindste hvad navnene angår, til og med de 32 aner for en af efterkommerne, finansmanden Alex Brask Thomsen f. 1919.

Hans H. Worsøe

Kristof Glamann: *Bryggeren. J.C. Jacobsen på Carlsberg*. Gyldendal 1990, 334 s. Ill. Indb. kr. 298.

Det er næsten for oplagt, at Kristof Glamann, professor i historie ved Københavns Universitet 1960-80, skulle skrive biografien af Carlsbergs grundlægger, Jacob Christian Jacobsen (1811-87). I 1962 udsendte professor Glamann bogen »Bryggeriets historie i Danmark indtil slutningen af det 19. århundrede«, hvori J.C. Jacobsen naturligt nok spiller en væsentlig rolle, fra 1970 har han været medlem af direktionen for Carlsbergs ejer, Carlsberg Fonden, og siden 1976 er han dens formand. Han er på flere måder den egentlige forvalter af J.C. Jacobsens livsværk, idet han fra 1977 samtidig har været bestyrelsesformand for Carlsberg A/S. Det er så oplagt, at det må have været følt som en forpligtelse. I det indledende kapitel skriver Glamann da også, at han tit under sin færden på Carlsberg er standset op og har spurgt: »Hvem var du egentlig, Jacob Christian Jacobsen, som startede alt dette?« Alligevel skriver Kristof Glamann senere, at bogen er skrevet con amore, og sådan virker den også: veloplagt og engageret.

Det spørgsmål, anmelderen må stille sig, er, om det er lykkedes forfatteren at trænge ind bag den strenge facade, som fik en af J.C. Jacobsens nærmeste til at betegne ham som en stenblok? På mange områder må man sige, at man er blevet betydeligt klogere, men gådefulde eller uoplyste sider, især i ungdomstiden, er der stadig. Dette kan til dels skyldes, at »Psykologiseren er der behageligt lidt af«, som en anden anmelder har udtrykt det (Fortid og Nutid 1990, s. 231). En væsentlig årsag er naturligvis også, at J.C. Jacobsen aldrig førte dagbog og var »blottet for trangen til betroelse eller bekendelse i større stil« (citater).

En ganske stor del af pladsen i bogen optages af de nødvendige skildringer af samtiden, rammen om J.C. Jacobsens udfoldelsesmuligheder. Særlig værdifuld er skildringen i kapitlet »Første generation« af faderen Chresten Jacobsen og hans indsats. Også han har været en betydelig person, ja, så betydelig, at en af J.C. Jacobsens nære venner, lægen Frantz Djørup, om ham skrev: »Han var en ejendommeligt, efter min opfattelse, stor begavelse, måske en endnu større begavelse end sønnen«. Man aner andetsteds i omtalen af faderen et enkelt mindre sammenstød mellem de to, men ikke mere. Moderens konturer fremtræder ikke klart, men kildematerialet om kvinderne fra denne periode tillader næppe mere. De få oplysninger, vi får om J.C. Jacobsens barndom og ungdom, er indeholdt i dette kapitel, men oplysningerne her om hans skolegang og yndlingsfag virker så væsentlige, at man godt kunne have ønsket dem udbygget, hvis kildematerialet tillader det.

Som 17-årig begyndte J.C. Jacobsen efter faderens råd at følge de Ørstedeske forelæsninger på polyteknisk læreanstalt, som blev skelsættende for ham og dermed bryggerivirksomhedens udvikling. Da han var knap 24 år gammel døde faderen (1835), og han overtog på moderens vegne ansvaret for bryggergården i Brolæggerstræde. 4 år senere giftede han sig, og da moderen døde 1844, stod han som eneste arving og ejer. Hans egen eneste søn, der overlevede de første kritiske dage efter fødslen, var da 4 år gammel. Hans navn Carl genfinder man i bryggeriernes navn.

Fra ungdomstiden får vi oplyst, at J.C. Jacobsen var genert og indesluttet og kun havde en enkelt fortrolig ven. Allerede da synes arbejdet både at have været et kald (en besættelse?) og en til-

flugt. Hans senere hustru, Laura Holst, var allerede som ganske ung blevet introduceret i hjemmet gennem slægtninge. Om det menneskelige forhold mellem de to oplyses kun lidet, men enkelte citater fra senere breve tyder dog på en kærlig husfaderlig omsorg fra J.C. Jacobsens side. Kun en enkelt gang antydes, at han kunne have øje for andre kvinder - når bortses fra den næsegruse beundring for Johanne Louise Heiberg - nemlig i forbindelse med en rejse til München 1844. Om alle kendte personer opstår der før eller siden rygter om uægteskabelige forbindelser. Således også om J.C. Jacobsen, men der er intet, der tyder på, at de har noget på sig. Det er derfor helt naturligt og berettiget, at de totalt forbigås i bogen.

Billedet af hustruen, Laura Holst, står noget tydeligere end billedet af moderen, Caroline Frederikke Schelbeck. Det er især her, at de bevarede breve har udgjort et væsentligt kildemateriale. Dette gælder både hendes egne breve - bl.a. et hvor hun tager stærkt afstand fra Nora i »Et Dukkehjem« - og de breve, som Nanna Rygaard, som var i det jacobsenke hjem i perioden 1863-66, sendte til sin forlovede. I disse stormfulde år, hvor J.C. Jacobsen og sønnen Carl alvorligt tørnede sammen, får vi takket være denne brevsamling, som citeres i udstrakt grad, det mest levende indtryk af personlighederne Jacob Christian, Laura og Carl Jacobsen i deres samspil og modspil i hjemmet.

Det er Kristof Glamanns erklærede hensigt, at »spejle hans liv og gerning i vore egne erfaringer, både i min personlige i den virksomhed, han grundlagde, og i det fond, han oprettede, men også videre i den ajourførte sum af viden, historikerne i dag sidder inde med om det trekvarte århundrede, hans virke spændte over«. Med dette program er det derfor fuldt berettiget, at skildringen af samtiden og af bryggerierhvervets udvikling ude i Europa indtager den tidligere omtalte centrale plads. Kun herved kan det vises, at Jacobsen hørte hjemme i såvel den gamle tid med dens lokale og patriarkalske begrænsninger som i den nye tid med dens grænsesprængende teknik og industri. Hjertet var nok i den gamle tid, men forstanden bød ham ikke blot følge med i den nye, men også tage teten, hvor det var muligt.

Det er ikke nødvendigt at fortsætte med yderligere eksempler og citater for at belyse den brede og sagligt veldokumenterede biografis gedigne indhold, og for at dokumentere, at den er et væsentligt bidrag til såvel tidens erhvervshistorie som dens Danmarkshistorie og personalhistorie.

End ikke Jacobsens seneste år blev uden dramatik, og man forstår, hvilke store sjælelige ressourcer, den gamle brygger fik brug for, da den eneste søn, Carl Jacobsen, omsider brød med ham støttet af hustruen Ottilia Stegmann, hvor man aner konturerne af en mere moderne kvindeskikkelse.

Set ud fra en rent personalhistorisk synsvinkel bliver konklusionen, at den foreliggende bog bringer læserne betydeligt tættere ind på den jacobsenke familiekrede, end det tidligere har været muligt at komme, især med væsentlige bidrag om både Chresten Jacobsen og hovedpersonen J.C. Jacobsen. Spændingsforholdet til sønnen Carl kan ikke undgå at fremkalde et ønske hos læseren om en fyldig biografi også af denne modsætningsfyldte personlighed, nu hvor vi har dynastiets 2 første generationer fyldigt beskrevet.

Men det er en helt anden historie.

Hans H. Worsøe

Tage Kaarsted: *Ove Rode — en politiker ved vejs ende*. Udg. af Institut for presseforskning og samtidshistorie. Odense 1989, 216 sider, ill.

Med denne bog er Tage Kaarsted nået til vejs ende med sit 4-binds-værk om Ove Rode. Det første bind udkom i 1963, det andet i 1971 og det tredje i 1985.

Bogen dækker perioden fra 1920 til Rodes død i 1933. Den bygger på omfattende studier i bl.a. Rigsdagstidende, diverse dagblade, erindringer (fortrinsvis P. Munchs) og privatarkiver (for Ove Rode, C. Th. Zahle, Edvard Brandes, Oskar Johansen m.fl.). Nogle oplysninger stammer fra forfatterens egne samtaler og brevsveksling med Rodes venner og familie. Endelig har Kaarsted kunnet trække på en række andre biografier og sin egen disputats og festskriftartikler til Troels Fink og Vagn Dybdahl.

Efter 7 fede år følger 7 magre, siger Bibelen. Dette kom også til at gælde for Det Radikale Venstre - og Ove Rode - i 1920'erne. Partiet, der havde haft regeringsmagten siden 1913, mistede ved folketingsvalget i april 1920 helt uventet næsten halvdelen af sine mandater og måtte finde sig i rollen som oppositionsparti. Kaarsted beskriver det dybe mismod, som hjem søgte partiet den følgende tid. Samtidig oplevede Politiken en alvorlig abonnements- og annoncekrise, og det var hårdt for bladets hovedaktionærer, der havde deres penge grumme kære. Man var endda lige ved at sælge bladet til Venstre ... Meget rammende er Ellen Hørups bemærkning: »Partiet var dog forbi, nu gjaldt det om at frelse pengene«.

Rode, der havde været indenrigsminister i Zahles regering, var chokeret og bitter over valgnederlaget i 1920, men han genvandt hurtigt energien, og i årene 1920-24 var han folketingets flittigste taler og den dominerende »holdningsskaber« blandt de radikale. Rodes taler var præget af temperament, vid og præcision; gang på gang forstod han at ramme Venstre-regeringen på dens mest ømme punkter. Han kastede sig over alle mulige indenrigspolitiske emner, men markerede sig mest på det økonomiske område — især valutapolitikken. Kaarsted fremhæver flere steder Rodes fremsynethed: fx. gjorde han sig til talsmand for indførelse af kildeskat.

Kaarsted bruger megen plads på at beskrive de dybtgående splittelser i Det Radikale Venstres ledelse op gennem 20'erne. Munch og Rode trak i hver sin retning, og Zahle havde mistet evnen til at lede. Og på Politiken sad Edvard Brandes og angreb sine gamle kampfæller med stribevis af ondsksfulde ledere og kronikker.

Navnlig fra 1924 til 27 havde partiet svært ved at finde sine egne ben. Partiet var havnet i det »klassiske« radikale dilemma: at være et lille parti mellem to lige uspiselige mastodonter, Venstre og Socialdemokratiet. Pragmatikeren Ove Rode søgte forgæves at løse problemet ved at arbejde for en SRV-regering ... Madsen-Mygdals stærkt liberalistiske styre fik ham til sidst til at indse, at de radikale kun havde ét valg, nemlig det, som Munch hele tiden havde talt varmt for: et snævert samarbejde med Socialdemokratiet.

Men på dette tidspunkt havde Rode forladt den politiske scene til fordel for posten som ansvarshavende redaktør på Politiken. Han overtog stillingen efter Henrik Cavling, der måtte trække sig p.g.a. svagelighed i 1927. For Rode var det et rent lykketræf: dels slap han ud af det politiske liv, hvor han var ved at køre træt, dels fik han mulighed for igen at udfolde sig på det blad, hvor han indtil 1913 havde været politisk redaktør.

Kaarsted skriver ikke meget om Rodes 6 år som ansvarshavende. Dog nævnes problemer med at tage hensyn til partiet på den ene side og til den urørlige Edvard Brandes' journalistiske frihed på den anden side. Forfatteren omtaler også nogle af Rodes egne artikler og de repræsentative funktioner, som han varetog med glans. I Ove Rodes redaktørtid voksede Politikens oplag meget kraftigt.

Kaarsteds fremstilling bærer tydeligt præg af hans store kendskab til dansk politik i 20'erne - ja, i det 20. århundrede i det hele taget. Men skrivestilen er ofte temmelig tør og monotont refererende, og der fremkommer adskillige gentagelser. Det gælder ikke mindst det afsluttende kapitel »Eftermæle«, hvor Kaarsted gennemgår en række nekrologer, kronikker og biografier fra 1933 til i dag.

Den mest inspirerende del af bogen er efter min mening kapitlet »Et politikerægteskab«. Her får læseren en klar fornemmelse af det nære sammenhold inden for familien Rode - herunder digterbroderen Helge. De mange breve mellem Ove Rode og hustruen Line siger også meget om de barske arbejdsvilkår for en travl politiker på valgtournéer. Rode havde dog ofte den glæde at tale for fulde huse. Som i maj 1921, hvor 248 mødte op for at høre hans tale i Silkeborg, selv om den radikale vælgerforening krævede 1 kr. i entré. »... så du ser, jeg vurderes dog lig med en middel biografforestilling, hvilket næppe mange politikere for tiden kan smigre sig med«.

Bogen er ret velforsynet med tegninger og fotos - mange af dem ganske spændende - og Kaarsted har skrevet gode og lange tekster til de fleste billeder. Det er en fin idé, da af erfaring viser, at illustrationstekster er noget af det, der bliver læst mest i en bog.

Jørgen Mikkelsen

Finn Terman Frederiksen: *Franciska Clausen.*

Ullandsårene 1899-1931, 132 s. ill., udgivet i 1987 og *I -de kolde skuldres land - 1931-1986*, 153 s. ill., udgivet i 1988.

En monografi over kunstneren Franciska Clausen. Udgivet på forlaget Buch.

Denne bog er et væsentligt bidrag ikke alene til kunsthistorien, men i lige så høj grad til forståelsen af en stor dansk kvindelig kunstner. Bogen fortæller historien om Franciska Clausen (1899-1986), og hendes passion for det billedlige udtryk, der gik helt tilbage til barndommen i Aabenraa. Desuden om hvordan hun frem til 1931 søgte kontakten til det internationale avantgardemiljø, et miljø hun blev inspireret af og selv deltog aktivt i.

Der er med monografiens 2 bind lagt en fin skillelinie mellem på den ene side de muligheder, der fandtes og altid vil findes i et internationalt avantgardemiljø og på den anden side den danske kunstscenes selvtilstrækkelighed. For da Franciska Clausen i 1931 vender hjem til Danmark, kan hun ikke gøre sig gældende i det danske udstillings- og gruppelev. Selvom det ville have været naturligt, at hun indgik i f.eks. kunstsammenslutningen »Linien«. Så fortællingen om Franciska Clausen er samtidig et angreb på danskernes manglende udsyn, som kunstnerne åbenbart også lider af. I disse europæiserende tider er det værd at reflektere over.

I den samfundsudvikling kulturen er en del af har Franciska Clausen efterladt et så stort kunstnerisk billedmateriale, som på afgørende vis i dag fortæller os, at kvinder også kan være store skabende ånder, vel at mærke på egne præmisser.

Forfatteren Terman Frederiksen har i sit forord tildelt Franciska Clausen en betydelig indflydelse på monografiens udformning og indhold, det være sig i form af de mange citerede anekdoter af kunstneren selv og i udvælgelsen af det rige billedmateriale. På samme tid gør Terman Frederiksen dog opmærksom på, at han hellere ville have set en mere traditionel og faglig kunsthistorie om kunstneren. Men jeg mener, at der i den blanding af anekdoter og fagligt stof er skabt en mulighed for at læseren kan komme ind i nogle hjørner af historien om kunsten og dens kunstnere, hvilket må betegnes som værdifuldt. Så uden selv helt at ville det, har forfatteren brudt nogle grænser mellem på den ene side kunstneren og på den anden side den traditionelt set mere ophøjede kunsthistorie.

Man kan derfor sige, at da Franciska Clausen dør i 1986 har hun ikke alene efterladt en stor billedrigdom til eftertiden, hun har også med denne monografi været med til at bane vejen for en nytænkning inden for den danske, akademiske verden.

Lis Bruselius

H.C. Andersen: *»Fy« eller »De heldige Sennopsblade«.* En børnekomedie. Tydet og kommenteret af Jørgen Skjerk. Aarhus tekniske Skole 1988. 38 sider. Ikke i handelen.

H.C. Andersen: *En rest fra Dreusens visebog.* Tydet og kommenteret af Jørgen Skjerk. Aarhus tekniske Skole 1988. 30 sider. Ikke i handelen.

H.C. Andersen: *En rest vers fra Nicolaj Bøghs protokol samt tre danske stile.* Tydet og kommenteret af Jørgen Skjerk. Aarhus tekniske Skole 1988. 32 sider. Ikke i handelen.

Disse tre hæfter er blevet til i et samarbejde mellem grafonom Leon Andersen og hans elever på Aarhus tekniske Skole og H.C. Andersen-kenderen Jørgen Skjerk. De er de foreløbig sidste i en række af eleverbejder fra skolen, i hvilken der er publiceret en del utrykte tekster af H.C. Andersen. En fortegnelse over det hidtil udkomne findes bag i hvert hæfte. Hæfternes særlige tilblivelseshistorie betyder, at de ikke er i handelen. Dog vil de være tilgængelige for Andersen-intereserede ved henvendelse til ethvert bibliotek, som derefter for en rimelig pris vil kunne levere en fotokopi.

Nu er så alle kendte viser af H.C. Andersen til den Collinske familie publiceret, og Jørgen Skjerk's detaljerede kommentarer bringer meget stof af personalhistorisk interesse.

Hidtil ukendte mesterværker af H.C. Andersen finder vi imidlertid ikke i disse små hæfter,

men: Andersen-entusiasten vil jo gerne have adgang til hele det eksisterende materiale.

Kirsten Prange

Rigmor Thor: *Jeg har levet og elsket. Erindringer* Gyldendal 1990. 200 s. ill. Pris 248 kr.

Rigmor Thor, født 1905, fortæller i sine erindringer om sit livs første fyrre år. Rigmor Thor var den yngste af tre søskende i en familie, hvor faren de første år var på langfart som kaptajn i handelsflåden, og hvor moren reelt var alene med børnene. Familien boede først på Østerbro i København; da faren gik i land flyttede familien til en villavej ved Gentofte Sø. Somrene tilbragtes hos den blinde morfar, som var pensioneret præst i Vallø. Også i Rigmor Thors voksenliv kom først Gentofte, siden Østerbro til at blive de geografiske fixpunkter.

Titlen: »Jeg har levet og elsket« er meget dækkende for bogens indhold. På den ene side en til tider hudløs beskrivelse af forelskelser, ægteskaber, seksuelle relationer, utroskab, skilsmisser, fødsler og aborter. På den anden side en fremstilling af livet som enlig mor i trediveerne, hvor uddannelse og to børn skulle passes - samtidig.

Erindringerne rummer en række portrætter af mere eller mindre kendte danskere især fra litteraturens og musikens verden, idet de udgjorde Rigmor Thors bekendtskabskreds. Til de mere kendte hører den aldrende Julie Hegel, gift med den navnkundige direktør for Gyldendal Frederik Hegel; Grønlandsfareren Knud Rasmussen og digterne Per Lange og Tom Kristensen.

Bogen afsluttes med nogle kapitler om hverdagen under 2. Verdenskrig, hvor fine detaljer er kommet med. Lige fra erstatningsmarcipan lavet af bogkerner til beskrivelsen af mørket i de københavnske gader og dets konsekvenser for trafikken. Rigmor Thor var ikke selv direkte med i frihedskampen, men hun husede flere gange eftersøgte frihedskæmpere.

Erindringernes form og indhold farves som bekendt både af forfatterpersonligheden og den tidsalder, de er blevet til i. Der er næppe tvivl om, at den såkaldte seksuelle frigørelse, accepten af kvindens seksuelle lyster og handlekraft på dette område såvel som Danmarks høje skilsmissetal mere eller mindre ubevidst har været medvirkende til den udformning, som Rigmor Thor har givet sine erindringer. Det er fint nok, at disse centrale aspekter af kvinders liv nu - og måske også hos fremtidige erindringskrivere - får en plads i erindringslitteraturen.

På den anden side så undrer det en nutidig læser, at forfatterens liv som mor ikke fylder mere i erindringerne. De to døtre må have fyldt mere i virkeligheden - selvom Rigmor Thor i flere perioder havde ung pige til hjælp og fik megen hjælp af sine forældre - men hvorfor så ikke skrive om det?

Måske er der tale om et bevidst fravalg af hensyn til nulevende. Måske hænger det sammen med, at det i 30'erne var kvinders kamp for uddannelse og for retten til at stå på egne ben både seksuelt og økonomisk, som var i fokus. Rettigheder, som er selvfølgeligheder i dag - i teorien -, hvorfor der er blevet mere plads til spørgsmålet om, hvordan udearbejdet forenes med retten til at være mor eller far.

Uanset hvordan man vender og drejer Rigmor Thors erindringer, så er der ingen tvivl om, at de udgør et tankevækkende bidrag til forståelsen af kvindernes og samfundets historie i det 20. århundrede.

Ning de Coninck-Smith

Gregers Frerslev: *Drengesind og Lærertuner. Skoleliv i København i 20'erne*. Erindringsserien »Folk Fortæller« nr. 24, udgivet af Foreningen Danmarks Folkeminder 1990. 144 s. ill. (pris ?)

Gregers Frerslev blev født i 1913 og levede sin tidligste barndom og ungdom på grænsen mellem Nørrebro og Frederiksberg med Bispeengen og Ladegårdsåen, som foretrukne »legepladser«. Hans erindringer dækker tiden 1919 til ca. 1927 og de handler om hjemmet, skolen, arbejdet og fritiden.

Gregers Frerslevs billede af sin barndom er ikke lyst og lykkeligt - i glimt uden for de voksnes rækkevidde anes en drengeverden med egne værdier, som kammeratskab og spænding. Men både hjemme, i skolen og i fritiden var de voksne på nakken af drengen. Ikke underligt, at Gregers Frerslev og hans kammerater lagde stor påhidsomhed for dagen for at hævne sig på de uretfærdige voksne.

Og heller ikke underligt, at disse begivenheder har prentet sig så dybt ind i barnesjælen at de mange år efter kan hentes frem med en lysende klarhed - helt ned i detaljen.

Der er igennem tiderne udgivet mange skole- og barndomserindringer, nogle i dur andre i mol. Gregers Frerslevs erindringer er imidlertid ikke kun et nyt led på denne kæde. Erindringerne er på den ene side en meget personlig beretning om at være dreng i tyvernes København og på den anden side, så rummer bogen beskrivelser af fænomener i skolens og barndommens historie, som sjældent bliver omtalt. Først og fremmest den konfliktfyldte skolehverdag med magt- og kulturkampe mellem børn og lærere, lærere og forældre og dernæst de fine beskrivelser af drengelivet i og omkring Ladegårdsåen.

Gregers Frerslevs erindringer giver stof til eftertanke, fordi der tegnes et anderledes billede af skolen end i mange traditionelle skolehistoriske fremstillinger, som vægrer sig ved at behandle konflikterne i skolens hverdag. Bogen aktualiserer spørgsmålet: hvordan mon skolens historie ville se ud, hvis den i større udstrækning blev skrevet fra en elevsynsvinkel - og ikke altid med de voksnes interesser i baghovedet?

Ning de Coninck-Smith

<i>Anmeldelser:</i>	
Kanceliets Brevbøger 1647. (<i>Tommy P. Christensen</i>)	127
Jens H. Nielsen: Indbyggerne i Mjolden sogn 1840, etc. (<i>Hans H. Worsøe</i>)	127
Små private personarkiver i Riksarkivets 4. afd. (<i>Tommy P. Christensen</i>)	128
Henrik Bredmose Simonsen: Kampen om danskheden. Tro og nationalitet i de danske kirkesamfund i Amerika. (<i>Steen Skougaard Andersen</i>)	130
Torben Svendrup: Socialdemokratiets århundrede - 9. kreds. (<i>Jørgen Mikkelsen</i>)	130
Eskild Friehling: Borgersind i vor tid. Borgervennen af 1788, 1963-1988. (<i>Hans Kargård Thomsen</i>)	131
Svend Balslev: Danske Skovfolk. (<i>Ebbe Kønnerup</i>)	131
Bjarne Henriksson: Prästmän på Åland under 500 år. (<i>Flemming Aa. Winther</i>)	132
Otto Jonassen: Drejøl, »ocn midt i verden«. (<i>Allan Tønnesen</i>)	132
Ketty Lykke Jensen: Slægten Groth. (<i>Hans H. Worsøe</i>)	133
Jesper Godvin Hansen: Hellebæk Klædefabrik 1870-1990. (<i>Lisa Elsbøll</i>)	133
Kristof Glamann: Bryggeren. J. C. Jacobsen på Carlsberg. (<i>Hans H. Worsøe</i>)	133
Tage Kaarsted: Ove Rode - en politiker ved vejs ende. (<i>Jørgen Mikkelsen</i>)	134
Finn Terman Frederiksen: Franciska Clausen i to bd. (<i>Lis Bruselius</i>)	135
H. C. Andersen: Tre hefter tydet og kommenteret af Jørgen Skjerk. (<i>Kirsten Prange</i>)	137
Rigmor Thor: Jeg har levet og elsket. Erindringer. (<i>Ning de Coninck-Smith</i>)	138
Gregers Frelslev: Drengesind og Lærertuner. Skoleliv i København i 20'erne. (<i>Ning de Coninck-Smith</i>)	139

SAMFUNDET FOR DANSK GENEALOGI OG PERSONALHISTORIE

Bestyrelsen pr. 26. april 1990:

Finn Andersen (DIS-DK og sekretær f. nord. anl.), Grysgårdsvej 2,
2400 København NV.

Nils G. Bartholdy, Schlegels Allé 1, 1807 København V.

Sv. Cedergreen Bech, Søtoften 21, 2820 Gentofte.

Tommy P. Christensen (redaktør), Bulgariensgade 5, 2300 København S.

Ida Dybdal, Østerbrogade 44, 2100 København Ø.

Knud J. V. Jespersen, Teglbakken 46, 5690 Tommerup.

Lise Lund (kasserer), Filsofgangen 23, 2., 5000 Odense C.

Jørgen Papsøe (DIS-DK), Troidager 8, 2950 Vedbæk.

Knud Prange (næstformand), Degnemose Allé, 26, 2700 Brønshøj.

Poul Steen (sekretær), Granstuevej 14, 2840 Holte.

Hans H. Worsøe (formand), Tækkerløkke 34 A, 6200 Åbenrå.

Brug vedhæftede bestillingskort til Samfundets publikationer. Ekstra eksemplarer kan erhverves hos sekretæren og formanden.

Abonnement på *Hvem forsker Hvad* kan bestilles ved henvendelse til:

HVEM FORSKER HVAD, Christian Xs Vej 27, 8260 Viby,

hvor også ældre årgange kan købes.

Personalhistorisk Tidsskrift

udgives af *Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie*, hvis formand er landsarkivar, cand.mag. Hans H. Worsøe, Tækkerløkke 34 A. 6200 Abenrå. Tidsskriftet redigeres af Samfundets skriftudvalg ved redaktøren, cand.mag. Tommy P. Christensen.

Abonnement kan kun tegnes ved indmeldelse. Foreninger og biblioteker kan optages som medlemmer. Indmeldelse sker ved henvendelse til sekretæren, Poul Steen, Rudersdalsvej 52, 2840 Holte, eller kassereren, Lise Lund, Filsoføgangen 23, 2., 5000 Odense C. Medlemskontingent udgør for 1990 120 kr.

Vejledning til forfatterne

Manuskripter indsendes til redaktionen i ét eksemplar, idet det forudsættes, at forfatteren selv beholder en kopi. Redaktionen påtager sig iøvrigt intet ansvar for indsendte manuskripter, billeder m.v.

Manuskripter maskinskrives på A4-ark med normal linieafstand (1½ linieafstand) og bred margin. Noterne skrives for sig og nummereres fortløbende. Håndskrevne rettelser bør ikke forekomme. Illustrationsforslag med tilhørende undertekster vedlægges. Når manuskriptet er godkendt, og korrektur foreligger, kan rettelser mod manuskriptet, herunder udvidelse af tekst eller noter, ikke påregnes fulgt af redaktionen. Efter rentrykning har fundet sted, får forfatteren tilsendt 25 særtryk af artiklen gratis. Større oplag af særtryk kan bestilles og leveres efter regning.

Vejledning i udarbejdelse af anmeldelser til tidsskriftet kan frit rekvireres fra redaktionen.

Redaktionens adresse: Tommy P. Christensen, Bulgariensgade 5, st., 2300 København S.

Udgivet med støtte af Statens humanistiske forskningsråd og Alfred Goods Personalhistoriske Fond.

Sats: Syfoma Sats, Svendborg

Tryk: Special-Trykkeriet Viborg a/s

ISSN 0300-3655